Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

KASTELLET FREDERIKSHAVN

I. ET KORT HISTORISK FORORD
II. EN HISTORISK SPADSERETUR I KASTELLET

AF
VICTOR KROHN
FHV. OVERSERGENT

SÆRTRYK AF ILLUSTRATIONSVÆRKET »FØR OG NU«

UDGIVET AF
F. ZACHARIAE

»FØR OG NU«s FORLAG
1925

KASTELLET FREDERIKSHAVN

I. ET KORT HISTORISK FORORD
II. EN HISTORISK SPADSERETUR I KASTELLET

AF

VICTOR KROHN
FHV. OVERSERGENT

SÆRTRYK AF ILLUSTRATIONSVÆRKET »FØR OG NU«

UDGIVET AF
F. ZACHARIAE

»FØR OG NU«s FORLAG
1925

Kastellet.

Af *Victor Krohn*, fhv. Oversergent.

I. Et kort historisk Forord.

De første Spor af Kastellet maa søges saa langt tilbage i Tiden som i Aarene 1617—1645. Det var Christian IV's geniale Tanke — at udvide Københavns Befæstning saaledes, at Søerne i den yderste Linie, støttet af Værker som Ladegaarden, Ravnsborg og Vartov, kom til at danne Byens naturlige Grave — der gav det første Stød til Anlægget af Sankt Annæ Skanse, det nuværende Kastel, men ved Siden heraf skyldtes dens Tilblivelse ogsaa Ønsket om at besidde et Værn til Beskyttelse for det nye Havneindløb. der i 1624 var bleven dannet ved Hjælp af nogle sænkede Skibe, paa hvis Grund man havde opført to Bolværker med Blokhuse tæt uden for det Sted, hvor Toldboden senere, i 1627, blev anlagt.

Fra Vartov, der i Aarene fra 1625—1629 var bleven opført ved den østlige Ende af Sortedamssøen, strækkende sig fra den nuværende Dossering omtrent ved Kroghsgade, tværs over Ryesgade, hen over Trianglen, langs et Stykke af Nordre Frihavnsgade, ned over Sorø- og Ringstedgade, Willemoesgade og omtrent langs med denne ud til Østerbrogade, var der opført en Række Jordvolde med foranliggende Grave ned imod Stranden hen over det Terræn, hvor nu Holsteins-, Willemoes-, Classens- og flere andre Gader har rejst deres Bygninger, men som den Gang var en Del af Øster Fælled, derpaa denne Side af Østerbrogade naaede næsten helt ind til det nuværende Kastel og bestod af et sidt og ufremkommeligt Engdrag gennemfuret af Vandløb og med store Vandhuller.

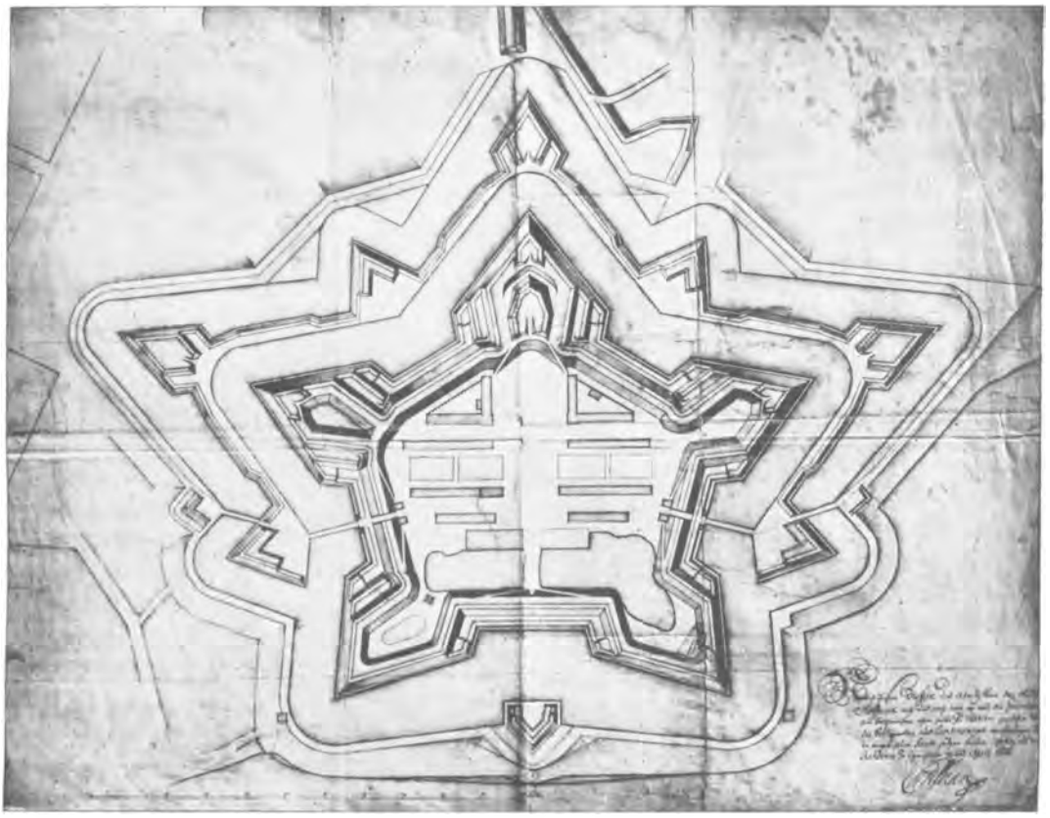

Grundtegning af Kastellet Aar 1686.

Her findes endnu store Vandhuller i Grevens Bastion, over hele Generalens Have, Grønneplads og helt ind i Prinsessens Bastion. Krudttaarnene i Grevens og Dronningens Bastioner samt Møllen, Materialgaarden og Kommandantens Bolig eksisterer ikke, og Kirken fandtes, som omtalt i Teksten Side 229 i den nordlige Ende af Artilleristok.

Helt her ude ved Stranden i Højde med det ovenomtalte Havneindløb blev Sankt Annæ Skanse anlagt, og dets Volde og Grave dækkede altsaa paa denne Kant Byen mod Søsiden.

St. Anna var Jomfru Marias Moder, til Ære for hvem en meget rig Mand, Claus Jensen Denne, der levede paa Kong Hans' Tid, i 1516 havde ladet opføre et Herberg for fattige syge Mennesker. Dette Herberg menes at have ligget omtrent i nuværende Bredgade, hvortil Kystlinien i gamle Dage gik op, og dets Navn overførtes efterhaanden til flere andre der i Omegnen liggende Steder, saaledes f. Eks. St. Annæ Bro, St. Annæplads, St. Annæ Skanse, St. Annæ Kirke og St. Annæ By, det senere Nyboder og genfindes endnu i vore Dage i St. Annæ Øster og Vester Kvarter.

Det var i December 1626, at Arbejdet paa St. Annæ Skanse blev paabegyndt, og for at faa Midler til Værkets Udførelse, blev der d. 25. Maj 1627, foreløbig for 3 Aar, bevilget en Forhøjelse af Tolden paa Salt og Silkevarer. I Meddelelsen herom til Købstæderne siger Kongen ret uforbeholdent, at „en mærkelig Summa Penge vil anvendes og opgaa" til dette Værks Behov, og det viste sig snart, at Kongen havde set ret, thi det Beløb, der kom ind gennem den treaarige Toldforhøjelse, var i Virkeligheden kun som en Draabe i Havet, saaledes at Toldforhøjelssn d. 28. Januar 1631 paany maatte bevilges for et Tidsrum af 3 Aar. Heller ikke dette forslog dog, og d. 5. December 1633 rykkede Kongen atter frem med Begæring om Forlængelse af Toldforhøjelsen, denne Garg for ikke mindre end et Tidsrum af 9 Aar, eftersom „Vi med 3 Aars Bevilling ikke synderlig ere tient". Rigsraadet vilde dog kun gaa med til 6 Aar, hvoraf Følgen var, at Kongen gentog Andragendet d. 13. November 1639 og flere Gange senere, saaledes at Forhøjelsen tilsidst næsten blev permanent. Det var ikke Smaabeløb, der paa denne Maade medgik til St. Annæ Skanse, eksempelvis var Indtægten i Tidsrummet 1641—1646 ialt 243.884 Rdl., medens Udgiften i det samme Tidsrum udgjorde 242.279 Rdl.

Foruden at Værket saaledes slugte betydelige Pengesummer, krævedes der til dets Udførelse ogsaa en meget stor Arbejdsstyrke og mange Materialer, særlig medgik der en stor Mængde Kampesten; thi Grunden, hvorpaa der blev arbejdet, var, som anført, meget blød, hvortil kom, at en ikke ringe Del af Værket kom til at ligge i den aabne Strand, saaledes at der maatte udføres store Inddæmnings- og Opfyldningsarbejder ud i denne, forinden der kunde tages fat paa selve Skansens Opførelse. Hvad Arbejdskraften angik, var det Omegnens Bønder, der maatte holde for. Den 15. December 1626 blev Bønderne mellem København og Roskilde tilsagt til at køre hugne Sten derud fra Amager, og denne Tilsigelse gentoges atter d. 19. December 1627 og 12. December 1628. Den 13. Oktober 1629 skrev Kongen til Gabriel Kruse paa Roskildegaard og Mogens Sehested paa Københavns Slot, at de skulde tilholde Kronens Bønder, at enhver af dem, „naar ruggen er saaed, opgraffuer Kampesteene till trey les, saa store, som tov heste huer steen kand age, och siden paa førett udi winteren ager samme trey les steene till S. Anne chastells bygninghs behoff", ja, selv ovre fra Skaane kom der Sten til St. Annæ Skanses Opførelse, idet Bønderne ved Helsingborg hver skulde age 3 Læs Sten til Slottet, for at de derfra i Pramme kunde blive overførte til deres Bestemmelsessted.

Kongen satte al Kraft ind paa Værkets Fuldførelse, men til Trods herfor trak det dog i Langdrag, fordi der stadig stødte nye Vanskeligheder til, ikke mindst fordi det efterhaanden viste sig nødvendigt at give Værket en langt større Udstrækning og Styrke, end man fra første Færd havde tænkt sig. — Som St. Annæ Skanses Bygmester i Aarene fra 1630—1639 nævnes Voldmester Thomas Hansen, der maa have givet det en afsluttende Form, thi sidstnævnte Aar siges det at have været færdigt, hvilket dog næppe bør forstaas altfor bogstaveligt.

Det er saa godt som umuligt, eller i alt Fald meget vanskeligt, at fastslaa St. Annæ Skanses virkelige Udseende, thi dels er der forskellige Udkast og dels er den meget uensartet fremstillet paa Kort fra hin Tid; snart skildres den som en lukket Skanse, snart som aaben ind imod Land og med to saakaldte Halvbastioner mod Søen o. s. v. Skønt Voldenes Dimensioner sikkert har været ret ringe, maa de dog have været af en saadan Soliditet, at de har kunnet bære Skyts, eftersom der d. 16. August 1644 herfra blev afgivet Salut i Anledning af Slaget paa Colberger Heide.

Uagtet Skansen saaledes ikke kunde sammenlignes med det senere Kastel, fik den dog en ikke ringe Betydning dels som Værn for Toldboden og dels — i Aarene 1642—47 — som isoleret Værk, idet man ikke havde taget i Betænkning at paabegynde Nedbrydningen af den gamle Østervoldlinie langs nuværende Gothersgade, før man endnu havde sikret sig Opførelsen af dennes Afløser: den i vore Dage nedrevne Østervold, hvorfor Byen ogsaa i Løbet af disse Aar i en uforsvarlig Grad henlaa uden andet Værn paa denne Kant end det fjerne Vartov og St. Annæ Skanse, hvilken sidste i Juli Maaned 1645 yderligere blev forsynet med Skyts og Ammunition og fik en Besætning af Mandskab fra Flaaden til Skytsets Betjening.

Efter Chr. IV's Død i 1648 forsvandt efterhaanden Navnet: St. Annæ Skanse for at afløses af St. Annæ Kastel, Kastellet eller — som det benævnes i et Skøde af 23. December 1651 — „Frederichs Castell". Dette synes at tyde paa, at Skansen i disse

Aar virkelig er gledet ind som et fast Led i Hovedstadens indre Befæstningslinie, idet den nye Østervold, om end kun i en højst mangelfuld Tilstand, i 1647 havde slaaet sin Bue udenom hele det nye St. Annæ Kvarter og derved gjort Skansen til et Støttepunkt saavel for den indre som den ydre Befæstningslinie.

Den betydningsfulde Rolle, som Kastellet herved kom til at spille i Byens Befæstning, krævede imidlertid, at dets Styrke ogsaa kom til at staa i Forhold til dets Vigtighed.

Arbejdet paa Kastellets Volde blev derfor atter genoptaget. Den 18. Februar 1652 blev der i dette Øjemed forordnet en Afgift: Vinterhavnepenge af de i Havnen liggende Skibe, og d. 11. Februar 1653 blev der beordret Folk til at tilvejebringe Materialer til Forfærdigelse af Skansekurve til dets Forstærkning, ligesom ogsaa Mandskabet fra de nationale Regimenter, særlig det sjællandske — 5. Bataillon — stadig ses at have arbejdet paa Befæstningen, ofte med et Antal Mand af 2400 pr. Dag.

Da Carl X Gustav i August 1658 lagde sig for Staden, blev den yderste Befæstningslinie som bekendt straks opgivet, dels fordi den paa dette Tidspunkt endnu ikke var færdig, og dels fordi dens Udstrækning var for stor i Forhold til den ringe Styrke, Byen formaaede at sætte paa Benene. Svenskerne tog den da ogsaa straks i Besiddelse og satte sig bl. a. for en Tid fast i Vartov, der i Ordets egentlige Forstand blev et Stridens Æble mellem de kæmpende Parter. Da de danske i November Maaned atter en Tid havde den inde, nedbrød man de derværende Bygninger og fik Tømmeret bragt ind til Kastellet, hvor det fik god Anvendelse til Palisader.

Generaladmiral Niels Juel (1629—1697).
Se Teksten Side 214.

Af de i denne Periode hurtigt efter hinanden følgende kongelige Ordrer og Befalinger mærker man, hvorledes Kastellets Betydning for Forsvaret voksede fra Dag til Dag; dets Volde besættes af en Vagtstyrke paa henved 200 Mand, og Arbejdet paa at styrke dets Modstand forceres stærkt. Den 13. August opfordres saaledes den Del af Adelen, der havde Gaarde i Byen, til, enhver af sin Gaard eller Vaaning, at „forskaffe paa trei Dags Tid en Karl eller Qvindes Person med en Spade til at arbeide paa Voldene, hvoraf de tov tredie Deele skal imorgen tilig ved 6 Slet vere ved Friderichs Castel tilstede", og det ser af denne Ordre ud til, at ogsaa den kvindelige Del af Københavns daværende Befolkning har lagt deres personlige Kræfter i Arbejdet paa Kastellets Volde, hvad der jo iøvrigt falder godt i Traad med de personlige Ofre, der paa saa mange andre Maader blev bragt af Københavns Kvinder i hin Begejstringens Tid, da Kampen for eget Hjem og for Fædrelandets Bestaaen gik op i en højere Enhed og fremviste saa mange Beviser paa Samdrægtighed og Offervillighed.

Da Frosten hen ad Vinteren for Alvor begyndte at gøre sig gældende, blev de kongelige Betjente beordrede til enten personlig eller ved dertil af dem antagne Folk at lade ise i Kastellets Grave, en Befaling der dog, i en mere bestemt Form maatte gentages d. 4. Februar 1659, da Spændingen var paa det højeste.

Selve Stormnatten var der paa Kastellets Volde anbragt ialt 33 Stykker Skyts under Kommando af Oberst Bertram de la Coste, der til Betjeningen af Skytset havde en Vognmester, Diderik Dreyer, 2 Arkelimestre og 48 Konstabler. Af Fodfolk var Voldene besat med 6 Kompagnier af Kongens Livregiment til Fods — Livgarden — men desuden var der i det Indre af Kastellet opstillet en Reserve paa 1 Kompagni Rytteri under Oberstløjtnant Gotfred Rauch samt 1 Kompagni Borgere, 2 Kompagnier hollandske Soldater og 100 danske og 100 hollandske Baadsmænd under Købmand Celius Marselius og Admiral Niels Juel, medens Oberst Frederik Ahlefeldt var Kommandant over hele Styrken (se Billederne Side 214). Da den svenske Generalløjtnant Gustav Banér hen ad Morgenstunden som et sidste Forsøg førte sine Stormkolonner frem imod Fæstningens svageste Punkt mellem Østervold og Kastellet, var alt parat til at modtage ham; men til hans Uheld kom han som bekendt i Mørket for langt mod Vest og blev slaaet tilbage. Under dette Angreb var Frederik Ahlefeldt personlig tilstede paa Kastellets Vold og lagde her en saa stor Tapperhed for Dagen, at han som en Anerkendelse herfor d. 29. April blev forfremmet til Generalmajor og den 29. Oktober optaget i den arvelige Adelsstand.

I de nærmeste Dage efter at Stormen var afslaaet, fortsatte man med feberagtig Hast paa Udbedringen af Kastellets Volde. Kastellet var nemlig allerede tidligere af de ledende Mænd blevet udset som det Sted, hvor man i den allerydeste Nød vilde trække sig tilbage, om alt andet skulde glippe, for herfra at udkæmpe den sidste og afgørende Kamp for Land og Hovedstad, og da ingen kunde vide, hvor vidt Svenskerne atter vilde forsøge en Storm, og hvorledes Udfaldet af en saadan vilde blive, satte man ganske naturligt alle Kræfter ind paa at gøre Værket saa modstandsdygtigt som mulig.

Fra Byens Gaarde og Stalde kørtes der Jord og Møg derud i store Mængder; d. 4. Marts blev Borgmestre og Raad beordrede til at holde Gaderne rene og lade Skarnet køre ud til Kastellet, hvorved man altsaa ikke alene befriede Byen for alt det Affald, som man i hine Tider med Foragt for alt, hvad der kom ind under Begrebet Hygiejne, kastede ud paa Gader og Stræder, men tillige fik rigeligt Materiale til at bøde med paa de Steder, der havde vist sig særlig svage, og da Borgmestre og Raad d. 14. April fik en fornyet Opfordring til at lade de af Borgerskabet, som ejede Heste og Vogne, hver age 20 Læs Jord derud, og det i denne Befaling hedder: „Tagendes ingen Forsømmelse herudi, eftersom Magt paaligger", synes man heri at kunne mærke Pulsslaget i Øjeblikkets Alvor.

Generalløjtnant Frederik Ahlefeldt (1622—1672).
Se Teksten Side 214.

Det var General Fuchs, der i Forbindelse med Ingeniøren Gotfred Hoffmann ledede denne Udbedring af Voldene, og medens en Del af Kongens Livregiment til Fods til Stadighed værnede Kastellet mod Angreb og Overrumpling, anvendtes Mandskabet af Lübbes Regiment — 2. Bataillon — udelukkende ved de Arbejder, der krævedes derude, hvorfor Regimentet ogsaa i en Tid af 3 Aar var fritaget for at deltage i den saa anstrængende Garnisonstjeneste.

Der var ogsaa nok at tage Vare paa. Under den nu ansatte Bygmester Albertus Mathiesen skulde ikke alene den store Mængde Fyld ordnes, men Tømmer skulde bringes hid i Pramme, Palisader skulde rejses, Bygninger og Korps de Garder skulde opføres, og for den tilstundende Vinter skulde der sørges for Ovne, Tørv og Brænde. Ikke engang til at ise Gravene var Styrken tilstrækkelig, hvorfor Bønderne fra Amager blev beordrede derud for at „vække" Isen paa Kastellets Grave.

Da Freden i Maj 1660 blev sluttet, blev der i denne Anledning afgivet Glædes-Salut fra Byens Volde og bl. a. ogsaa „ud af det nye Kastel". Det er anden Gang, man hører Tale om, at der fra Kastellet er bleven afgivet Salut, men medens der ikke tidligere forlyder noget om en saadan Saluts Omfang, synes det denne Gang at have været en mægtig Kanonade, thi medens der i 5 af Belejringens Maaneder var bleven forbrugt 34 Centner 7¼ Pund Krudt, medgik der ved den nævnte Salutskydning — ganske vist for hele Byens Vedkommende — ikke mindre end 47 Centner 42 Pund.

Til Trods for alt det Arbejde og alle de Penge, der lige siden

St. Annæ Skanses første Tilblivelse Aar ud og Aar ind var bleven ofret paa dens Volde, fandt disse dog ikke Naade for en Enevoldsregerings Øjne, og af Kollegiet blev det derfor besluttet og af Kongen bevilget, at der til Dækning mod Søsiden, hvor Graven den Gang gik i ét med Stranden, skulde anlægges en Dæmning eller et Dige med en dækket Vej, Begyndelsen til den senere Langelinie. Til dette og til nogle andre mindre Arbejder ved Byens Befæstning blev der kalkuleret en Arbejdsstyrke af 700 Mand og en Sum af 11.252 Rdl., og angaaende Ledelsen af Arbejdets Udførelse henvendte man sig til Ingeniør Gotfred Hoffmann, der imidlertid mente, at Arbejdet vilde blive saa omfattende, at det nævnte Beløb ikke tilnærmelsesvis vilde være tilstrækkeligt. Tiden gik med Forhandlinger frem og tilbage, og da man endelig langt om længe besluttede sig til at bevilge de nødvendige Penge, var Aaret skredet saa langt frem, at Hoffmann nærede Betænkeligheder, idet det efter hans Formening vilde være ganske umuligt at faa Arbejdet udført før Vinterens Begyndelse.

Endelig i Maj 1661 synes det, at man for Alvor har villet tage fat paa Sagen. Der blev indkøbt for 260 Rdl. Hakker, Skovle, Spader og Skubkarrer — en Slags Trillebøre — og for en Betaling af 8 Rdl. pr. Stykke anskaffedes der 30 „Stützkarrer" med tilhørende Seletøj. Det fremgaar heraf, at disse Stützkarrer er bleven trukken af Heste — de har vel nærmest svaret til de Vippekarrer, der endnu i vore Dage benyttes ude paa Landet til Transport af Gødningen fra Gaarden til Markerne — og vi ser da ogsaa, at der antages 30 Heste med tilhørende Kuske, hvortil der blev beregnet en Udgift af 12 Rdl. pr. Maaned i 6 Maaneder for hver Hest med Kusk. Af Tømmer købtes der enorme Mængder, saaledes 750 Pæle for 500 Rdl. almindeligt Tømmer for 1500 Rdl., Egeplanker for 720 Rdl. og gullandske dobbelte Planker for 300 Rdl. Til Transport af Sten beregnedes der 1000 Rdl. Ialt blev der den 9. Maj paa én Gang bevilget et Beløb af 6500 Rdl. Arbejdet synes hovedsagelig at have drejet sig om den føromtalte Dæmning imod Søen, idet der kun tales om dennes Dimensioner, der blev ansat til en Bredde af 70 Fod og en Højde over dagligt Vande af 8 Fod, medens hele Dæmningens Længde blev ansat til 2040 Fod.

Det var vedblivende Hoffmann, der stod for Arbejdet, til hvis Udførelse man allerede nu havde forhøjet den først bevilgede Sum til 16,532 Rdl. Forinden man imidlertid fik rigtig begyndt, viste det sig, at ogsaa dette Beløb var for ringe, og midt under fornyede Overvejelser om dette Spørgsmaal dukkede der pludselig en hel ny Mand frem paa Skuepladsen. Denne Mand var den hollandske Ingeniør Oberst Henrik Rüse (se Billedet Side 215), og i hans Lod faldt det at blive Kastellets egentlige Bygmester, idet det under hans Ledelse fik det Udseende, som det gennem Tiderne bevarede helt ned til vore Dage, da Byens Udvikling desværre ogsaa krævede Plads her.

Generalmajor Heinrich Rüse (1624—1679).
Kastellets Bygmester 1662—1664.

Henrik Rüse var født 1624 i Groningen i Nederlandene. Allerede i en Alder af kun 15 Aar traadte han ind i den militære Tjeneste, hvor han særlig interesserede sig for alt, hvad der faldt ind under Artilleri, Fyrværk og Ingeniørkunst. Fra 1643—1652 forrettede han Tjeneste i forskellige fremmede Hære, bl. a. i den franske, tyske og italienske, hvor han efterhaanden arbejdede sig frem til Kompagnichef. Sidstnævnte Aar udgav han en Bog om Fortifikationen, i hvilken han fremsatte væsentlig nye Regler for Krigsbygningskunsten. Rygtet om hans Dygtighed var ogsaa naaet herop, og da man nu netop her stod foran et saa betydningsfuldt Arbejde paa et Omraade, inden for hvilket han havde gjort sig til Talsmand for gennemgribende Reformer, tog man ikke i Betænkning at tilkalde ham, saa meget mere som man her syntes at have staaet noget famlende over for Spørgsmaalet.

Gennem den svenske Gesandt Duvalls Indberetninger til Carl XI hører vi, at Rüse efter den danske Regerings Opfordring er kommen til København i Slutningen af Maj eller Begyndelsen af Juni Maaned 1661. Den 12. Juni blev der givet ham den i hine Dage, særlig for en Udlænding, meget sjeldne Tilladelse at tage Fæstningsværkerne i Øjesyn med en Officer som Ledsager.

I Løbet af samme Maaned ankom der 4 Kompagnier til Byen for at arbejde paa Fortifikationen, og det ses, at Rüse i Løbet af Juni og Juli Maaneder har arbejdet paa en Model, som synes at have været udført af veritabel Jord, idet det fortælles, at den var opkastet i en Have, mulig ved Rosenborg Slot, hvilken Have jo den Gang var betydelig større end nu.

Den 1. Juli indsendte Rüse sine Betingelser for overhovedet at træde i dansk Tjeneste. De var ikke saa ganske ringe endda; han forlangte at blive ansat som Generalkvartermester, som Generalinspektør over alle danske Fæstninger og som Chef for et Fodfolksregiment med en samlet aarlig Gage af ialt 3000 Rdl., og han sluttede sin Indstilling med bestemt at udtale, at saafremt man ikke mente at kunne gaa ind paa hans Fordringer, ønskede han Underhandlingerne afbrudt snarest mulig, da han ikke havde Tid til at lade sig opholde længere her. Man skyndte sig da ogsaa med at imødekomme hans Ønsker, og allerede d. 12. s. M. havde Sagen funden sin Afgørelse, idet han paa denne Dag overtog sine 3 Charger og samtidig aflagde Ed til den danske Konge.

Nu kom der for Alvor Fart i Forhandlingerne om Opførelsen af det nye Kastel, eller Omdannelsen af det ældre; Møder blev afholdt, Betingelser og Kontrakter blev opsat, og allerede d. 26. Juli afsluttedes den første Kontrakt, ifølge hvilken der i 6 halvaarlige Terminer skulde udbetales Rüse en Sum af ialt 110,000 Rdl. for at opføre det nye Kastel. Dette skulde være fuldført i Løbet af 3 Aar regnet fra Foraaret 1662, og efter Fuldførelsen skulde Rüse garantere for Voldene og Gravene i 1 Aar — en som det synes uforholdsmæssig kort Tid — medens Garantien for den Dæmning, der skulde anlægges ud imod Søen, altsaa den senere Langelinie, blev udstrakt til 2 Aar, formodentlig for at man i tilstrækkelig Grad kunde faa konstateret dens Modstandsdygtighed over for Strøm og Isgang. Alt skulde opføres i Overensstemmelse med Tegninger, der var blevet approberet af Kongen; Gravene skulde have en Dybde af mindst 4 Fod, og en Del af den udgravede Jordmasse skulde benyttes til at hæve Terrænhøjden inde i selve Kastellet, thi til Trods for de mange Aars Opfyldninger var denne dog endnu lavere end dagligt Vande i Havnen.

Til Hjælp ved Udførelson af hele dette store Arbejde fik Rüse, foruden sit eget Regiment, det tidligere Lübbes Regiment — 2. Bataillon — over hvilket han dog først synes at have faaet Befalingen i November s. A., desuden Kongens Livregiment til Fods, og fra April Maaned 1663 endvidere det sjællandske nationale Regiment — 5. Bataillon. Det var dog kun i de 6 Sommermaaneder, at der blev arbejdet med fuld Kraft, og i denne Tid var der anvist Mandskabet Kvarter i Lejre i Nærheden af Kastellet, medens Tjenesten inden for hvert Regiment var ordnet saaledes, at der blev arbejdet de 5 Dage af Ugen og ekserceret den ene.

Med Hensyn til Regimenternes Styrkeforhold ses det af en d. 12. April 1662 i København foretagen Mønstring af Rüses eget Regiment, at dette da bestod af 8 Kompagnier, hvert paa en Styrke af 200 Mand. Saa stor var dets Arbejdsstyrke imidlertid i Virkeligheden aldrig; Rüse klager stadig over Manglen paa Mandskab, og det viser sig da ogsaa, at et af Kompagnierne imod den oprindelige Aftale maatte forrette Garnisonstjeneste i Hovedstaden. Hertil kom yderligere, at der til Stadighed var mange syge og ikke saa faa vakante Numre, ligesom man endog benyttede en ikke ringe Del til at inddrive Restancer ude i de Landdistrikter, der skulde underholde Regimentet. — Det synes i det hele taget, at Rüse med en god og ærlig Villie har bestræbt sig for at holde sin Del af Kontrakten, medens det samme næppe lader sig sige om Regeringen, hvis Villie muligvis har været god nok, men som stadig maatte kæmpe med Pengemangel, og derfor paa enhver Maade maatte søge Udveje for at spare, hvor spares kunde.

Paa det Tidspunkt, da Kontrakten blev afsluttet, var en Soldats daglige Lønning 10 Sk., hvortil der for de Soldaters Vedkommende, som arbejdede paa Kastellet, kom et dagligt Arbejdstillæg af 4 Sk., der blev ydet af Rüse; senere blev Lønningen nedsat til 8 Sk., men da Rüse desuagtet betalte Folkene 14 Sk. daglig, led han herved et betydeligt Tab. Kunde det saaledes se galt nok ud, naar der overhovedet blev udbetalt Lønning, blev Forholdene nærmest fortvivlede, naar denne fuldstændig udeblev. I Juli Maaned 1662 havde Regimentet saaledes ikke faaet Lønning i 3 Maaneder, hvorfor Officererne maatte sætte deres Formuer til for at vedligeholde Kompagnierne. Rüse selv havde paa et Tidspunkt ydet et Forskud af sin egen Lomme paa 24.000 Rdl., hvis Tilbagebetaling skulde ske ved Afdrag i Mandskabets Lønning; men naar Lønningen udeblev, maatte Afdraget ogsaa udeblive, og Rüse erklærede da ogsaa, at hvis disse Forhold skulde blive ved, vilde han ikke se sig i Stand til at opfylde sin Del af Kontrakten.

Til Trods for alle disse Genvordigheder gik Arbejdet dog støt og jævnt fremad, og i Løbet af Sommeren 1662 naaede man at faa opført de to Bastioner ud imod Søen: Grevens og Prinsessens, ligesom ogsaa den største Del af Arbejdet paa Kontrescarpen, Langelinie, udførtes i dette Aar. Arbejdet fortsattes saa langt ud paa Aaret, som Vejret tillod det, og endnu d. 15. September indberetter Duvall til sin Konge, at „der arbejdes heel flittigen paa

Kastellet i København". Vinteren og med den Frosten standsede dog imidlertid næsten Arbejdet hen ad Aarets Slutning, og først med det gryende Foraar 1663 blev der atter taget fat med fornyet Kraft.

Det er som om Rüses stadige Klager — Memorialer, der tilsidst endog blev saa skarpe i Tonen, at man fandt Anledning til at henstille til ham at tage dem tilbage — dog har gjort nogen Virkning; thi i April 1663 blev Arbejdsstyrken forøget ret betydeligt ved Indkaldelse af en Del af det nationale Fodfolk til Hovedstaden, hvor det forblev lige indtil November Maaned, og det lykkedes da næsten ogsaa i dette Aar at faa fuldført den mod Byen vendende Del af Kastellets Hovedvold samt den overvejende Del af Kontregarden, Smedelinien.

Der blev dog selvfølgelig endnu ogsaa arbejdet paa Voldens østlige Del og da navnlig paa Langelinie, hvor det synes, at Elementerne for egen Regning gentagne Gange har holdt Styrkeprøver mod den nyopførte Dæmning, bl. a. tales der om en 3 Dages heftig Storm i Maj Maaned, hvorved ikke alene Arbejdet i høj Grad blev forsinket, men hvor der endog blev bortskyllet store Dele af Jorden, der jo endnu ikke havde faaet Tid til at fæstne sig.

Man har endnu ikke kunnet finde en specificeret Redegørelse for den Arbejdsmetode, der blev anvendt ved Kastellets Opførelse; derimod har Præsten A. M. Hiøring givet en Antydning af, hvorledes Arbejdet blev drevet ved det nogle Aar senere anlagte Frederiksholmsparti, en Beretning, der sikkert i det væsentlige vil vise sig at passe ogsaa over for Arbejdet paa Kastellet, saa meget mere som det var Rüse, der ledede Arbejdet i begge Tilfælde. Hiøring fortæller, at Mandskabet var inddelt dels militært i Korporalskaber under Kommando af Sergenter, Korporaler og Gefrejtere, der under Fællesbetegnelsen „Exekverere" skulde holde det „udi Arbejde og Skikkelighed", og dels arbejdsmæssigt i Roder à 6 Mand, hver under en „Rodemester", hvis Opgave det var at hakke Jorden løs og læsse den paa Børen, ved hvilket Arbejde han assisteredes af den ene Mand af Roden, medens de 5 andre skulde „føre fra og trille bort". Rodemesteren skulde tillige hver Aften opgive Arbejdets Udstrækning for den næste Dag, og det gjaldt da for Roden om at arbejde saaledes, at den ikke skulde være nødt til at tage Aftenen med til Hjælp. I Reglen, fortæller han, begyndte de dog saa tidligt om Morgenen og arbejdede saa flittigt, at de kunde være færdige allerede Kl. 1 à 2.

Til Vandets Udpumpning af Gravene blev der benyttet Vandmøller, der dreves ved Hestekraft; til hver Mølle hørte 6 Heste, og da Møllen af Hensyn til Arbejdet i Graven maatte være i uafbrudt Bevægelse Nat og Dag, var Arbejdet fordelt saaledes, at Hestene arbejdede to og to sammen, hvert Par i 2 Timer, hvorefter de altsaa havde 4 Timer fri; desuden hørte der Kuske og Svende til hver Mølle. Foruden de store Hestemøller fandtes der ogsaa mindre Møller, der dreves ved Haandkraft og som blev anvendt paa Steder, hvor de større ikke kunde komme til at virke; de blev drevet af Soldater, og til hver Mølle hørte der 1 Underofficer og 12 Mand.

Da det kom til at skorte paa store Stene specielt til Fundamenter for de to Hovedadgange til Kastellet: Kongeporten, nu Sjællandsporten, mod Syd, og Digeporten, nu Norgesporten, mod Nord, tilhandlede Rüse sig i Begyndelsen af 1662 den næppe halvfærdige og forlængst opgivne St. Annæ Rotunda, Chr. IV's „Baadsmandskirke" paa det nuværende Garnisonssygehus's Gaardsplads (se Billedet Side 217). Dette vakte i en ikke ringe Grad Befolkningens Harme, thi man saa i dens Nedbrydning en Profanation af en til Kirke oprindelig bestemt Bygning, og det gjorde jo ikke Sagen bedre, at Materialerne fortrinsvis skulde anvendes til det inden for næsten alle Samfundsklasser saa upopulære Kastel.

Den Paastand er saa ofte bleven fremsat, at Kastellet blev opført som en Trusel imod Borgerne, og at Voldene blev anlagt saaledes, at Gaderne i St. Annæ Kvarter, der den Gang som nu laa vinkelrette paa hverandre, kunde bestryges saavel fra Kastellets Volde som fra Østervold, men Beviset herfor mangler i Virkeligheden endnu den Dag i Dag, og naar Paastanden har faaet Lov til at fæstne sig i Tidernes Løb, maa man ikke se bort fra de Stemninger, som herskede paa den Tid, Kastellet blev opført, og den Reaktion, der ganske naturligt var indtraadt i Befolkningen, da det gik op for den, at man i Virkeligheden kun havde været Midlet til at fremkalde en Statsomvæltning, og at de mange store Løfter, der i den Anledning var bleven givet, saa hurtig var bleven glemt. Den samme Paastand vilde jo kunne fremsættes over for saa godt som enhver befæstet By, al den Stund man blot behøvede at vende Skytset ind imod Byen i Stedet for udad, og for store Dele af Christianshavn havde det samme jo været Tilfældet allerede fra Chr. IV's Tid.

Hvor meget eller hvor lidet Rüse har kunnet benytte af de ældre Volde og Grave, er det vel nu vanskeligt at fastslaa med Sikkerhed; men da det nye Kastel foruden at repræsentere en stor Udvidelse af det gamle St. Annæ Kastel, tillige blev anlagt efter ganske andre og mere moderne Principer end dette, er det næppe rimeligt, at han har kunnet anvende meget deraf, og han har sikkert maatte lade større Dele af de ældre Værker ganske sløjfe.

Vi har foran talt om den første oprindelige Kontrakt, der blev afsluttet d. 26. Juli 1661, men efterhaanden som Arbejdet skred frem, blev der afsluttet flere Kontrakter, ialt 5. Den næste af disse er dateret d. 3. April 1663 og omfatter Opførelsen af en Bolig for Kommandanten — ikke den nuværende Kommandantbolig, der først er opført 1725 — et Provianthus, 31 Barakker, et Pælehus og tre Sortier eller Udfaldsporte, à 1000 Rdl.

Den 3. Kontrakt afsluttedes d. 31. August s. A. og omfattede Opførelsen af 7 Vagthuse og 34 Skilderhuse samt Hovedgadens Brolægning.

Skinsygt og med stor Strænghed vaagede man over, at ingen ud over de indviede fik Lejlighed til at følge Arbejdet og dets Fremadskriden, ja, om det saa var selve Axel Urup, blev ogsaa han afvist, da han vilde aflægge et Besøg der ude, og skønt den Overingeniør, der afviste ham, hefligt undskyldte sig med, at det kun var sket efter Kongens „strikte" Befaling, følte Urup sig dog selvfølgelig meget ilde berørt over en saadan Fremfærd imod sig. Kongen selv fulgte selvfølgelig Arbejdet med stor Interesse; om et enkelt saadant Besøg fortælles der, at han d. 22. September 1663 tillige med en Del af sine Rigsraader aflagde et Besøg paa Hovedvoldens østlige Del, idet man herfra, formentlig fra Prinsessens Bastion, med stor Opmærksomhed iagttog det svenske Skib „Äpplet", der, efter en hel ny Model, var bleven bygget i Göteborg af en engelsk Skibsbygger, og som netop nu gjorde sin første Prøvetur ned gennem Sundet, hvor den ud for København maatte kaste Anker paa Grund af Modvind. Ogsaa Kronprinsen aflagde Besøg derude, skønt han, som det synes, var en Modstander af Værket og dets Bygmester, og ogsaa for hans Vedkommende kan der fastslaas en bestemt Dag for et af hans Besøg. I Oktober Maaned var hans Søster, Prinsesse Anna Sophie, bleven forlovet med Kurfyrsten af Sachsen, og en Dag under de i denne Anledning afholdte Fester, det var d. 12. Oktober, red Kronprinsen og Kurfyrsten ud for at bese Kastellet, hvilket Besøg gav Anledning til en Salut fra de nye Volde, idet der dog hertil kun blev benyttet Feltskyts, da Voldene endnu ikke blev anset for tilstrækkelig stærke til at kunne udsættes for Vægten af det tunge Fæstningsskyts.

I Januar Maaned 1664 blev Rüse udnævnt til Generalmajor i Infanteriet og til Assessor i Krigskollegiet for faa Dage senere at blive optagen i den danske Adelsstand. Modtog Rüse saaledes i fuldeste Maal Beviser paa sin kongelige Velynders Naade, maatte han i mange Retninger lide haardt under den Modstand, som han mødte hos næsten alle Klasser af Befolkningen. Selv Kronprinsen stod fjendtlig over for ham, og til ham sluttede sig ikke saa faa af Tidens store Mænd. Helt ned i Borgernes Rækker mødtes han med Uvillie, men her trøstede man sig dog lidt ved Tanken om, at naar Kastellet en Gang stod færdigt og havde faaet opført Barakker for Mandskabet, vilde dette betyde en Lettelse af Indkvarteringsbyrden, der til Tider kunde være besværlig nok.

Rüse fulgtes stadig af Uheld og Modgang under sit Arbejde snart paa den ene, snart paa den anden Maade, Snart var det indviklede Stridigheder mellem ham og Officererne ved de Regimenter, der var afgivet til at udføre Arbejdet, snart var det Storm og Uvejr, der forsinkede Arbejdet og hindrede det søværts kommende Materiale i at naa frem til rette Tid, ja, tre Gange gik hele Ladninger under. Mandskabet supplerede den mangelfulde Lønning ved at stjæle af Materialerne og sælge dem, Heste døde af Sygdom og Overanstrængelse, fire Gange havde Sundet gennembrudt Digerne, saa at Arbejdet for hver Gang maatte begyndes forfra, og da Voldene endelig i Sommeren 1664 stod færdige, udbrød der i Juni Maaned et heftigt Uvejr, under hvilket Regnen skyllede Jorden ned i Gravene i saa store Mængder, at man i sidste Øjeblik maatte gaa i Gang med paany at udbedre Voldene. Naar det til Trods herfor dog lykkedes Rüse at opfylde Kontrakten næsten til Punkt og Prikke, viser dette Tegn paa Udfoldelsen af en usædvanlig Energi og en sjælden Evne til at sætte sin Villie igennem.

Den 20. April 1664 afsluttedes den 4. Kontrakt, der omfattede bl. a. Opførelsen af Officerskvarterer, Fængsler, Arsenal, Bryggeri, Bageri og af 12 Barakker (hver af de nuværende 6 Barakker bestod oprindelig i Virkeligheden af 2 Barakker, men herom senere) samt Grundlæggelsen af „Kongens Hus", Slottet, der dog som bekendt senere igen blev opgivet.

Endelig i Juni Maaned s. A. afsluttedes den 5. og sidste Kontrakt, der dog kun i uegentlig Forstand berørte Kastellet, om hvilket der d. 27. Juni udtales, at det nu næsten er færdigt. Der blev dog arbejdet paa det endnu helt hen i Oktober Maaned, i hvis sidste Halvdel Mandskabet endelig hjemsendtes, hvorfor Kastellets Volde og Udenværker paa denne Tid maa have haft de Dimensioner, som var bleven fastsat i de først afsluttede Kontrakter. At dette har været Tilfældet fremgaar deraf, at uagtet det i December Maaned lykkedes Rüse's Modstandere at faa nedsat en Kommission, der kritisk skulde undersøge hele hans Arbejde fra Grunden af for at se, om han nu ogsaa fuldt ud havde opfyldt sine kontraktmæssige Forpligtelser, og uagtet denne Kommission kom til at bestaa af nogle af hans bitreste Fjender, maatte den dog erkende, at den ikke fandt Anledning til at gøre væsentlige eller alvorlige Udsættelser paa hans Arbejder. Dette fremkaldte hos Rüse Ønsket om at faa fremskyndet den endelige Aflevering, men dette modsatte man sig, idet man skød sig ind under, at da der for visse Dele af Fæstningen var fastsat en Garantifrist af indtil 2 Aar, kunde der ikke være Tale om Aflevering, før Fæstningen efter Forløbet af denne Tid havde bestaaet sin Prøve, og hverken i 1664 eller 1665 fandt der derfor nogen endelig Aflevering Sted.

Sagen var nemlig den, at da man ikke, som man havde haabet, havde kunnet finde væsentlige Mangler ved Arbejdet, kastede

man sig med saa megen mere Energi over Smaatingene, hvorfor da ogsaa Følgen blev, at der fremdeles Aar ud og Aar ind blev arbejdet paa Kastellets Volde og Udenværker, der nu efterhaanden var bleven beplantet med Træer. Alle Arbejderne foregik under Rüse's personlige Ledelse, ligesom ogsaa den foran nævnte Kommission, der iøvrigt bestod af Generalløjtnant Jørgen Bjelke, Generalmajor Ahlefeldt og, indtil Aaret 1664, af Rigsmarsk Kørbitz, efter den Tid af Feltmarskal, Baron Würtz, stadig vedblev at fungere, idet den jævnlig blev beordret til at besigtige et eller andet udført Arbejde, saaledes f. Eks. d. 8. og 22. September 1666, og til endelig d. 4. December s. A. at indgive en afsluttende Rapport, der dog desværre ikke senere skal have været til at finde, men efter hvis Indsendelse man maa antage, at der har fundet en endelig Aflevering Sted.

Det er sikkert det her omtalte Efter-Arbejde, der d. 27. December 1665 fremkaldte en Ordre fra Kongen til Københavns Præsident, Borgmestre og Raad om, „at en huer, som heste oc wogne haffuer, nu strax paa warende gode føre med huer wogn i bemelte castel jo lader indføre 20 gode less møg eller i mangel af møget jord", eller naar der d. 24. April 1666 udgik Ordre til Eiler Holch om i Amtets Skove at lade forfærdige 200 store Skansekurve og 500 Faskiner til Brug for Kastellet. I Marts Maaned 1666, da Rüse vendte tilbage fra en Inspektionsrejse i Holsten, hedder det endog, at der arbejdes stadig og med en stor Styrke paa Kastelsvolden, og disse Arbejder fortsattes med større eller mindre Kraft lige indtil Kongens Død i 1670.

St. Annæ Rotunda.
Den af Christian IV paabegyndte saakaldte „Haadsmandskirke" paa det nuværende Garnisonssygehus' Grund, hvis Materialer af Rüse benyttedes til Kastellets Opførelse.

Om Kastellets Bygmester skal her endnu i Korthed anføres, at han d. 25. Maj 1671 blev optaget i Friherrestanden, og at han d. 11. Oktober s. A. paa Rosenborg Slot blev udnævnt til Ridder af Dannebrog som Nr. 15 af 19. Rüse's fuldstændige Titel var paa dette Tidspunkt følgende: Hr. Henrik Rüse, Friherre af Rüsensteen, Herre til Savært, kongelig Majestæts Generalmajor og Oberst til Fods, Assessor i Krigskollegiet, Generalkvartermester og Inspektør over Fæstningerne i Danmark. Forskelllge andre Udmærkelser blev ham senere til Del, men det synes stadig, at han har haft mange personlige Fjender, hvilket bedst mærkedes, da han mistede sin kgl. Velynder, og da han i Oktober 1673 blev ansat som Generalløjtnant i Norge, var det den almindelige Mening, at dette skete for at lade ham træde noget mere i Baggrunden. Den 4. December 1677 fik Rüse efter Ansøgning sin Afsked, mod at der for Livstid blev bevilget ham en aarlig Ventepenge af 1500 Rdl. Resten af sin Levetid tilbragte han paa sine Godser dels her i Landet, dels i Holland, og i Foraaret 1679 — de lærde er ikke ganske enige om Dagen — afgik han i en Alder af 55 Aar ved Døden paa sit Gods Savært i Holland, hvor hans Gravsted findes.

Hvis man kan fæste Lid til Rüse's egne Udtalelser, havde han ikke spundet Silke ved Opførelsen af Kastellet; han siger selv, at han havde ført en Formue paa 200.000 Rdl. ind i Landet, men at han paa sine gamle Dage havde en Gæld af 17.000 Rdl. Selv om dette er en lille Overdrivelse, er det dog uden for al Tvivl, at ogsaa Rüse, som saa mange andre, led under Regeringens Pengemangel, idet der i Stedet for kontant Betaling blev udlagt ham forskellige Godser, hvis Indtægter imidlertid var saa ringe, at de ikke formaaede at dække de store, daglige Udgifter, som Opførelsen af et Værk som Kastellet udkrævede.

Kontraktmæssigt skulde Kastellet som tidligere omtalt være færdigt i Løbet af 3 Aar, og, bortset fra de sidst omtalte Efterarbejder, var dette ogsaa Tilfældet, saaledes at det d. 28. Oktober 1664 kunde modtage sin første Indkvartering, der kom til at bestaa af 2 Kompagnier af Kongens Livregiment til Fods (Livgarden) under Kaptajnerne Jean de la Haye og „Magnus" (Magnus (Mogens) Jacobsen) og 2 Kompagnier af Rüse's eget Regiment (2. Bataillon) under Oberstløjtnant Johan Voigt og Kaptajn Thomas Meldrum.

I de første Aar af Kastellets Tilværelse fandtes der ikke nogen egentlig Kommandant for dette, ud over at den i Øjeblikket ældste Officer varetog Forretningerne som saadan, og da Indkvarteringen i de første Tider uafbrudt vekslede, ofte kun med nogle faa Maaneders Mellemrum, skiftede ogsaa de højstkommanderende Officerer, af hvilke, foruden Voigt, skal nævnes Major Johan Hafften fra 1665—1666, Oberstløjtnant Harloff fra 1666—1675 og Oberstløjtnant Steen Andersen Bille fra 1675—1676.

Den første egentlige Kommandant var den fra Griffenfeld's Fangenskab bekendte Oberst Barthold Bülow, der ansattes som saadan d. 3. April 1676.

Dronningens brede Gade (Bredgade).
[Til venstre Grev Danneskjolds-Laurvigs Gaard, nu Moltkes Palæ. Til højre Sophie Amalienborgs Have. Se Teksten Side 219.

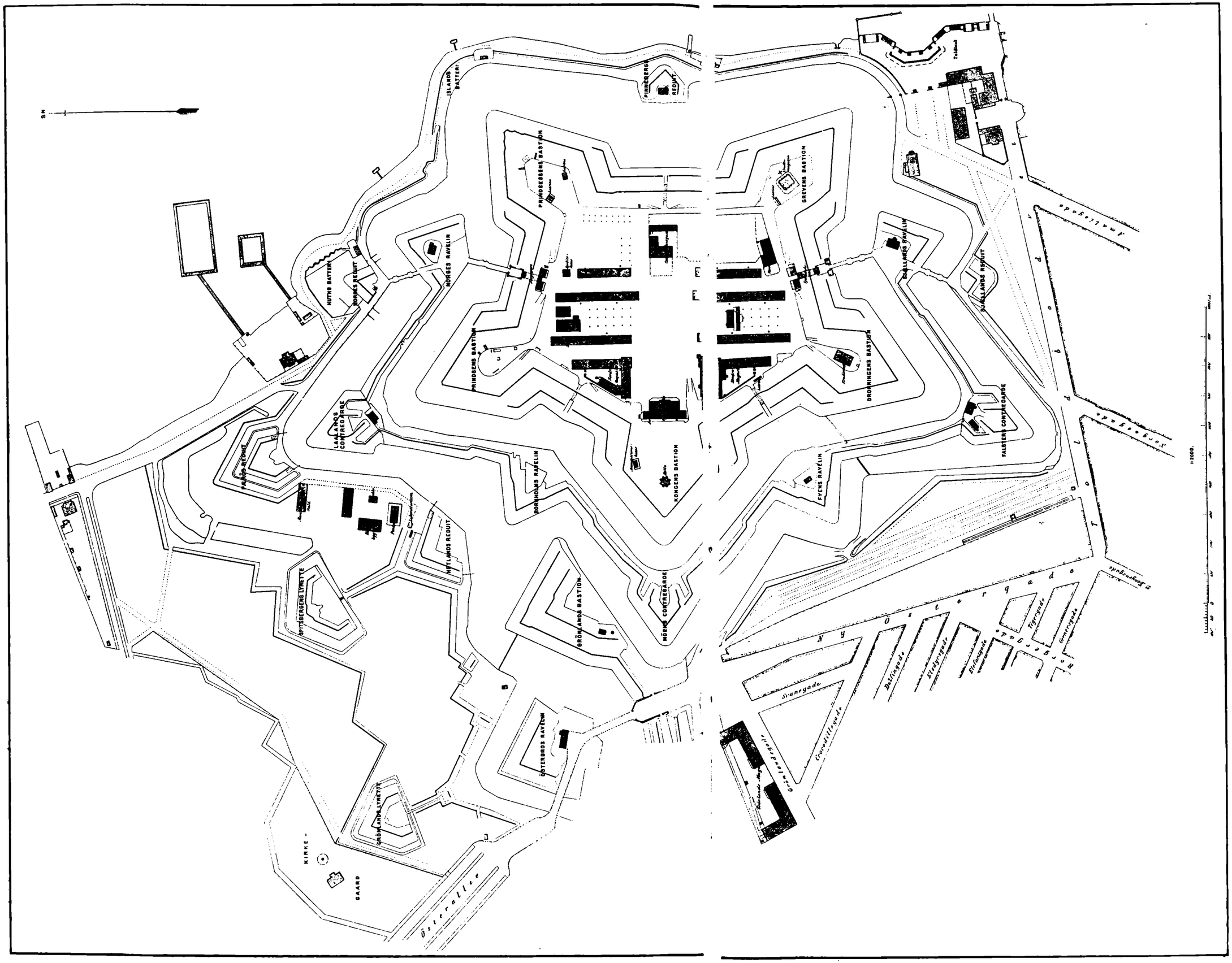

Kastellet Frederikshavn og dets Udenværker i Tiden omkring 1880. Grønlands Bastion, Grønlands Lynette og Østerports Ravelin hørte dog til Byens Befæstning.

II. En historisk Spadseretur i Kastellet

Efter denne historiske Indledning, hvori vi har fulgt den lille svage St. Annæ Skanse, indtil den som det mægtige Kastel Frederikshavn modtog sin første Indkvartering i Efteraaret 1664, tænker vi os en Sommerdag Anno Domini 1680 post Christum at komme gaaende i Dronningens brede Gade, ogsaa kaldet Norgesgade, den nuværende Bredgade, i Retning mod Kastellet (se Billedet Side 217). Vi har dog forinden været saa forsynlige at laane hin udødelige jødiske Skomager Ahasverus bekendte Lykkens Galoscher, saaledes at vi, paa den Tur vi agter at foretage os, saavel hvad Tid som Sted angaar, hurtigt kan bringe os selv derhen, hvor vi i det givne Øjeblik ønsker at være. Det er en tidlig Morgenstund, Solen skinner mildt, og fra den ret brede Grav som vi har paa vor højre Haand og som danner Grænsen mellem os og det store Terræn, der hører til Sophie Amalienborg, tilføres der os en passende Køling, medens Lindetræerne fra den anden Side Graven sender os en sødmefyldt Duft. Det har regnet om Natten, saaledes at Støvet fra Vejen ikke kan genere os; i slet Føre vilde den nemlig være ilde at befare, eftersom den absolut ikke svarer til sit Navn, men tvertimod er en smal og ubrolagt Passage. Uden derfor at være besværet hverken af Solens Varme eller Vejens Støv, kan vi i Ro og Mag gøre vore Iagttagelser.

Vi har forlængst passeret selve Slottet, er kommen forbi „den Gade, der løber til St. Annæ Bro", nuværende Fredericiagade, og naar ud til Toldbodvejen. Denne er kun en smal Sti, der slynger sig mellem dybe Vandhuller, og ved Vintertid næsten maa være ufarbar.

Vi standser en Stund her for at se os lidt om. Paa Byens eller den sydlige Side af Toldbodvejen er der kun Marker og Haver med enkelte spredt liggende Smaahuse, men ser vi 7 Aar frem i Tiden, vil der et Stykke inde paa Marken, omtrent hvor nu Samfundet for Vanføre findes, tone en Stubmølle med hosliggende Beboelseshus frem.

Langs Vejens nordre Side strækker sig en vandfyldt Grav, der i Forbindelse med en Tjørnehæk paa denne Kant danner Grænsen for Kastellets Territorium mod Syd; kun ud for Bredgade findes en Overgang, der dog er lukket ved en solid Barriere, inden for hvilken der patrouillerer Skildvagter.

Vender vi os om for at se den anden Vej ad Toldbodvejen, vil vi paa den nordre Side faa Øje paa det utiltalende, men den Gang saa almindelige Syn af en Knægalge.

Nyboder ser vi ikke meget til, eftersom det den Gang ikke naaede længere end til Hundestræde (Gernersgade), men helt ude i Retning af denne Gade kan vi lige skimte den Østerport, der som den tredie i Rækken var opført 1647 og laa ud for Rigensgade. Ellers er det hele én stor Fælled: Grønlandsplads, der den Gang hørte ind under Kastellet,

og paa hvilken vi ser en hel Del Soldater opmarcherede i snorlige Rækker, der under Slag og Spark fra Befalingsmændene udfører de indviklede Geværgreb, der var en hel Videnskab.

Der vilde kunne fortælles mangt og meget om denne Plads, men det gælder jo om at komme inden for Kastellets Enemærker, og vi nærmer os derfor den Cerberus i Form af en Skildvagt, der staar umiddelbart inden for den Barriere, som vi har ud for os. Han fælder sit Gevær imod os og raaber os an paa tysk, men da vi foreviser ham en af selve Kommandanten, Hs. Højvelbaarenhed Hr. Oberst Barthold Bülow, selvfølgelig ligeledes paa tysk udfærdiget Tilladelse til at tage Kastellet i Øjesyn, iler han med at lukke os ind, idet han dog forinden fra et i Nærheden staaende Kommando hidkalder en Gefrejter, til hvis Varetægt han overgiver os.

Skraat frem og tilvenstre for os ligger det Terræn, som vi i vore Dage har kendt som Grønningen, men som nu gaar i ét med Grønlandspladsen og sammen med denne benyttes som Eksercerplads. Den er ganske uden Træer.

I 1783 blev Grønningen skilt fra Grønlandspladsen ved Opførelsen af den c. 400 m lange lave Bygning, der skulde tjene som Reberbane for den grønlandske og islandske Handel. Fra 1792 blev den taget i Besiddelse af det ridende Artilleri, der fra 1795 afløstes af en Eskadron Husarer, og naar undtages en kort Tid Aaret efter, hvor den blev belagt med Livgarden til Hest, hvis Kaserne var bleven ødelagt ved en Ildebrand, har Husarerne siden da haft deres Standkvarter her; fra Aaret 1800, da mindst 5 Eskadroner af dette Regiment var indkvarteret her, betegnes den som „Husarkaserne", uagtet en Del af den endnu benyttedes som Oplagsdepot for Artilleriet. Efter Bombardementet 1807 maatte den en Tid give Plads for en Del af dem, der var bleven

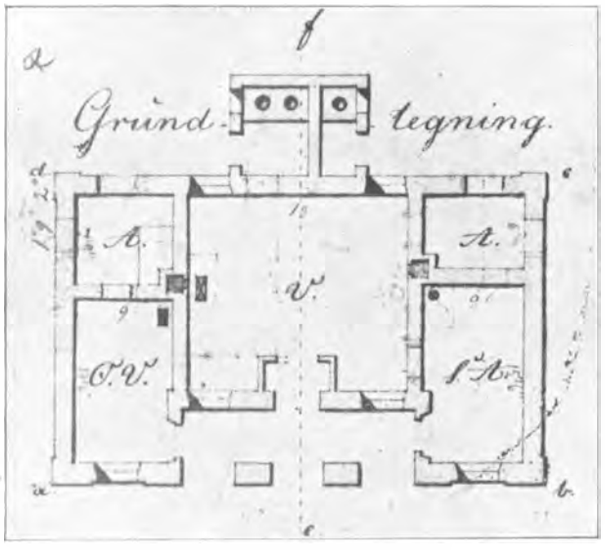

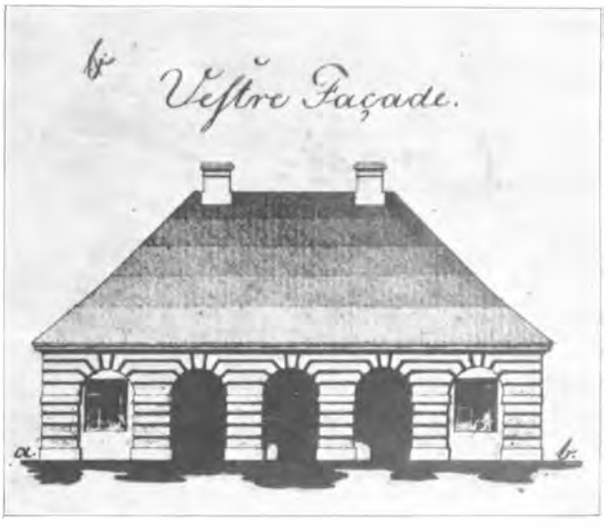

Den i 1894 nedrevne Bygning i Sjællands Ravelin, der fra 1860 var indrettet som Bolig for to gifte Underofficerer, og som før den Tid tjente som Vagt; foroven ses den vestre Facade (den samme som nedenfor) samt Grundtegning fra den Tid, den var Vagt (se Teksten Side 221).

Akvarel af Professor Chr. V. Nielsen. Originalen tilhører E. Zachariae.

Sjællandsporten set udefra.

husvilde i den Anledning. Fra 1844 rykkede hele Gardehusarregimentet ind i Bygningen, i hvilken Anledning der blev opført en Del andre Bygninger, deriblandt et stort Ridehus, ind mod Grønningen. Endelig rykkede Regimentet i 1898 ind i sin nye Kaserne paa Østerfælled og i Aaret 1905 blev den gamle Reberbane og de andre Bygninger nedrevet, og Pladsen udlagt til Bebyggelse.

Den 7. September 1807 maatte Kastellet som bekendt lide den Tort at blive besat af Englænderne, og da der, til Trods for at Vindelbroerne mod Byen var optrukne, stadig foregik Deserteringer i stor Stil fra begge Sider, blev man nødt til langs Toldbodvejen at rejse en Palisadering, der bevogtedes af Danske- og Norske-Livregiment -- 1. og 2. Bataillon — samt Husarerne og Livjægerne, der alle, for at imponere Fjenden, var iført deres Gallauniformer.

Efter disse Side- og Fremspring fortsætter vi atter vor afbrudte Tur og træder ind paa den sydligste af Kastellets Broer, Sjællands Ravelinsbro, der i vor Tid, ligesom 2 andre af Kastellets Broer, desværre er bleven omdannet til en kedelig Dæmning. Paa Broens første Halvdel passerer vi en Tremmeport, og ude paa Midten findes det høje Apparat med det mærkelige tekniske Navn: „en Homey med højtliggende Trækroder", ved Hjælp af hvilket en Del af Broens Midterparti kan hejses tilvejrs, saaledes at Forbindelsen med Yderverdenen kun kan foregaa ad et smalt Gangbrædt til Afbenyttelse for Patrouillerne, hvilket dog, naar det skal gælde, ogsaa kan skaffes bort. Det var slet ikke saa ganske ualmindeligt, at Kastellets Broer blev trukket op, særlig ikke i de første Aar af Kastellets Tilværelse, da Kongemagten endnu ikke følte sig rigtig sikker fra Adelens Side; der skulde kun saa lidt til, som et adeligt Bryllup eller anden større Forsamling af adelige i Byen, for at man traf slige Sikkerhedsforanstaltninger, og endnu saa sent som i 1772 blev Broerne holdt optrukne, saa længe Forhørene stod paa over Struensee, Brandt o. fl. a., ligesom ogsaa i 1784 under Tømrerstreiken og iøvrigt for hver Gang en Henrettelse skulde foregaa der ude.

Saa snart vi har passeret Broen, befinder vi os i Sjællands Ravelin, der danner det sydlige Hoved paa den lange slangeformede Ø, som Smedelinien i Virkeligheden er. Her findes igen en Barriere med tilhørende Skildvagt, og her træffer vi paa den første Vagt paa vor Vej: Sjællands Ravelins Vagt, hvor paa den Tid en Underofficer er Vagtkommandør og hvor Styrken iøvrigt bestaar af en Gefrejter og 17 Mand, fordelt med 4 Mand til hver af de 4 Poster og 1 Overkomplet.

Kong Frederik III's Buste over Kongeporten (den senere Sjællandsport).

Her lader det til, at vi skal gennemgaa en Skærsild, thi vi afleveres til Vagtkommandøren, en høj og flot, men lidt anløben Underofficer, der øjensynlig finder sig lidt ilde berørt ved Forstyrrelsen og med en barsk Mine sætter et mægtigt Ølstob fra sig, tørrer Ølskummet af sin velplejede Knebelsbart og udspørger os, hvem vi er, og hvad Ærinde vi har. Den af Kommandanten underskrevne Adgangstilladelse blødgør ham dog straks, og da vi lader et Ord falde om, at det vil være os en Glæde med et Par lybske Skilling at bidrage vort til Anskaffelsen af en Kande Øl til Deling mellem ham og hans Mandskab, med hvem han sidder i Stue sammen, er det ikke langt fra, at et umilitærisk Smil ses paa hans Ansigt, og han begynder straks velvillig at vise os sin Vagt og forklare de Ting, over for hvilke vi er uforstaaende. Han fortæller os bl. a., at det vagtfri Mandskab hviler ud paa de saakaldte Svede- eller Liggebænke, der i hele Vagtstuens Længde og i en Bredde af et voksent Menneskes Højde strækker sig fra Væg til Væg som to mod Værelsets Indre svagt skraanende Hylder, den ene over den anden. Gulvet er af Ler, Væggene er kalkede, men er nu tilsvinede og bemalede. Vagtkommandøren har dog sin egen Liggebænk for sig selv samt et Bord med Blækhus, Lineal, Lysestage, Lysesaks m. m., alt af Jern og lænket til Bordet.

Hvad han derimod ikke kan fortælle os, fordi han kun har liggot indkvarteret i Kastellet i 3 Aar, er dette, at denne Bygning er opført samtidig med Kastellet for 16 Aar siden, og endnu mindre er han selvfølgelig i Stand til at fortælle os dens videre Historie.

Næst efter Hovedvagten indeholdt Bygningen Kastellets vigtigste Vagt, der snart var en Officers- snart en Underofficersvagt og først ophørte at være Vagt i 1856. Vagtens Styrke var oprindelig 23 Mand, men reduceredes efterhaanden til 8 Mand. Selve Bygningen blev delvis ombygget i 1744, 1754 og 1829, saaledes som det fremgaar af de hosstaaende Tegninger. (Se Billederne Side 220).

I en Periode bestod den af Vagtstue for Officereren (O.V.), Vagtstue for Mandskabet (V), 2 smaa Arrester (A) samt en større Arrest (S. A), der betegnedes som Studenterarrest og var forbeholdt de Studenter, der var Medlemmer af Kongens Livkorps.

Til Brug for Vagtstyrken blev der i 1808 ud i Graven bag Huset anlagt et Latrin; men om disse Latriner i Kastelsgraven vil vi senere faa at høre. For dette Steds Vedkommende blev de dog allerede i 1825 flyttet op paa Landjorden. I 1752 indeholdt Bygningen et Rum for løsgaaende Hunde, der var bleven indfanget paa Fæstningsværkerne; to Aar senere blev Arresterne anvendt til Krumslutningsarrestanter og til Opholdssted for anholdte civile Personer.

I 1860 blev den indrettet til Beboelse for 2 gifte Underofficerer, og saaledes fortsatte den sin Tilværelse indtil 1894, da de sidste Beboere maatte fraflytte, fordi Bygningen skulde nedrives for at give Plads for den skraa Kørevej op til det nuværende Langelinie.

Vor Ven, Vagtkommandøren, tilkalder først en, saa en anden og endelig en tredie Soldat, hvilken sidste skal være vor Fører paa det næste Stykke Vej. Grunden til, at de to første kasseres, er den, at de ikke kan tysk, hvad der i hine Tider paa Forhaand gjorde dem til en Slags 2. Klasses Soldater, der ikke kunde anvendes paa vigtige Poster eller til særlige Hverv. Paa hele vor Tur faar vi en stærk Følelse af, at vi ikke længere opholder os i vort kære Danmark, thi overalt lyder det tyske Sprog for vore Ører, og der skulde som bekendt desværre hengaa endnu næsten 100 Aar, før det danske Sprog ved en Kabinetsordre af 18. Februar 1772 blev anerkendt inden for den danske Hær, og selv efter den Tid vrimler de militære Arkiver med Skrivelser, der er affattet paa tysk.

Saa endelig aabnes Barrieren for os, og vi begiver os videre for over den næste Bro: Konge- eller Sjællandsbroen at naa ind i selve Kastellet.

Foran os ligger nu Kongeporten, der først fra Fr. VII's Tid betegnes som Sjællandsporten (se Billederne Side 220 og 223), og vi, som ogsaa ser med Nutidsøjne, gør den Opdagelse, at den i alt væsentlig ser ud, saaledes som vi kender den, lige fra selve den dekorative Portfacade til Kaponierne med Skydeskaarene; kun ser det lidt mere krigerisk ud, eftersom baade Palisadeporten og selve Porten er lukket, og der til begge Sider er plantet Kanoner. Over Porten staar Aarstallet 1663, Aaret for dens Opførelse; derover ses Fr. III's stive kronede Navnetræk og øverst troner Fr. III's særdeles smukke Broncebuste (se Billedet Side 221), der menes at være udført af en italiensk Billedhugger, Francois Duissard, der opholdt sig i København 1643—1644, og som i hvert Fald skal have udført en Buste af Chr. IV, med hvilken den, hvad Draperiet angaar, har flere Lighedspunkter. Da Duissard skal være død 1661 i London, maa Fr. III's Buste, under Forudsætning af, at den paagældende Kunstner virkelig, under et eventuelt senere Besøg her i Byen, har udført den, formentlig oprindelig have været tiltænkt en anden Anvendelse end her over Kongeporten; men som Kastellets eneste egentlige Monument indtager Busten en smuk og værdig Plads over Indgangsporten til Enevældens Kastel, og alene for dette Monuments Skyld burde Portens gamle Navn atter sættes i Højsædet fremfor det intetsigende: Sjællandsporten.

Som tidligere nævnt kom Kastellets østlige Halvdel til at ligge ud i Vandet, idet den gamle Kystlinie gik midt igennem de to Porte for at slaa en Bugt mod Vest ind over Kirkepladsen, Det kneb derfor med at opnaa et solidt Underlag for de svære Porte, og saavel for denne Ports som for Norgesportens Vedkommende benyttede Rüse derfor en Del af Materialet fra den aldrig fuldførte St. Annæ Rotunda.

Portens mægtige Fløje er altsaa lukkede, men vor Ledsager kender det Sesam, der kan faa i hvert Fald en lille Dør i den ene Fløj til at aabne sig for os. Under mange sære Ceremonier, hvortil bl. a. hører, at han nogle Skridt tilbage maa lægge sine Vaaben fra sig paa Jorden, afgiver han hviskende Løsenet eller Parolen — thi Feltraabet kom først i Brug nogle Aar senere — og først da dette er sket, slippes vi ind.

Vi lægger straks Mærke til, at Bygningerne i Kastellet og dermed ogsaa Gaderne ligger i en fra Portretningen afvigende Vin-

kel, og vi forstaar, at dette er gjort for at ikke en Fjende, der er naaet frem til Udenværkerne, skal kunne beskyde Kastellets Hovedgade gennem Portaabningen.

Saa staar vi da endelig inde i selve Kastellet imellem de to karakteristiske Portbygninger, der hver for sig er en mindre Vagt, de saakaldte Quardegarder i Modsætning til de større Corpsdegarder. Hver har sin Skildvagt, og i det hele taget ser vi Skildvagter og Patrouiller, overalt hvor vi vender os hen; men man har jo rigtignok ogsaa tilstrækkeligt med Soldater paa den Tid. Alene i Kastellet er den daglige Vagtstyrke paa denne Tid: 1 Kaptajn, 1 Fændrik, 5 Sergenter, 4 Korporaler, 11 Gefrejtere og 158 Gemene, ialt 180 Personer, medens Byen samtidig havde ialt 590, og der har været Tider, hvor hele Københavns Vagtstyrke gik op i Tal, der maatte skrives med 4 Chifre. Da vi senere vil faa Lejlighed til at omtale Kastellets Indkvartering gennem Tiderne, skal vi

Vor Fører betyder os, at vi skal melde os i den ene af Vagterne, og vi følger hans Vink. Samme Spørgsmaal og samme Resultat som i den forrige Vagt. Her holdes ellers streng Justits; enhver der ind- eller udpasserer, selv om det saa er Kastellets Kvinder og Børn, skal melde sig her og give fuld og klar Besked paa, hvorfra de kommer, hvorfor de skal ind eller ud, hvorhen de skal, hvad de bærer paa sig o. s. v., og af en Krigsretssag fra nogle Aar senere fremgaar det endog, at da en ung Pige ikke afgav en efter Vagtkommandørens Mening tilstrækkelig klar Besked, straffede han hende stante pede ad posteriora.

Vi forsynes med en ny Følgesvend, hvorefter vi forsøger at gøre en Afstikker mod Øst ind mellem Stjernestokkens sydlige Gavl og Volden; men vi kommer ikke langt, thi hele den østlige Del af Kastellet, hvor nu Generalens Have, Kommandantboligen og Grønneplads findes, er én stor Oversvømmelse, der strækker

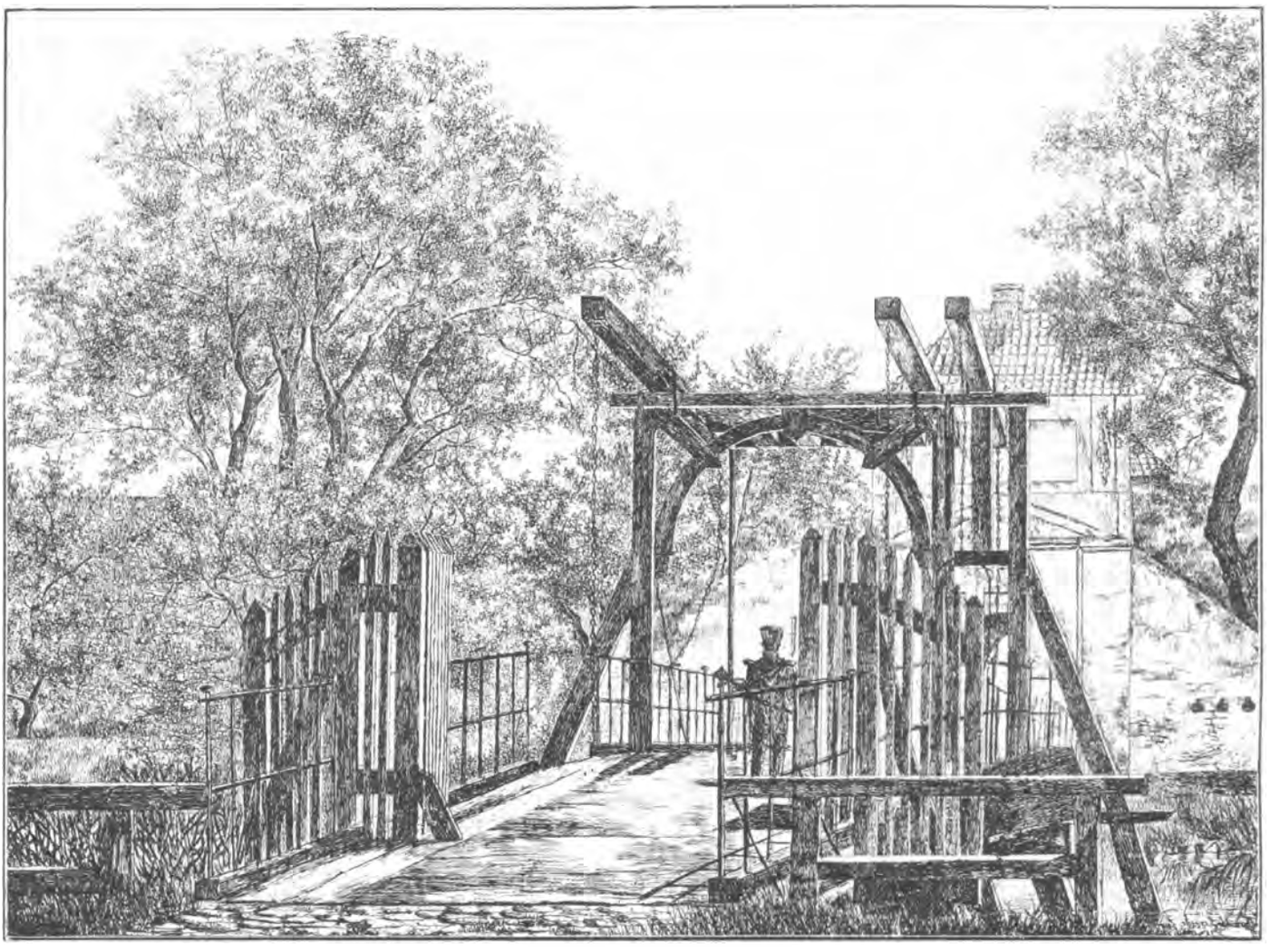

Norgesbroen og Norgesporten set Nord fra

Paa Midten af Broen ses det høje Apparat med det mærkelige tekniske Navn: „en Homey med højtliggende Trækroder", ved Hjælp af hvilket Broens Midterparti kunde hejses op.

her kun for Forstaaelsens Skyld fortælle, at Kastellet alle sine Dage er bleven betragtet som en Garnison for sig, der intetsomhelst havde med selve Byen at gøre — og omvendt. Ligesom en Afdeling kunde forlægges fra København til f. Eks. Rendsborg eller Viborg, kunde den forlægges til Kastellet, og Følgen heraf var, at de to Garnisoner — Københavns og Kastellets — i et og alt besatte sine egne Vagter og Poster, et Forhold, der vedvarede i omtrent 200 Aar, idet de to hinanden saa nærliggende Garnisoner først fra d. 1. Juli 1856 gik op i en højere Enhed.

Det vilde føre for vidt her at omtale disse Portbygningers Skæbne gennem Tiderne, dertil har den været for variabel, og vi gør straks et Spring frem til vor Tid, hvor de forlængst har udspillet deres Rolle som Vagter; til Gengæld afgiver de Boliger, det østre for Kastellets Fejemand og Rum for dets Gasmaaler, det vestre for Kirkekonen. — Heller ikke de to Porttaarne frembryder noget mærkeligt, derimod lægger vi, ved at gaa frem til Tiden 1746—1764, Mærke til, at Fr. V's Navnetræk findes over Portaabningen. Vi er lidt i Tvivl om Aarsagen hertil og kan kun tænke os den Mulighed, at det er et Udslag af vore oldenborgske Kongers Trang til i Anledning af en eller anden lille Ændring at lade sit slyngede Navnetræk bære Vidne herom (se Billedet Side 224). Et Spring frem i Tiden til 1874, og vi ser over dette Navnetræk det Ur, som endnu eksisterer, og som blev anbragt her i Anledning af, at Byens Hovedvagt — ikke Kastellets, som de fleste tro — dette Aar blev flyttet her ud fra Kongens Nytorv.

sig mod Syd helt ind i Grevens Bastion og mod Nord ind i Prinsessens Bastion. Tiden, og ikke mindst dens Affald, faar dog efterhaanden Hullerne udfyldte, og i 1741 er Jorden i Grevens Bastion bleven saa fast, at her kan opføres et mægtigt Krudttaarn, der med sin enorme Soliditet dog forbinder noget vist dekorativt. Det er forsynet med 4 Stræbepiller paa hver Længdeside, og man forstaar Nødvendigheden af disses Tilstedeværelse, naar man erfarer, at Hvælvingens Tykkelse var over 4 Alen. Kun i 38 Aar benyttedes dette Krudttaarn efter sin Bestemmelse; thi da i 1779 et paa Østervold staaende Krudttaarn sprang i Luften, ved hvilken Lejlighed det halve Nyboder kom til at ligge i Grus og en Mængde Mennesker omkom, og man frygtede for Gentagelser, blev Krudttaarnene i Byen tømt for deres Indhold. Saaledes laa det hen til 1817, da der pludselig blev en hel anden Anvendelse for det gamle Krudttaarn. Ude paa Christianshavn havde de i det derværende Tugt-, Rasp- og Forbedringshus indespærrede Forbrydere stukket hele Bygningen i Brand, saaledes at den var uanvendelig som Fængsel, og Kastellets to Krudttaarne i Grevens og Dronningens Bastioner blev derfor i største Hast omdannede til Opbevaringssted for den største Del af disse Slaver, idet der i Krudttaarnenes Indre blev indrettet 10 Arrester i 2 Etager med fra 1—4 Slaver i hver Arrest.

Paa Tegningen Side 228 ser vi for Stuens Vedkommende 5 Arrester (f) med en Forstue (e), i hvilken maa have været en Trappe, der førte op til den øverste Etage, men som her mangler. Vi ser,

at Murene er henholdlvis 2½ og 3 Alen tykke, hvortil for hver af de 8 Stræbepillers Vedkommende yderligere kommer 2 Alen. Hovedindgangen (d) fører ud til en med Palisader indhegnet 14 × 22 Alen stor Gaard (b), hvori ses en Retiradebygning (c). Til hver Arrest hører et meget lille og stærkt tilgitret Vindu (g), og ud for de tre andre Sider af Bygningen findes mindre, indhegnede Gaarde. Originalen til Tegningen, der er ganske enestaaende, er fundet i Arkiverne og har været benyttet ved et Forhør i Anledning af et Flugtforsøg i 1833, hvilket fremgaar af den smalle skraa Gang (a) fra Arresten (af), der tydelig udviser den ved denne som ved saa mange andre Flugtforsøg anvendte Fremgangsmaade, naar det gjaldt for de ulykkelige om at skaffe sig Friheden. Med en beundringsværdig Udholdenhed og Taalmodighed, der ofte kunde strække sig over halve Aar, gravede de sig Nat efter Nat møjsommelig fra Arrestgulvet ned under de mægtige Mures eller Justitssergenten — Betegnelsen skiftede med Tiderne — til med al den Kraft, der svarede til Tidens Raahed og til dens Foragt for den, der blot en eneste Gang havde gjort et Skridt ind paa Forbryderbanen, og naar Eksekutionen var tilende, sad Staklens Ryg i et blodigt Kød.

I 30 Aar, fra 1817—1847, sad disse Slaver i Kastellets Krudttaarne, og selv om Kastellet endnu i en Række af Aar derefter husede en anden Slags Slaver, drog dog alle, og ikke mindst Kastellets Kommandanter, et Lettelsens Suk, da Krudttaarnsslaverne d. 31. December 1847 atter blev ført tilbage til deres Fængsel paa Christianshavn.

Efter den Tid førte Krudttaarnene i mange Aar en fredelig Tilværelse, indtil det, hvorom Talen er her, i vor Tid maatte falde for den Vandalisme at føre en Jernbane tværs igennem Kastellet og dets Volde.

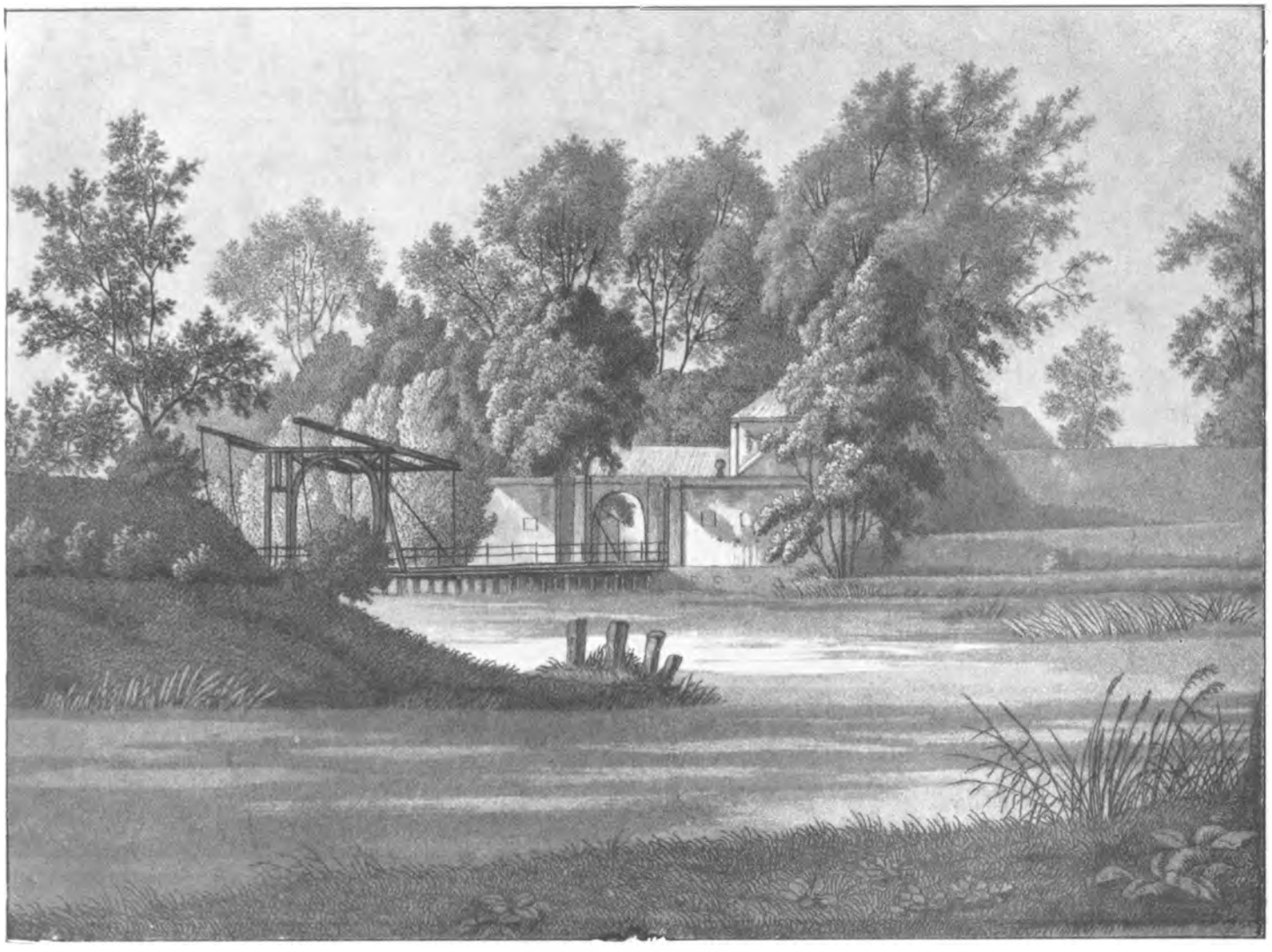

Sjællandsbroen og Kongeporten (Sjællandsporten), set fra Esplanaden.
Til venstre en Pynt af Sjællands Ravelin.

Kampestensfundamenter, for derefter at skyde op som Muldvarpe uden for Murene. Mærkeligt var det imidlertid med disse Mennesker, at i lige saa høj Grad som de kunde lægge al deres Skarpsindighed og Energi for Dagen i selve Udbrudet, lige saa lidt formaaede deres Hjerner at rumme en rolig Besvarelse af Spørgsmaalet: Hvad nu? der ubarmhjertigt meldte sig i det Øjeblik, Maalet var naaet. I deres Fangedragt og uden Midler til at forskaffe sig Føden, maatte de holde Livet oppe ved Markens Grøde eller ved at begaa Forbrydelser, der før eller senere naturnødvendigt maatte bringe dem under endnu værre Forhold, maatte vandre om Natten og ligge skjult i Stakke eller paa Hølofter om Dagen, skyende Mennesker for ikke at blive genkendt, tiggende sig ved Aftentid en Drik Vand eller Mælk, flygtende og forfulgt som Skovens vilde Dyr, uden at vide hvor de skulde søge hen, uden at turde betro sig til et eneste Menneske, uden at se Udvej til atter at være i Stand til at bevæge sig imellem andre Mennesker, og oftest blev det da ogsaa Enden paa deres korte Fritid, at de enten blev taget til Fange eller selv meldte sig tilbage til det Fængsel, hvor de, naar alt kom til alt, følte sig mest hjemme.

Straffen for et Udbrud som for enhver anden Forseelse var for dem alle kategorisk: Tamp. I den største af Gaardene blev de bundet halvnøgne til Pælen, et Kommando med skarpladte Geværer marcherede op og dannede Ramme ikke alene om Delinkventen, men ogsaa om alle de øvrige Slaver, der skulde være tilstede ved Afstraffelsen, og saa slog Profossen, Stokkeknægten

Før vi for sidste Gang forlader denne Bastion, skal vi give vore Læsere Lejlighed til at være klogere end os ved at forelægge dem det Spørgsmaal: Hvorledes kom denne Bastion til at bære Navnet: Grevens Bastion? Vi har i Kastellet Kongens og Dronningens, Prinsens og Prinsessens Bastioner, og alt dette er saa fuldt ud forstaaeligt, men hvorfra havde man i 1664 Oprindelsen til et Navn som Grevens Bastion?

Vi gaar atter tilbage til Kongeporten og ønsker os c. 200 Aar frem i Tiden, men ak, det skulde vi ikke have gjort, thi vel er der da forlængst bleven anlagt en stor og smuk Have, hvor Oversvømmelsen før var, men af denne har man atter taget et Stykke, paa hvilket man har opført den særdeles uskønne Hovedvagt, hvis Opførelse var det første Skridt til Kastellets systematiske Ødelæggelse (se Billedet Side 225 øverst).

Herfra foretager vi os en Afstikker ned til den vestre Bastion: Dronningens Bastion, hvor vi ved Synet af det der liggende Krudttaarn føler os baade i Fortid, Nutid og Fremtid. Dette Krudttaarn er betydeligt ældre end det, hvorom vi nys har talt, idet det allerede siges at være opført 1666 (se Billedet Side 225 nederst). Det er desværre ikke saa dekorativt som det første, men Tiden har givet det sin Patina, og nu ligger det der og drømmer sin Tornerosedrøm, thi faa er de Københavnere, der aner dets Tilværelse her dybt inde i den skumle Bastion, hvor Solen næsten aldrig sender sine Straaler ned. Taarnets Historie falder iøvrigt næsten sammen med det andet i Grevens Bastion, kun med den Forskel, at dette har faaet Lov til at ligge og nu anvendes som Ammunitionsmagasin.

Kongeporten (Sjællandsporten), set inde fra Kastellet. Aar 1900.

Ogsaa fra dette Krudttaarn kunde der fortælles mange interessante Enkeltheder og om mange mere eller mindre vellykkede Flugtforsøg fra den Tid, det fungerede som Arresthus.

Den Kategori af Slaver, der sad i de to Krudttaarne fra 1817—1847, hørte kun under de militære Autoriteter, for saa vidt som, at disse havde Ansvaret for deres Bevogtning, der udførtes af to Skildvagter ved hvert Taarn, hvilke Skildvagter altid stod paa Post med ladte Geværer. Fremdeles besørgedes deres Afstraffelse ved Militærets Foranstaltning. Administrativt stod de derimod under Direktionen for Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset, der afholdt alle Udgifter for dem i Retning af deres Kost og Beklædning m. m., ligesom den ogsaa lønnede de Opsynsbetjente, der var ansat ved Taarnene.

Hovedvagten, taget i Brug 1874, forlænget bagud i 1883.

De der anbragte Fanger var saaledes, hvad vi i vore Dage vilde kalde virkelige Forbrydere, og Behandlingen var derefter. Arresterne var saa mørke, at Opsynsmanden maatte medføre Lygte, naar han skulde foretage det daglige Eftersyn af dem; Kakkelovne eller andre Midler til Opvarmning fandtes overhovedet ikke, hvorfor de indvendige Vægge om Vinteren ogsaa var bedækket med et Lag Is; heller ikke Sengesteder fandtes der, derimod fik hver Mand om Aftenen udleveret en Hængekøje og 1 à 2 Tæpper. I de første Aar sad Fangerne ganske uvirksomme hele Dagen, men da de i Længden ikke kunde udholde dette, blev de satte til at pille Værk, af hvilket hver Fange da skulde pille mindst 4 Pund pr. Dag. Nogle Gange om Maaneden blev de under meget streng Bevogtning og i højtidelig Procession ført hen til Kirken, hvor der blev holdt Bibellæsning, Prædiken og Altergang med dem; men det hjalp altsammen intet over for de forhærdede Mennesker, og Mord, Selvmord og alle Slags Udskejelser hørte til Dagens Orden.

Krudttaarnet i Dronningens Bastion; opført 1666; fra 1817—1847 Slavefængsel.

Som Afslutning paa vor Omtale af disse Slaver skal vi fremføre en enkelt af disse, der selv har beskrevet hele sit Fængselsliv, og som derfor kan tjene som Type paa Arten.

En Soldat i Helsingør, Christian Larsen Kjær, der havde forfærdiget falske Seddelpenge, blev efter et Flugtforsøg i 1835 anbragt i Krudttaarnet i Dronningens Bastion. Her aftalte han med sin Kammerat, at de skulde forsøge at slippe ud paa den Maade, at Kjær skulde fingere et Hængningsforsøg, medens hans Kammerat ved Slag paa Døren skulde tilkalde Hjælp, og naar Forvirringen saa var paa det højeste, skulde de søge at slippe bort hver sin Vej. Hængningen var imidlertid nær bleven til Alvor, og medens det lykkedes Kammeraten at forsvinde, maatte Kjær skæres ned, hvorefter han blev baaret ud paa Voldskraaningen, hvor Tøjet blev taget af ham, og hvor Lægen ved en Aareladning søgte at bringe ham tilbage til Livet. Da Lægen var i Færd med atter at forbinde ham, trængte han til en Haandsrækning, og kaldte Skildvagten hen til sig; denne satte Geværet fra sig ved Palisadeporten for at have frie Hænder; men i det samme begyndte Kjær at komme til sig selv; han var ikke længe om at overskue Situationen og fatte sin Plan; hurtig sprang han op, og inden Lægen og Skildvagten kunde komme sig af deres Overraskelse, havde Kjær tilegnet sig Geværet og flygtede nu, saa nøgen som han var, hen imod Sjællandsporten for at naa ud her; men nu vilde Ulykken, at en Patrouille paa 9 Mand netop var for indgaaende, og da han ikke turde forcere Porten over for denne Styrke, sprang han ind i Generalens Have, løb igennem den og op i Kommandantboligen, hvor han løb om paa Maa og Faa, indtil han pludselig stod i General du Plats Soveværelse, sikkert til lige stor Forbavselse for begge. Atter fór han ud, fandt i en Entré Generalens guldbroderede Kappe og hans trekantede Hat med den store Fjerbusk, iførte sig hurtigt disse to Dele og løb atter, iført den bizarre Paaklædning, ud paa Gaden, hvor han truende svingede det ladte Gevær omkring sig, og naaede ud af Sjællandsporten; Forbindingen var imidlertid gaaet op, Blodet begyndte at flyde, det sortnede for hans Øjne, og paa den yderste Bro faldt han besvimet sammen og blev et let Bytte for sine Forfølgere.

Nogen Tid efter paabegyndte han en Udgravning, saaledes som det foran er skildret, ved hvilken Lejlighed han havde sat sig i Forbindelse med ni andre af sine Lidelsesfæller, saaledes at disse paa et givet Tidspunkt straks kunde faa Adgang til hans Arrest. Arbejdet stod paa ½ Aar, og nu skulde Værket endelig krones med Held; men til Ulykke for Kjær var det en klar og maanelys Nat, da han gennembrød det sidste Jorddække; Skildvagten opdagede ham straks, og mellem denne og Kjær opstod der en Kamp, der for den sidstes Vedkommende gik ud paa at faa sin

Modstander bort fra Hullet, for at dette kunde blive frit til Passage for de ni andre; men disse blev staaende lamslaaede inde i Arresten, ingen turde være den første, og Enden paa Sagen blev, at Kjær blev overmandet og ført tilbage til sin Arrest. Noget fik han dog naaet ved sin Ihærdighed. Sagen kom den daværende Prins Frederik (Fr. VII) for Øre; han lod Kjær fremstille for sig og gav ham det Løfte, at han skulde tænke paa ham paa sin første Fødselsdag som Konge. Dette Løfte holdt han, og d. 6. Oktober 1848 førtes Kjær tilbage til Forbedringshuset, for 2-Aarsdagen derefter at blive sat paa fri Fod. Han drog til sin Fødeby, Fuglsbølle paa Langeland, hvor han giftede sig og ernærede sig som Kakkelovnsmand, indtil han døde d. 9. December 1872.

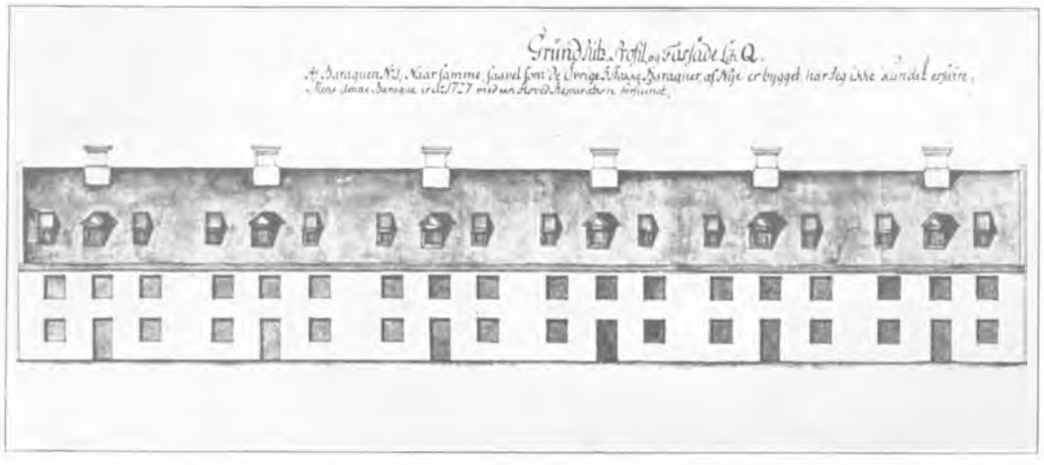

1. Stokbarakke (Stjernestok) vestre Facade i sin oprindelige Skikkelse.

For anden Gang vender vi tilbage til vort Udgangspunkt ved Porten, og herfra kaster vi endelig vort Blik ned langs Kastellets Hovedgade. Den er brolagt, hvad der ikke er Tilfældet med Kastellets andre Gader, og i hele sin Udstrækning er den paa begge Sider beplantet med smukke lyse Lindetræer. Som bekendt har Gaderne i Kastellet ingen Navne; det er Bygningerne, Stokkene, der bærer Navne, og det er derfor ogsaa dem og ikke Gaderne, der har deres lige Numre paa den ene og ulige Numre paa den anden Side.

Paa vor højre Haand ligger 1ste, paa vor venstre 2den Stokbarakke; thi alle Kastellets 6 Stokke er betegnede med Numre fra 1—6, begyndende med den sydlige Halvdel fra Øst til Vest, og derefter den nordlige Halvdel paa samme Maade; først ind i det 19. Aarhundredes første Fjerdedel opnaar de deres nuværende officielle Navne. Vi lægger straks Mærke til, at Stokkene har et ganske andet Udseende end i vore Dage, idet den klædelige Manzardetage mangler. Stokkene er paa den lange Led ved en Mur skarpt adskilte i to Halvdele: en Forbarakke — den fineste — mod Hovedgaden og en Bagbarakke mod Gaarden, ja, som det vil ses af det afbildede Gennemsnit, gaar den skillende Mur endog helt op igennem Skorstenene. Ser vi nøjere til, vil vi ej heller undgaa at lægge Mærke til, at Facaden afveksler stadig med 2 Vinduer og 1 Dør; den lille Del af Stokken, der for Stuens Vedkommende betegnes ved en Dør med et Vindu paa hver Side, for 1. Etage ved 3 Fag og for Taget ved 3 smaa Vinduer, af hvilke det midterste er forsynet med en Frontespice, udgør de egentlige saakaldte Stokbarakker, af hvilke hver enkelt bestaar af 2 Værelser i hver Etage og derover et Loftsrum. Omtrent Halvdelen af Vinduesaabningerne er endnu forsynede med Trælemme i Stedet for Vinduer, og da disse Trælemme næsten overalt staar aabne paa Grund af Sommervarmen, kan vi derigennem naa at faa et lille Indblik i det Liv, som her udfolder sig.

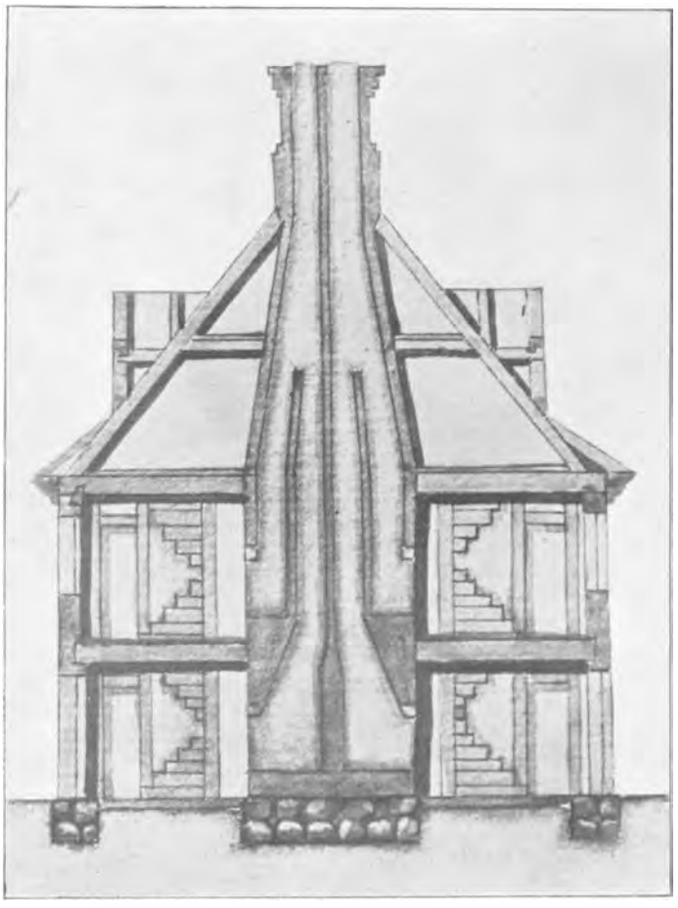

Tværsnit af en af Stokkene i deres oprindelige Skikkelse.
Man lægge Mærke til de aabne Ildsteder og For- og Bagbarakkens skarpe Adskillelse ved en Brandmur, der endog gaar op gennem hele Skorstenen.

Vor Fører forklarer os, at Officerer af Kaptajnsrang har en hel saadan Barakke til deres Raadighed, medens de yngre Officerer maa være to om én. Bohavet er, selv hos de gifte, mere end tarveligt og tilhører i Hovedsagen Fæstningen; et Bord med Krydsfødder under, nogle faa Træstole med flettede Halmsæder, et løst Stativ til at hænge Klæder paa og saa endelig de fornødne Sengesteder, ligeledes udlaant fra Fæstningens Inventar.

Men hvad skulde de vel ogsaa med mere; de forlægges jo ustandselig fra den ene By til den anden, fra Danmark til Norge og tilbage igen, og Flyttegodtgørelse kendes ikke. Kakkelovne findes saa godt som ikke, og hvor de findes, er de lejet i Byen i dyre Domme. Der koges, steges og brases paa de aabne Ildsteder, foran hvilke Gulvet er dækket med et Lag Mursten, og endnu i vor Tid kan man enkelte Steder i Kastellet finde Rester af disse Murstensgulve i Bunden af Kulrum under Trapperne.

Er Komforten saaledes meget ringe for Officerernes Vedkommende, siger det sig selv, at den er adskillige Grader ringere hos Underofficererne og de Gemene, hvilke to Kategorier er saaledes indfiltrede i hinanden, at de endog bor sammen, selv som gifte, hvilket dog ikke kan vække Forundring hos den, der er fortrolig med, at de gifte Underofficerer endnu i Midten af det 19. Aarhundrede paa Kasernerne boede paa Stue sammen med „Karlene", kun adskilt fra disse ved et Tæppe eller, naar det kom højt, ved en spansk Væg. Kun naar det ikke helt sjældne Tilfælde forestod, at en Verdensborger skulde se Lyset, blev vedkommende Kvinde anbragt paa en Stue for sig selv, vistnok nærmest af Hensyn til Mandskabets Nattero; men herudover foregik hele det ægteskabelige Familieliv for aabent Tæppe paa Mandskabets Belægningsstuer.

Her i Kastellet viser det sig ved vort Besøg — og vor Fører forstaar med sin bedste Villie ikke vor Forbavselse derover — at gamle Mænd paa 60 Aar og derover og unge Knægte paa 15—16, gifte og ugifte, Mænd, Kvinder og Børn deler Værelserne i skøn Forening, hvilket yderligere fremgaar af en Bestemmelse om, at hvis noget af Inventariet ødelægges, og den skyldige ikke kan findes, skal de paa Stuen indkvarterede „Mænd og Kvinder" samlede erstatte Skaden. At Bohavet ogsaa her hører til Fæstningsinventaret maa staa enhver klart; det bestaar for enhver saadan enkelt Stokbarakkes Vedkommende af 8 Tremands-Sengesteder, 2 i hvert Rum, 8 Bænke, 4 Borde, 1 Løstrappe (til Loftet), 8 Døre, 6 Glasvinduer, 6 Trævinduer og 1 Glasvindue over Indgangsdøren; mere spartansk kunde det næppe være. I Stuen var Gulvene af Ler, Loftet overalt Bjælkelofter (hvad iøvrigt kan ses endnu) og Væggene kalkede.

Men lad os se lidt nærmere paa 1ste Stokbarakke. I Barakken nærmest Porten finder vi Kastellets første Stald, idet den omtales allerede i 1672 som Stald for Officershestene. Det er iøvrigt lidt vanskeligt at følge Staldenes Historie herude; thi der er flere Slags Heste, bl. a. de finere Officersheste og de mere jævne Materialheste, og de er ret vanskelige at holde ud fra hinanden, da Oplysningerne er saa faa. I Kastellet fandtes i mange Aar nogle Materialheste, i Reglen 6, til hvilke hørte 3 Vogne med Kuske, men foruden dem fandtes der ogsaa særlige Heste, der anvendtes til at drive Kastellets Hestemøller.

Over Indgangsdøren til den næste af Stjernestokkens Barakker mod Gaden, det nuværende Nr. 4, ser vi et Skilt med en paamalet Sol eller stor Stjerne, under hvilken vi læser Indskriften: „Speisemeister und Marquetenderey", ligesom der paa en sort Tavle med Kridt findes opført de, saavel raa som kogte, stegte og spegede

Samlingsstue.

Hovedgaden gennem Kastellet, set fra Kongeporten (Sjællandsporten).

Artilleristok (2. Stokbarakke). Præstebolig (Kirke fra 1664-1704). Generalstok (5. Stokbarakke). Fortunstok (4. Stokbarakke). Norgesporten.

Stjernestok (1. Stokbarakke)

Varer, som sammesteds er at bekomme, og vor Fører fortæller os, at dette er „Marquetenderey im Stern", og at der foruden dette yderligere findes 3 andre Marketenderier i Kastellet, nemlig „Marquetenderey im Elephanten" i 3. Stokbarakke (nu Elefantstokken Nr. 5), „Marquetenderey in der Fortun" i 4. Stokbarakke (nu Fortunstokken) Nr. 4 og „Marquetenderey im Schwann" i 6. Stokbarakke (nu Svanestokken) Nr. 6. Man har altsaa ogsaa her inden for Fæstningen fulgt den fra Byen kendte Skik at betegne Værtshusene ved et udhængt Skilt med en eller anden paamalet Figur, efter hvilken Stedet saa fik sit Navn. Her, i Kastellet, gik man over i Stjernen eller i Elefanten og drak sit Øl, og alt som Tiderne gik, traadte Stokkenes oprindelige Nummerbetegnelser mere og mere i Baggrunden, medens Marketenderinavnet bredte sig ud over hele Stokken. Hvornaar disse Navne er bleven taget officielt i Brug, er det lidt vanskeligt at fastslaa; men endnu saa sent som i 1811 hedder det i en Indberetning fra Major af Ingeniørerne, Ernst Johan Ohlrogge, om Fortunstokken, at vel kaldes denne Barakke bestandig den 4. Stokbarakke, men ved Siden deraf ogsaa Fortunstokken, hvilket skriver sig fra, at alle de Marketendere, som har boet i denne Barakke, har til Udhængsskilt valgt en „Fortuna", hvorefter Soldaterne har kaldt Barakken for Fortunstokken, og han tilføjer til Overflod, at Navnene paa tre af de andre Stokke er af tilsvarende Oprindelse. Alt som Tiden gled, gik dette imidlertid i Glemmebogen, og først for faa Aar siden er den virkelige Oprindelse til fire af Stokkenes Navne bleven fastslaaet.

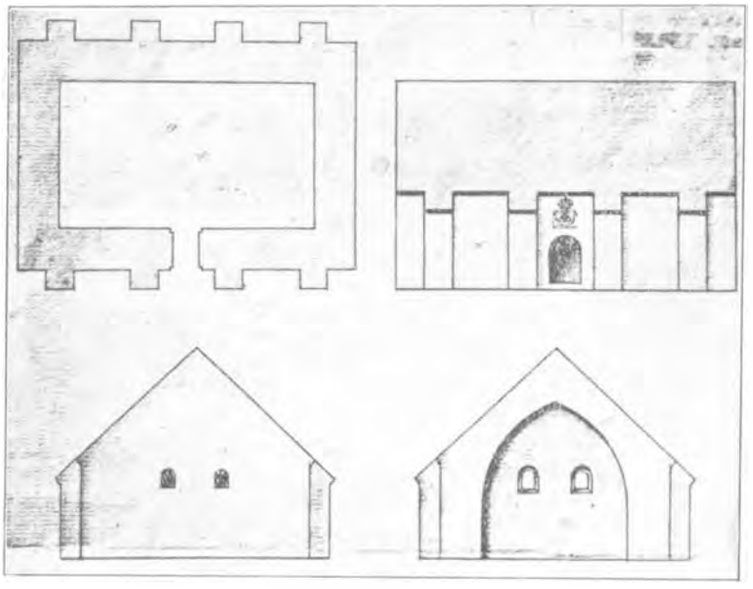

Grundrids, vestre Facade,
Gavl og Tværsnit af det nu nedrevne Krudttaarn i Grevens Bastion.
Opført 1741, fra 1817—1847 Slavefængsel.

Mellem Marketenderne paa den ene Side og Kastellets Kirke og dens Kirkebetjente paa den anden Side, var der et ganske mærkeligt og sikkert aldeles enestaaende Forhold; thi da det saaledes i 1739 blev bestemt, at Marketenderne ikke maatte sælge, „langt mindre kreditere eller borge nogen mere Øl eller Brændevin, end ham kan være tjenlig uden at blive fuld", da de ellers „aldeles ville miste og tabe alt, hvad de saaledes udborger", fremgaar det af en samtidig Uddybning heraf, at de Beløb, for hvilke de saaledes borgede, skulde inddrages af Kommandanten og anvendes som en Del af Kirkebetjentenes Lønning, hvorved disse i Virkeligheden blev stærkt interesserede i, at netop saa mange som mulig drak sig fulde. Foruden disse lidt uberegnelige Beløb maatte Marketenderne yderligere betale en fast aarlig Afgift af 120 Rdl. som Løn til Præsten.

Næsten endnu mærkeligere var det, at Marketenderne havde til Pligt at bære Kirkebøsserne om i Kirken ved al Gudstjeneste, en Tjeneste, der formodentlig har været dem til nogen Besvær, eftersom de senere for en aarlig Afgift, der efterhaanden steg fra 2—4 Rdl., købte sig fri for den.

Om Marketenderiernes Indre er Oplysningerne kun faa i Tiden før 1831, men set paa Baggrund af den øvrige Mangel paa Komfort, tør man vel tænke sig det hele indskrænket til en Skænk og nogle umalede Borde og Bænke. Selve Marketenderilokalet var fælles for alle, ogsaa for Officererne, hvilket fremgaar af mange forskellige Oplysninger fra Arkiverne, bl. a. af en Krigsretssag fra April 1695, under hvilken en Officer efter sit eget Sigende er gaaet over i Marketenderiet „for at drikke Brændevin, da han havde Feber(!), og for at varme sig, da der ingen Ovn var i hans Kvarter".

Senere, da den skillende Mur mellem For- og Bagbarakken af mange Grunde maatte gennembrydes, bredte Marketenderierne sig ogsaa ud til Bagsiden, hvor der opførtes Halvtagsskure, i hvilke Mandskabet om Sommeren under Eksercertiden kunde sidde og spise. Mærkeligt var det, at i Modsætning til, hvad der var Tilfældet med Mandskabets Indkvartering, tilhørte alt Inventariet paa ganske faa Undtagelser nær Marketenderne selv. I 1841 blev der indrettet Spisestuer i 1. Etage for Underofficererne alene, medens Soldaterne sad i Stuen.

I Tidernes Løb blev Marketenderiernes Antal efterhaanden reduceret fra fire til et. I 1779 bortfaldt et af de to i Stjernen eller Svanen, og i 1790 det andet af disse, begge Gange foranlediget ved, at Ejeren døde, uden at Enken formaaede at drive det videre. Tilbage blev endnu Elefanten og Fortunen. I og fra det første af disse bespistes Slaverne, idet dels de løsgaaende og arbejdende Slaver her — staaende — maatte fortære, hvad de købte, og dels Slaverne fra Krudttaarnene og bag Kirken herfra fik deres Mad leveret.

Endelig i 1854 blev Elefanten og Fortunen nedlagt, samtidig med at det nuværende store fælles Marketenderi blev oprettet i den sydlige Fløj af Nordre Magasinbygning, hvor Bageriet indtil da havde været, og her fortsattes det under de skiftende Indehavere, indtil det fra d. 1. November 1911 blev omdannet til en Mellemting mellem Marketenderi og Fuldkostforplejning.

Marketenderiernes Historie er baade lang, og særlig i militærkulturhistorisk Henseende meget interessant. Marketenderierne var jo saavel i Lejre som i Fæstninger det Sted, hvor Livsglæden fejrede sine største Triumfer; her købtes Øllet i Kandevis, her rullede Tærningerne paa Trommeskindet og her dyrkedes Eros med de Kvinder, der uvægerlig hørte til enhver Hærafdeling. Den Tale, der førtes her, var alt andet end høvisk og kunde mindst af alt betegnes som Blomstersprog, og det var just ikke kavallermæssig Optræden, der lagdes for Dagen.

Men tilbage til Stjernestokken; vi vilde være i Stand til at følge de fleste af dennes saavel som de andre Stokkes Beboere ned gennem Tiderne, eftersom den første Fortegnelse allerede foreligger fra 1672, men da ogsaa dette vilde føre for vidt, indskrænker vi os til at fortælle, at den bestod af 6 For- og 6 Bagbarakker. Vi kigger lidt om bag Barakken og ser Svin, Høns, Ænder og alskens Husdyr trave om og rode i Jorden, der nu ved Sommertid er haard, men som om Vinteren maa danne et ræd selsfuldt Uføre. Svinestier fandtes i Kastellet endnu indtil 1831, Fjerkræ fik man derimod aldrig Bugt med trods gentagne Forbud.

Paa Stokkens Bagside, næsten oppe ved den nordligste Ende, ser vi en smal hvælvet Indgang lukket med en mægtig Egetræsdør med en stor Laas for, og vor Fører meddeler os, at her har Statsfangen Griffenfeld siddet i fire Aar fra 1676—1680; netop

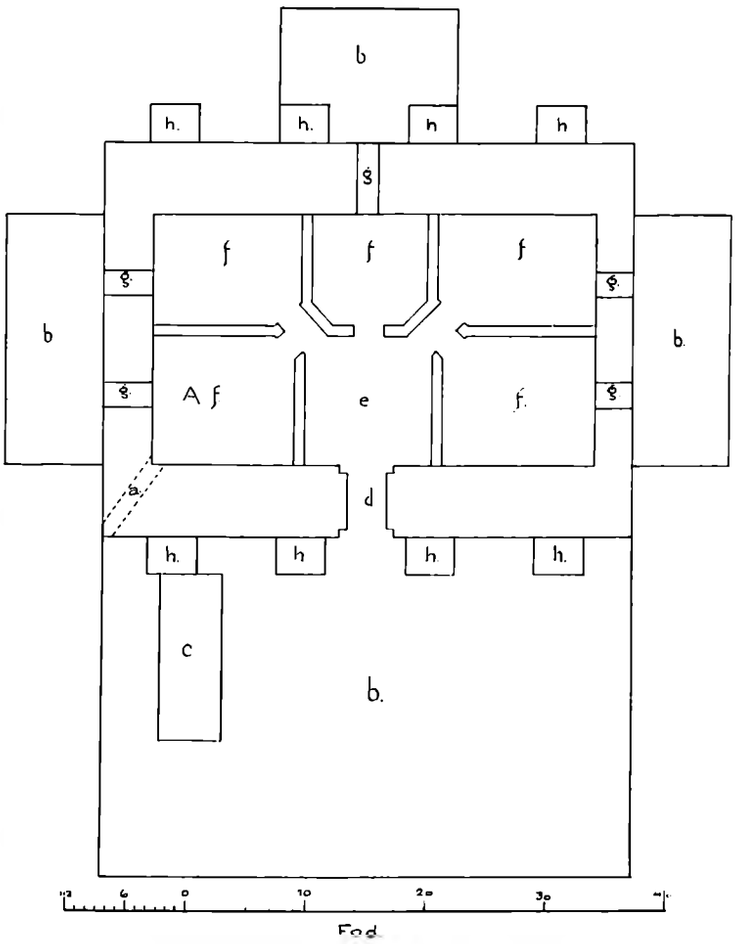

Et meget sjældent Grundrids af Krudttaarnet i Grevens Bastion, indrettet som Slavefængsel.
Har været fremlagt ved et Forhør i Anledning af et Udbrud. Se Teksten Side 225.

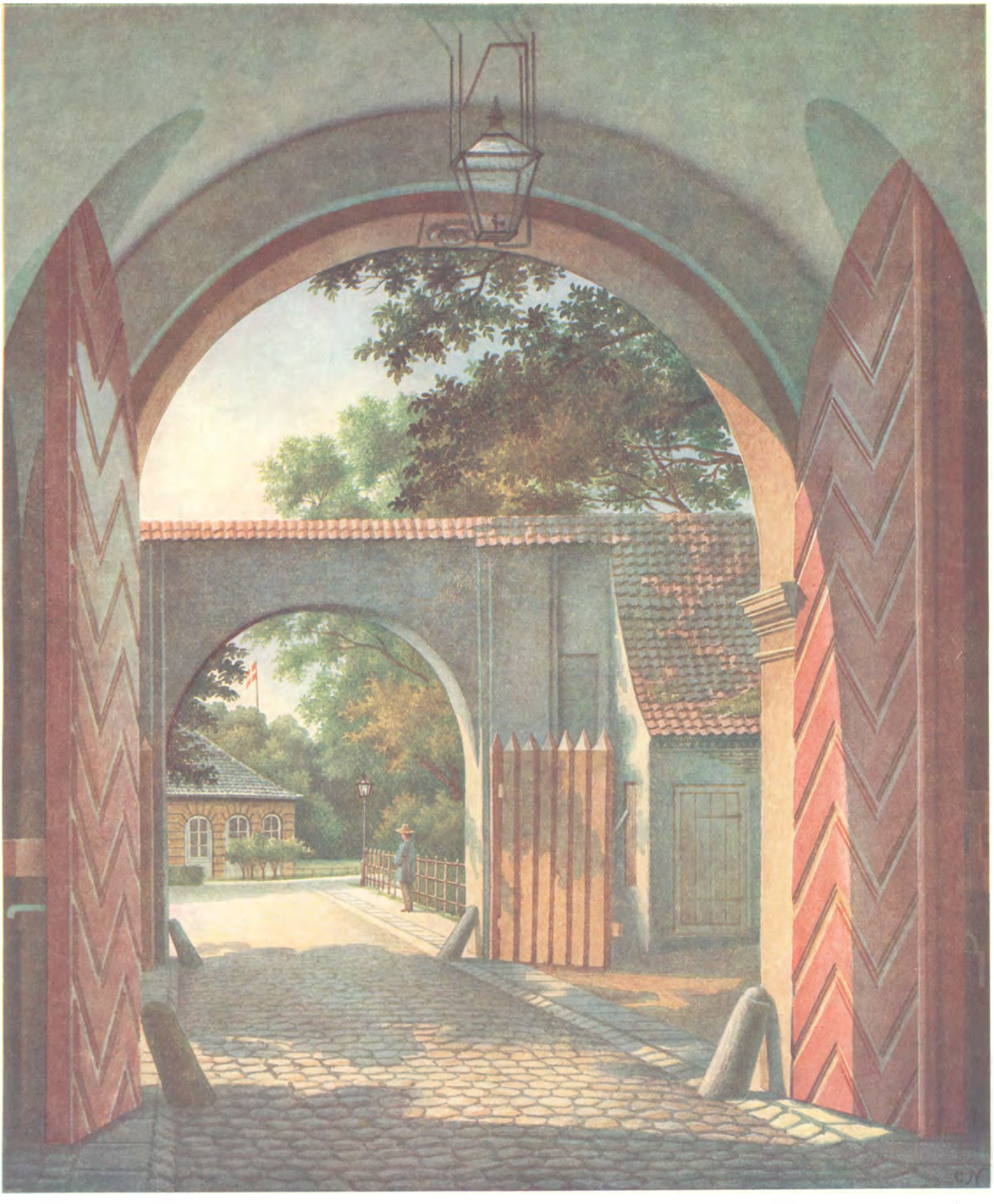

Akvarel af Professor Chr. V. Nielsen.

Originalen tilhører F. Zachariae.

Udsigt gennem Sjællandsporten til Sjællands Ravelin.

d. 16. Maj d. A. var han bleven afhentet her fra for i en Karet at føres ud gennem Norgesporten og videre til Rungsted, hvorfra han pr. Skib afgik til sit Fængsel paa Munkholmen. Griffenfeld's tragiske Historie er saa velkendt ogsaa fra dette Værks 2. Aargang, Side 47, at vi ikke behøver at komme nærmere ind paa den.

Nu, da vi staar uden for Døren til hans Fængsel, er det tomt men d. 8. December s. A. fik det igen en Beboer i Sognepræsten ved Graabrødrekirken i Viborg, Magister Jacob Worm, der blev dømt til Døden, fordi han havde skrevet Smædeviser om Regeringen og end ikke skaanet Chr. V's Forhold til Sophie Amalie Moth; senere blev han dog benaadet med at miste Retten til at bære Præstekjole og samtidig blive landsforvist.

Foruden Griffenfeld og Worm sad der paa denne Tid endnu en bekendt Statsfange i Kastellet, nemlig Johan Adolf Kielmann v. Kielmannsegg; men da ogsaa han findes omtalt i 2. Aargang af dette Værk, Side 50, forbigaas han ligeledes her.

Om Stokkene i Almindelighed skal her endnu kun anføres, at de i de første Aar sank ned i den bløde Grund, og at de var overordentlig fugtige, fordi Vandet i Gravene som Regel stod højere end Jordoverfladen i Kastellet, hvorfor de ogsaa var i høj Grad usunde. Ofte maatte de i Tidernes Løb gennemgaa betydelige Reparationer, og først i Tiden omkring Fyrrene i forrige Aarhundrede forsynedes de med Fodsokler af Sten.

Fra 1ste Stokbarakke eller Stjernestok gaar vi over til dens Genbo: 2den Stokbarakke eller Artilleristok. Stokken, der bestaar af 14 enkelte Barakker, halvt til Gade og halvt til Gaard, strækker sig ved vort Besøg ikke længere end til nuværende Nr. 12, hvad der i vore Dage kan paavises ved, at Skillerummet her er af samme Tykkelse som Gavlmurene, hvad der selvfølgelig kun kan ses paa en Grundtegning. Dog findes der ogsaa et udvendigt synligt Tegn, idet Stokkens Gesims her skifter Profil og synes at forsvinde vinkelret ind i Muren, medens den Del af Gesimsen, der hører til Resten, har en anden og simplere Profil.

Her, umiddelbart nord for Stokken, ligger en lille c. 18 Fod bred Smøge, der betegnes som „Kantorens Gang", og paa den anden Side af denne finder vi Kastellets ældste Kirke paa samme Plads, hvor nu Præsteboligen er.

Der synes desværre ikke at eksistere hverken Grundplan eller Billede af denne gamle Bygning, der figurerede som Kirke fra 1664—1704; der er maaske netop derfor Grund til at fremføre det lidet, der vides om den.

Den er opført 1663—1664, og det fortælles, at der ogsaa til Fundamenterne til den blev benyttet Materiale fra St. Annæ Rotunda, hvad der dog ikke har kunnet paavises ved Udgravning.

Allerede i 1676 maa Bygningen repareres, og Reparationen udføres af en Murermester Hans Fischer, der for denne og nogle andre Reparationer faar udbetalt et Beløb af ialt 145 Rdl. 5 Mk. Aaret efter er det imidlertid atter galt, og det synes, som om Tagspærene er ved at glide fra hinanden, thi det hedder, at Tagstolen paa Spærværket over Kirken har maattet fastskrues med nye Skruer og er bleven forsynet med 12 Jærnankere paa det øverste Loft, medens Bjælkerne er blevet beslaaet med Jernbaand for at holde sammen; Udgiften hertil er 11 Rdl. 5 Mk. 4 Sk. Samme Aar foreligger der en Regning fra en Klejnsmed for at have dirket Kirkedøren op og forfærdiget en ny Nøgle til den.

I hele den Periode, da Kirken laa paa dette Sted, var der ikke ansat nogen særlig Præst ved den; Gudstjenesten blev besørget af de tyske Sognekapellaner fra Garnisons eller den Herre Zebaoth's Kirke, og det synes, at nogle af disse har boet der ude, men Navnene paa dem kendes ikke før fra 1711, altsaa 7 Aar efter at den nuværende Kirke var taget i Brug. Andre Kirkebetjente omtales slet ikke, og Kirken har derfor næppe haft hverken Orgel eller Klokke.

Alle kirkelige Handlinger udførtes selvfølgelig paa tysk, og Kirkegangen var tvungen, hvad den iøvrigt vedblev at være til den nærmeste Tid efter 1854. Mandskabet udtoges til Kirkegang som til enhver anden Tjeneste, og der blev ikke taget det fjerneste Hensyn til, om de forstod tysk eller ej, eller om de overhovedet tilhørte den lutherske Religion. Det hedder herom i Chr. V's Artikelsbrev af 9. Marts 1683: „Alt Krigsfolket skal omhyggeligen være tilstede naar Gudstieneste forrettes . . . Hvis saadant ei sker, skal de . . . dersom det er en Gemeen, straffes med Halsjernet, er det en Under-Officer, miste en halv Maaneds, men en Over-Officer 2 Maaneders Sold". Det har næppe været Lysten eller Trangen alene, der drev dem til at søge Kirken.

Overalt, hvor denne Kastellets ældste Kirke omtales, slutter det uvægerligt med, at den tilsidst blev saa brøstfældig, at man ikke turde lade afholde Gudstjeneste i den, og dette svarer jo ogsaa godt til Karakteren af de omtalte Reparationer. Nu er der imidlertid den Mærkelighed, at medens Kirken paa alle Grundtegninger af Kastellet, selv paa den af Rüse i 1666 udførte, gaar i ét med Artilleristok, bedder det udtrykkelig i Bygningsprojektet for 1705, at den gamle Kirke, efter at være fuld-

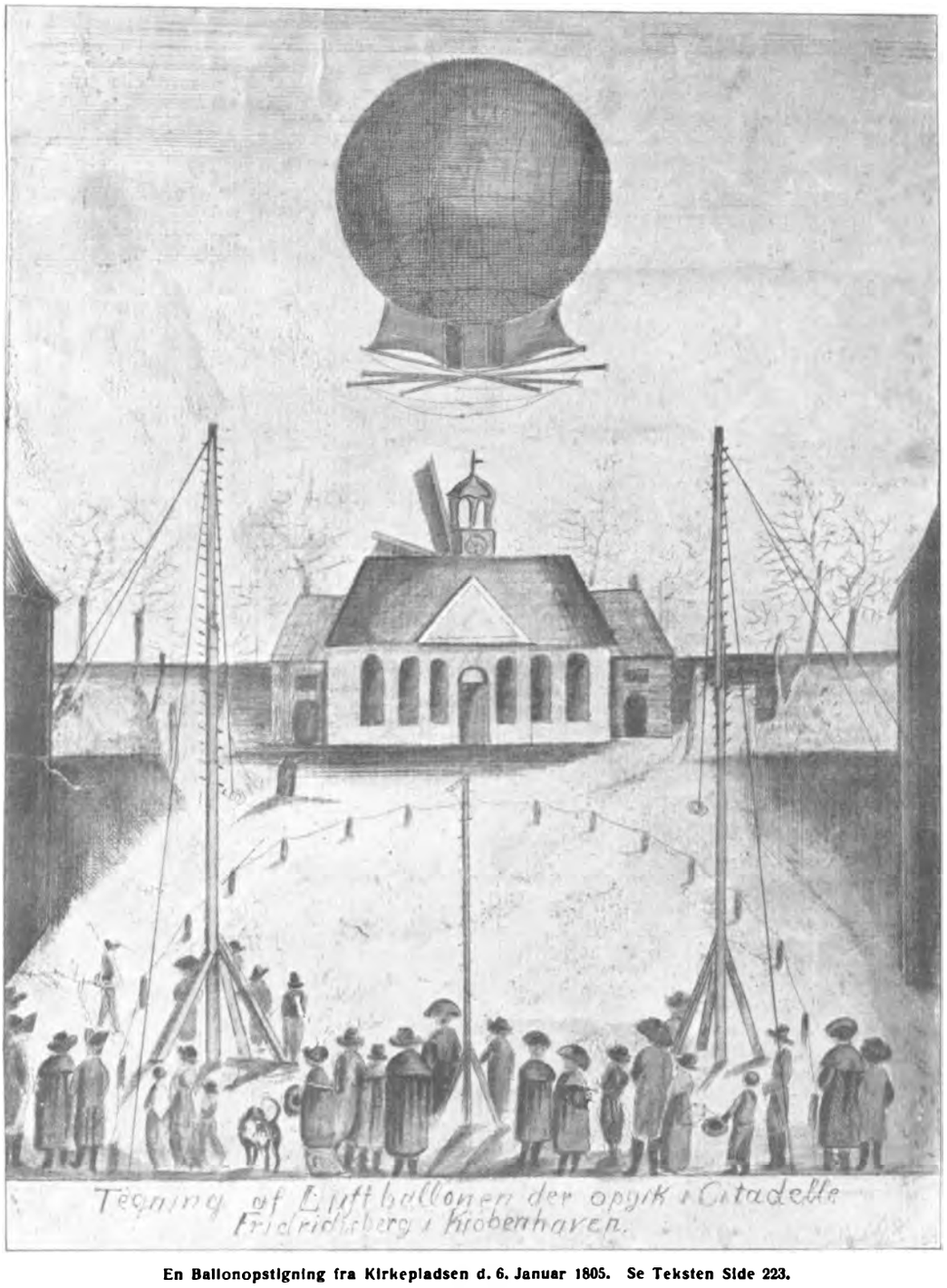

En Ballonopstigning fra Kirkepladsen d. 6. Januar 1805. **Se Teksten Side 223.**

stændig nedrevet, skal genopføres som en Forlængelse af Artilleristok, hvilket ogsaa skete. Ved samme Lejlighed bortfaldt selvfølgelig „Kantorens Gang". Ser man i vore Dage lidt nøjere paa den nordre Gavl af Artilleristok, vil man ikke kunne undgaa at se, at Bygningsformen her afviger fra alle de andre Stokkes Gavle, hvortil kommer, at mere moderne Flensborgersten er sammenblandet med gamle Munkesten, og det er jo ikke helt udelukket, at vi i disse sidste har en synlig Rest af den gamle nedbrudte St. Annæ Rotunda for os.

Det blev udtrykkelig bestemt, at denne nordlige Del af Artilleristok skulde forbeholdes Præsten, for at han Dag og Nat kunde være tilstede, om noget maatte komme paa.

Som Tiderne gik, glemtes imidlertid denne Bestemmelse, og da de militære Myndigheder fandt, at disse Værelser, „der egentlig til slige Fanger af Karakter er destinerede og altsaa efterdags til dette Brug ene skal reserveres og ingen anden indrømmes, omendskønt de er ledige", blev de straks annekterede, og hver Gang en saadan Fange „af Karakter" skulde indsættes, maatte skrives mange Sider om Stenbock, men dels findes han tidligere omtalt i nærværende Tidsskrift, og dels skal dette jo ikke være en Fængselshistorie.

En anden af de her siddende Arrestanter er ligeledes tidligere omtalt, nemlig Generalkrigskommissær Caspar v. Platen, der sad sammesteds i 11 Aar fra 1715—1726.

I et Aar fra 1718—1719 sidder Oberst ved det norske Artilleri Peter Jacob Wilster her. Hans Fængselsophold er for saa vidt typisk for Tiden; der fremkommer nemlig under Sagen den Udtalelse, at han mulig er ganske uskyldig; desuagtet anbringes han trods sin Oberstgrad i et Fængsel, hvor der ikke findes Spor af Møbler, hvor han i den kolde Aarstid maa sidde uden Brændsel, og hvor Kommandanten kun ved en ren Barmhjertighedshandling giver ham det højst nødvendige til Livets Ophold, fordi Obersten selv ingen Penge har.

En næsten lignende Skæbne havde Gehejmekrigsraad Müller, der fængsles i November 1718 og sidder til Oktober Aaret efter, da han føres til Bornholm, hvad der ikke var noget godt Tegn i de Tider.

Søndre Magasinbygning, set fra Kirkepladsen; mærk de svære Strøbepiller paa det nordøstlige Hjørne.
Til venstre et Hjørne af Elefantstok (3. Stokbarakke).

Præsten rykke ud. De kirkelige Myndigheder protesterede forgæves her imod, og saaledes blev der trukket Tov lige indtil 1723, da man endelig fandt den gamle Befaling fra 1705 frem, hvori det hed: „At det var højst nødig, at paa det Sted, hvor den gamle Kirkes Bygning havde staaet, blev opført en ny Barak, der skulde tjene som Bolig for en Præst og andre Kirkebetjente, at de kunne gaa de i Kastellet indlogerede Folk tilhaande, særlig ved Nattetid". Det oplystes, at Præsten i de forløbne 18 Aar fire Gange havde maattet flytte ud, og atter i 1723 led samme Skæbne, fordi netop nu en Fange „af Karakter" skulde indsættes, og da denne først afgik ved Døden i 1730, blev Forholdene først paa dette Tidspunkt ordnet efter Bestemmelsen af 1705.

Lad os se lidt paa nogle af de Fanger, som blev anbragt her i det nye Stykke Barakke, der nu altsaa repræsenterer de 6 nordligste Fag af Stokken.

Den første og mest bekendte er den svenske Feltherre Magnus Stenbock, der blev indsat 1714 og sad her til sin Død 1717. Det var ham, der i dette sit Fængsel havde den Naade en Augustdag i 1716 at modtage Besøg af Ruslands Enehersker: Peter den Store, der bl. a. lod Stenbock's sikkert berettigede Beklagelser gaa videre til Fr. IV over den Behandling, der blev den ulykkelige Fange til Del af Kommandanten, Jacob Peter Bonar, og ikke mindst af dennes Frue, hvilket Par Stenbock meget vittigt betegnede som „das ganze gouvernement". Peter den Store erklærede endog over for Kongen, at i hans Land vilde en saadan Mand være bleven hængt. Kongen kunde ikke sidde en saadan Talsmand overhørig, og Resultatet blev, at Bonar faldt i Unaade og blev afløst af Oberst Adolph v. Bestenbøstel. Der vilde kunne

I December 1718 sidder her Skipper Peder Friis. Tordenskjold havde været saa heldig at fange den bekendte Norcross, der var bleven anbragt som Fange paa Holmen under Opsigt af Friis; men denne tog ganske rolig sin Fange med sig ud, naar han gik paa Besøg hos sin Slægtning, Madam Kragelund, der holdt Kaffehus i Hummergade, og medens Friis her i det ene Værelse nød sin Aftenkaffe, klædte Norcross sig hurtig om i et andet Værelse og var snart over alle Bjerge. Herfor maatte Friis bøde med et Fængselsophold i Kastellet, indtil han i April 1719 blev afgivet til Admiralitetet.

I 1723 sidder der en Kancellist Schäfer fra Rentekammeret, og endelig træffer vi her i 1723 den svenske Generalmajor, Friherre Gustaf Wilhelm Coyet. Denne sidste havde i Forbindelse med den intrigante Nordmand Povl Juel og en svenskfødt Major Hørling lagt nogle fantastiske Planer, hvorved Grønland, Island, Færøerne og Norge skulde løsrives fra Danmark. Sagen er meget lang og skal ikke detailleres her; det maa være tilstrækkeligt at fortælle, at de gik saa dumdristigt tilværks, at deres Planer hurtig kom Regeringen for Øre, og det endte med, at Juel efter en uhyggelig hurtig og yderst vilkaarlig Retsforfølgning blev henrettet d. 8. Marts paa Nytorv, medens Hørling blev udvist af Landet. Ogsaa Coyet blev dømt til Døden, men blev dog senere benaadet med livsvarigt Fængsel; det er iøvrigt ved hans Fængsling, at Spørgsmaalet om Retten for de kirkelige Myndigheder til den gamle Kirke bliver rejst. Under Coyet's Fængsling kommer for første Gang et Forhold for Dagen, som ikke tidligere er fremme, men som vi mange Gange senere støder paa i Kastellets Fængselshistorie, nemlig dette, at man ikke synes at have kendt

eller anvendt den naturlige Fremgangsmaade at aflaase Arrestdørene, men valgte at kommandere Officerer til at opholde sig hos Fangen. Det kommer frem ved, at en Fændrik Christian Meyer v. Hitziger uden videre forlader sin Post hos Fangen og bliver borte hele Natten, hvorfor han kort og godt sættes paa Musketer-Traktement, indtil han igen havde gjort sig værdig til at avancere. —

Coyet var i høj Grad forfalden til Drik, og alle de Penge, der blev udbetalt ham til hans Underhold, benyttede han til Indkøb af Brændevin. Han døde i 1730 i Arresten som et i Bund og Grund ødelagt Menneske, og hans Efterladenskaber: 12 Rdl. 5 Mk. 9 Sk. blev skænket til Kirkens Nytte.

Foruden disse mere bekendte Personer, om hvem vi ved, at de har været anbragt i den nordlige Del af Artilleristok, er der i hundredevis af andre, der har siddet i Kastellet i Løbet af disse Aar, uden at man kan paavise, hvor de har været anbragt. Sandsynligheden taler for en Del for Nordre Magasinbygning; men Kastellet blev paa den Tid i sin Helhed betragtet som et eneste stort Fængsel, saa det i og for sig har haft mindre Betydning, hvor saa underordnede Sjæle sad, hvorom der her kan være Tale. Det var dem, der hørte til Hovedmassen af Slaverne, d. v. s. den Del, der under Bevogtning af Soldater paa de store Godser; der var Husmænd og Tjenestekarle, ja, der var Drenge, der f. Eks. havde omgaaedes uforsigtigt med Ild og Lys, eller — som to Murerdrenge — af hvilke den ene i Kaadhed havde skubbet den anden ned i Hovedet paa en Jøde o. s. v. En Grenader bliver, for ved Uforsigtighed at have forbrændt noget Læder hos en Skindbereder, dømt til Jern paa Livstid, andre maatte tilbringe flere Aar i Slaveriet for at afbetale et eller andet Munderingsstykke, som de havde ødelagt. Soldater og Bønder straffedes for begaaet Lejermaal, Haandværkere for Gadeuorden eller Ulydighed mod deres Mestre, kort sagt, Aarsagerne er uendelige og Eksemplerne saa utallige, at blot en Opremsning af dem vilde kræve adskillig mere Plads, end her tør raades over.

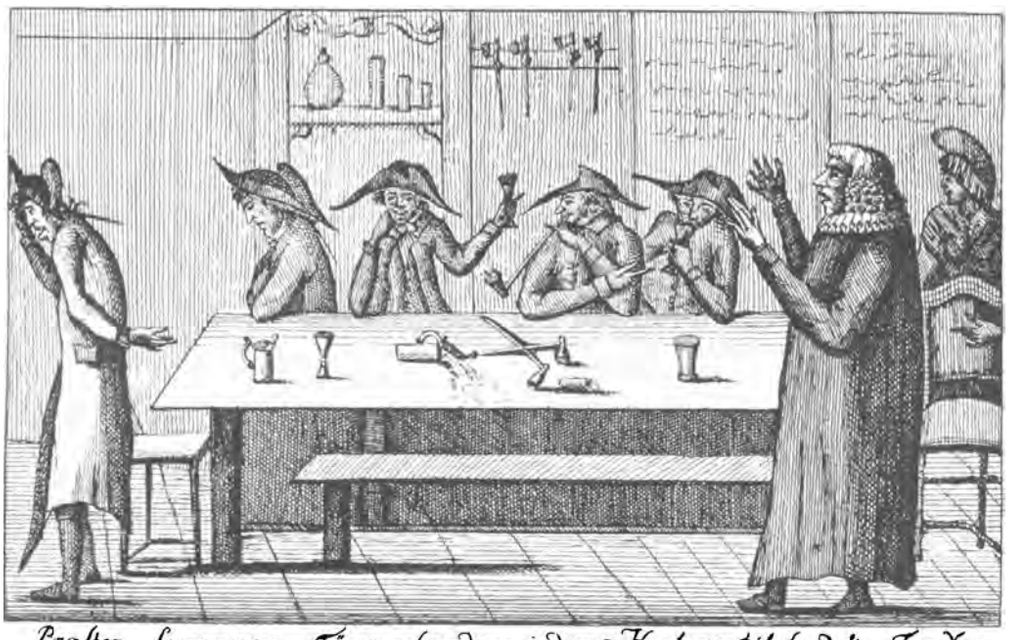

Præsten formaner Tømmersvendene i deres Herberge til fredelige Tanker. den 1ste Augusti 1794.

Men da vi nu en Gang er kommen ind paa „Forbryderbanen", kan det formentlig være rettest at medtage alle dem her samlet, der ud over de alt nævnte har siddet fængslede i Kastellet i Tiden før 1725, paa hvilket Tidspunkt hele Arrestantvæsenet blev centraliseret i Arrestbygningen bag Kirken.

Major af Artilleriet, Martin Maul, bliver fængslet i 1698, fordi han efter sin Kones Død havde ægtet hendes Søster, hvad der den Gang var forbudt. Ægteskabet blev erklæret for ugyldigt,

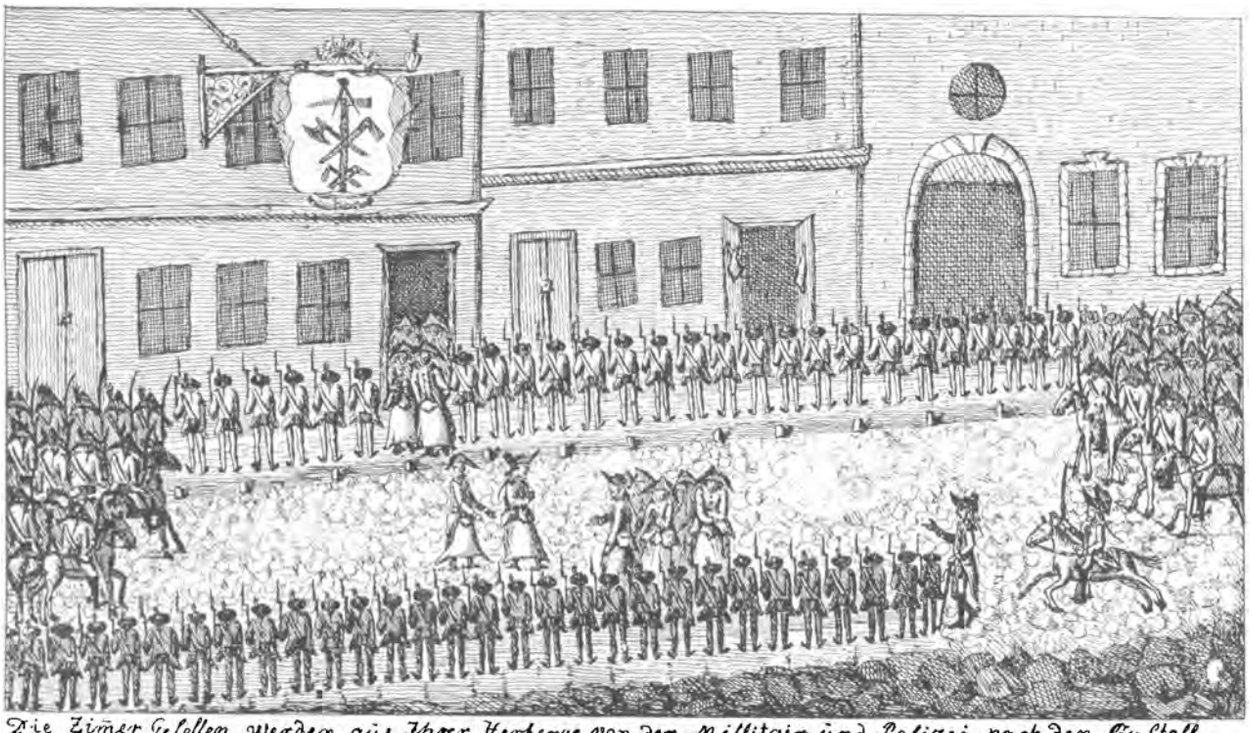

Die Zimer Gesellen, werden aus Ihrer Herberge von der Militair und Polizei, nach den Castell geführt, bis Zu Weiterer Untersuchung Ihrer Fordrung. Copenh. den 4 Augusti 1794

Se Teksten senere.

og iført Lænker maatte udføre alt det Arbejde, hvortil man ikke vilde eller kunde benytte andre, saasom at bære Officerernes Natspande ned og rense dem, køre med de store Urinballer uden for Kastellets Enemærker og tømme Indholdet ud i Søen, muge i Stalde, feje Gader, køre Skarn og Gødning ud o. s. v.

Var det da Forbrydere? Nej ingenlunde. Det var Bønder, der havde „forsiddet" eller „forløbet" deres Ryttergaarde eller var dovne eller fordrukne eller var blevet antrufne i Krybskytteri og da man havde faaet hende gift med en anden Officer, slap han efter 3 Maaneders Forløb ud fra sit Fangenskab.

I 1704 idømtes Løjtnant Christian Lorentzen Frick for et Sammenstød mellem ham og hans Major til i ½ Aar at arbejde i Jern.

Som et karakteristisk Eksempel paa, hvorledes Myndighederne skaltede og valtede efter Forgodtbefindende skal anføres, at da Københavns Politimester Claus Rasch afgik ved Døden 1705, viste det sig, at han havde benyttet sig af den for en Politimester

lidt mærkelige Trafik, at han efterhaanden afleverede sine Arrestanter til Hæren og modtog Hververpenge for dem, hvorved det jo unægtelig bedre forstaas, at Vejen fra Soldat til Slave var saa kort.

I 1719 beklager en Præsteenke sig over sin Søns „liderlige" Levned og faar ham i Kraft heraf indsat til Arbejde paa Vand og Brød i nogle Maaneder.

S. A. bliver en Korporal ved Livgarden til Hest, Lorenz Paulsen, sluttet i Jern paa Vand og Brød paa Livstid. Dette, at man spærrede et Menneske inde paa Livstid paa Vand og Brød kunde mulig se ud som en spøgefuld Overdrivelse, hvad det dog langt fra er, og selv om Lægerne i vore Dage protesterer imod, at et Menneske kunde leve alene af denne Kost og saa tilmed samtidig udføre haardt legemligt Arbejde, skal hertil kun siges, at vi har ladet de uomstødelige Kendsgerninger tale, og af dem fremgaar det, at der først langt frem i Tiden indførtes den „Forbedring", at Slaverne kun det første Aar sad paa Vand og Brød alene. —

Tidens sygelige Religionsdyrkelse frembragte de mærkeligste Foreteelser; lad os dog af alle disse indskrænke os til her at fortælle, at en Musketer Ditlev Hein 1720 „formedelst han skulde have sluttet Pagt med Djævlen" blev fængslet i Kastellet.

Den 24. Marts 1721 skriver Kongen til Kommandanten, at han skal lade „den paa Vort Rentekammer tidligere ansatte og nu i Vort Dig betroede Kastel Frederikshavn arresterede Anthon Robers arbejde i Skubkarren sluttet paa Vand og Brød i 3 Maaneder, derefter løslade ham og tilkendegive ham, at han straks skal rømme vore Riger og Lande og under vilkaarlig Livs Straf aldrig igen lade sig finde her". Skubkarren var en Art Trillebør, til hvilken Forbryderen var lænket under sit Arbejde.

Feltkasserer Chr. Sørensen fængsles 1722 for Underslæb; han ser ud til at være afgaaet ved Døden i Arresten Aaret efter, thi det sidste man hører om ham er, at han faar Tilladelse til at tale med en Præst. Om Sørensen ved man, at han sad i Kastellets — ikke Byens — Hovedvagt; men om Arrestforholdene her vil vi senere faa at høre.

Vi er kommet lidt langt bort fra vor Spadseretur, og vor Fører har flere Gange set paa os, som om han troede, at vi var faldet i Staver; vi lader ham endnu en Stund være i Troen og gaar over til den sydlige Gavl af 5. Stokbarakke (Generalstok), hvorfra vi kaster Blikket tilbage til det Stykke af Hovedgaden, vi nys har tilbagelagt og dermed paa de to Stokke, af hvilke den dannes. Vi har nu Stjernestokken tilvenstre, Artilleristokken tilhøjre. Vi ser paa det, saaledes som det nu ser ud for vore Øjne, og vi lægger straks Mærke til, at Stokkene er blevet højere, idet alle de smaa Kviste er bleven slaaet sammen til en Manzardetage, medens Taget er bleven hævet. Det tager sig nok saa godt ud, som da vi første Gang saa dem. Nu vil Heldet, at det maa have regnet lidt den Morgen, da dette Billede blev taget, og derved sker det, at vi midt i den asfalterede Gangsti, der fører fra General- til Artilleristok, ser en mørkere Plet, en ganske ubetydelig Sænkning, hvori en Pyt Vand er bleven staaende. Den lille Plet bringer os et diskret Bud om, at her har været en Brønd, Kastellets ældste Brønd, der allerede omtales 1668 og som indtil omkring 1706 var Kastellets eneste Brønd. Fra 1706 synes der nemlig at have været en Brønd ogsaa i Prinsens Bastion, i hvert Fald opføres der paa denne Tid et Træskur over en saadan. I 1739 bliver der gravet en anden Brønd i Prinsens Bastion; Udgifterne til denne beløb sig til ialt 255 Rdl. 47 Sk., hvoraf 50 Rdl. var „for den svenske Ruthengangers Umage". Da Rute som bekendt er en Vaand eller en tynd og bøjelig Kvist, synes det, at man allerede den Gang har haft Mennesker, der kunde „vise Vand" ved Hjælp af en Kvist. I 1759 er der ialt 4 Brønde, af hvilke dog de tre er opfyldt med Jord. Brønde tilkastes og Brønde graves og Antallet varierer stærkt.

Udfaldsporten (Poternen) mellem Kongens og Prinsens Bastion, set inde fra Kastellet.

I 1811 foreligger der en officiel Udtalelse om, at Kastellet har tre Brønde, hvis Vand er godt, men vilde være endnu bedre, dersom det blev noget mere benyttet.

Indtil 1738 havde Kastellet kun sine Brønde at ty til, først fra dette Aar førtes der en Vandrende af Træ fra Nyboder over Graven, d. v. s. i Begyndelsen paa Bunden af denne, senere, fra 1754, i en Ledning over Vandet; men man vedblev at værne de gamle Brønde for ikke at komme til at staa uden Vand i Tilfælde af, at en Fjende ved Belejring skulde overskære Renderne.

Den samme set ude fra.

Ved vort Besøg ser vi altsaa straks Brønden paa Paradepladsen, og vor Fører henleder Opmærksomheden paa, at den er forsynet med 4 Pumper, ved hvilke Slaver og Kvinder kappes om at faa det kølige Brøndvand oppumpet, hvorefter det møjsommeligt bæres rundt til de forskellige Husholdninger, bl. a. har hver af Marketenderne en stor Tønde staaende i deres Bod, for altid at have Vand ved Haanden til deres Madlavning. Han viser os, at Pumperne ogsaa gør anden Nytte, thi ved dem er en Del Strafferedskaber lænkede med Kæder. Det er nemlig Kastellets Justitssted, hvor alle Afstraffelser og Henrettelser foregaar. Her findes ogsaa Træhesten, Æslet, Træmæren, eller hvilke andre smukke Navne man finder paa at give den sammentømrede Hest med den skarpe Ryg; om Hovedstykket hænger de store Kampesten med Jernkæder ved, hvorved man under skærpende Omstændigheder søger at trykke Synderen fastere i Sadlen, idet man binder Stenene til hans Fødder; her ser vi Pælen, ved hvilken der tildeles „Kat", her har vi Gabestokken og forskellige Tænger og andre uhyggelige Redskaber, med hvilke man finder det nødvendigt at straffe Tidens hvervede Soldaterbander.

Alt dette fordunkles dog ved vor Førers Fortælling om, at han for 4 Aar siden har staaet her og været Vidne til, at Griffenfeld knælede ned paa en med et sort Tæppe overdækket Sandbunke,

for at modtage Døden ved et vandret Hug, som Skik var, naar Henrettelsen skulde foregaa ved Sværd, i Modsætning til en Henrettelse ved Økse. Uden at det synes at have gjort noget særligt Indtryk paa ham, fortæller han os, hvorledes Griffenfeld, efter at have bedt en Bøn, skilte Hænderne ad og strakte Hovedet i Vejret parat til at modtage Dødshugget, da der i det samme blev raabt: „Holdt, der er Pardon!" Han fortæller, hvorledes han da af Sindsbevægelse næppe kunde rejse sig, men maatte hjælpes op af de to Præster, der ledsagede ham og hvorledes han tilsidst førtes tilbage til sit Fængsel. Hvem denne Griffenfeld egentlig var, har han en meget ringe Forstaaelse af; han synes nærmest skuffet over den mærkelige Afslutning paa en Henrettelse; han, som er saa vant til at se sine Kammerater i hundredevis blive klynget op i en Galge eller radbrækket, pint med gloende Tænger o. s. fr., indtil endelig Dødshugget kommer som en naadig Afslutning paa deres skrækkelige Lidelser, for ham synes det at være en Skuffelse, at Hovedet ikke faldt.

Vi gaar hen til Brønden og ser herfra imod Øst, hvor vi atter møder Synet af de store Oversvømmelser i denne Del af Kastellet. Hen over Vandhullet ses dog en Slags Dæmning, der fører over til en af Kastellets tre Udfaldsporte; men da vi senere paa vor Vej vil komme nærmere en saadan, og da vi nødig vil vove os ud paa den smudsige Vej, lader vi den foreløbig uomtalt. Det samme lader vi være Tilfældet med den paa dette Sted i 1725 opførte Kommandantbolig, eftersom det af praktiske Hensyn vil være bedre at lægge vor Vej hen til den paa et senere Tidspunkt.

Vender vi os mod Vest, ligger Alarmpladsen for os i hele sin Udstrækning helt over til den indre Voldskraaning af Kongens Bastion, op til hvis mægtige Jordmasse — thi Kongens Bastion er i Modsætning til de fire andre Bastioner en „fuld" Bastion — der fører to Opkørsler, af hvilke den ene, den søndre, endnu er bevaret til vore Dage, medens den anden forsvandt i Halvtredserne i forrige Aarhundrede.

Kært Barn har mange Navne, og det, vi i vore Dage kalder for Kirkepladsen, har i Tidens Løb haft flere Betegnelser, der ofte er løbet jævnsides med hinanden. Dens første Betegnelse er Alarmpladsen, hvor Tropperne stillede under Vaaben ved den mindste Anledning, og dette Navn holder sig til omkring 1727, da den betegnes som Paradepladsen, hvilken Betegnelse veksler med Mønsterpladsen; senere, fra c. 1830, kaldes den Torvet eller Torvepladsen, indtil den endelig slutter som Kirkepladsen.

Det er om Hovedgaden og denne Plads det d. 21. August 1663 i et Brev fra Kongen til Rüse hedder: „Desligeste har Du fra den ene Udenværksbro til den anden, igennem Kastellet, en bred Gade eller Stenbro at lade lægge, saa og Alarmpladsen med Stenbro at lade lægge . . .". Det kunde heraf se ud, som om Pladsen straks fra Begyndelsen havde været brolagt, og der staar da ogsaa senere i samme Skrivelse: „. . . for hvilket Arbejde Vi Dig for hver Kloft eller 3 Alen udi Firkant med Sand, Sten og andet at lade tilføre og det forhøje til Arbejdsløn naadigst ville godtgøre og lade betale 1 Rdl." Ganske vist bliver Pladsen i 1814 paafyldt med et Lag Grus, men saa hedder det igen i 1830, at Torvets Brolægning var lav og slet, saa at Vandet ikke kunde faa Afløb, men maatte blive staaende og om Sommeren fordærvede Luften. Brolægningen blev derfor nu optagen og Pladsen fyldt med Grus, medens Kørevejen paa begge Sider maatte omlægges, da den var næsten ufremkommelig, og Vandet intet Afløb havde derfra. Hele Pladsen kan dog næppe have været brolagt, thi da en Bombe under det engelske Bombardement slog ned paa Pladsen i Nærheden af Kirken, fortælles det, at der netop her laa en Afdeling Soldater i Græsset og spiste deres Frokost, uden at dog nogen kom til Skade, og i 1838 bliver den benyttet til at røre Heste paa; endnu saa sent som 1863 siges den at være i en meget maadelig Forfatning.

Da vi ser Pladsen i 1680, har den endnu ikke de to Rækker smukke Kastanietræer, 21 i hver Række, der nu er dens Pryd. Hvad Livet paa den angaar, falder det i det væsentlige sammen med det, vi i Begyndelsen af vor Spadseretur saa paa Grønlandspladsen. — Naar vi undtager den største og vigtigste Begivenhed, der er foregaaet paa denne Plads: Griffenfeld's „Henrettelse", findes der ikke opnoteret nogen særlig Begivenhed herfra før d. 6. Januar 1805, og da af en ganske anden Beskaffenhed.

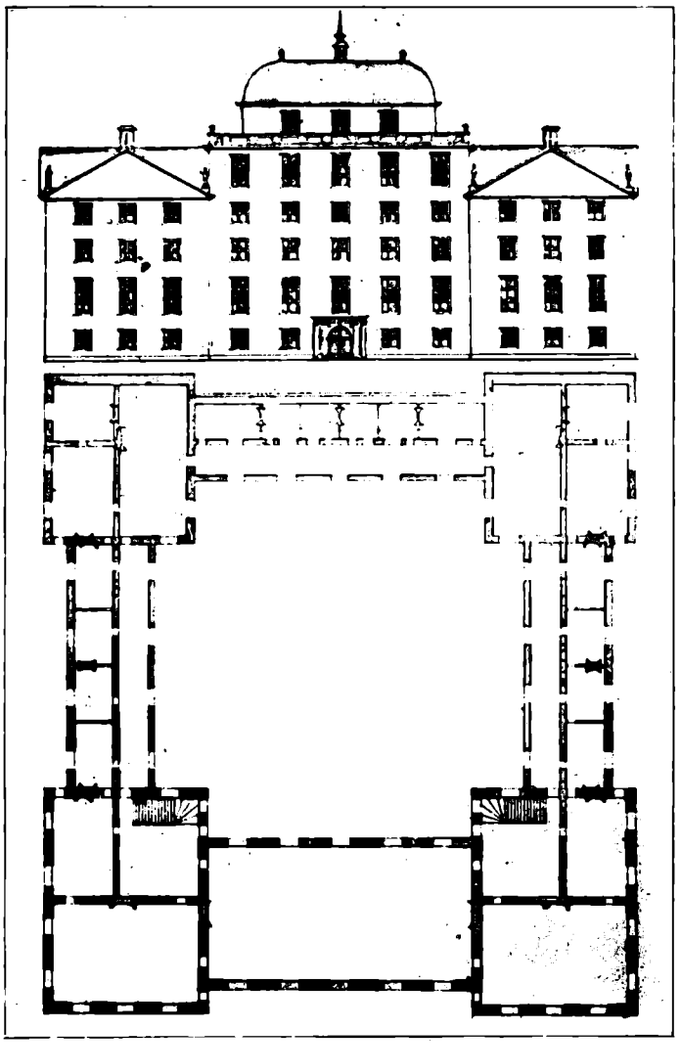

Facade og Grundrids af det af Kong Fr. III paatænkte Slot i Kastellet.

En Kobbersmedemester C. F. Kierstrup, der havde kastet sig over Luftsejlads, havde, efter at have foretaget et forgæves Forsøg fra Rosenborg Eksercerplads, opnaaet Tilladelse til paa denne Dag at lade en Ballon gaa op fra Kastellets Kirkeplads. Forsøget mislykkedes dog ganske; thi efter at have slaaet nogle Kuldbøtter i Luften, faldt den til Jorden som en Klud, og naar den derfor paa Billedet ses svævende, er det kun fri Fantasi. I 1818 foretog Kunstberider Price fra det samme Sted tre Ballonopstigninger, nemlig d. 8., 11. og 25. Januar.

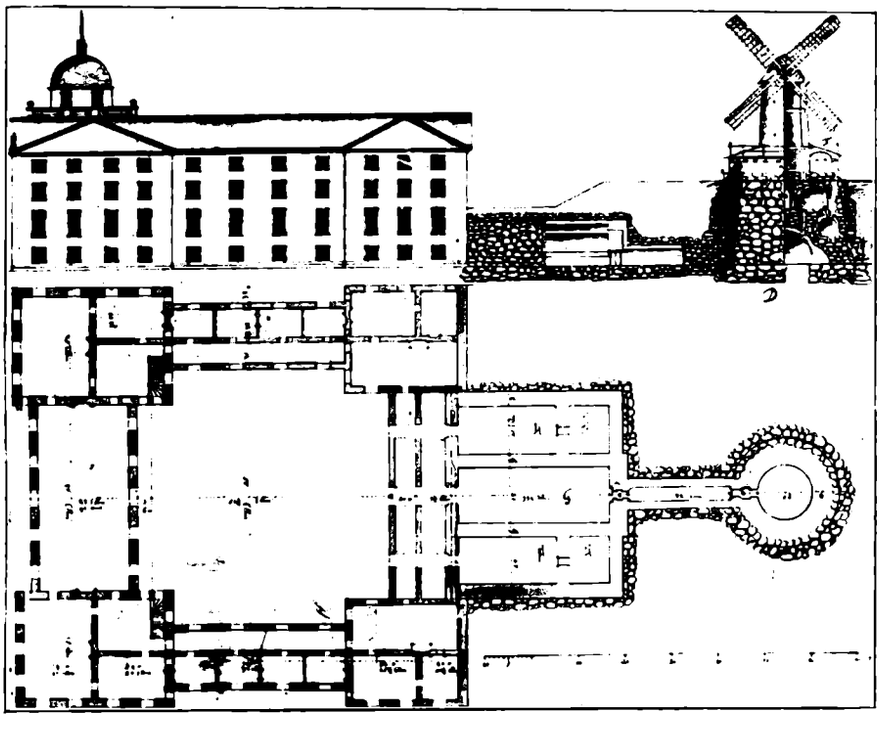

Nordre Sidefacade og Grundrids af samme.
Mærk særlig den bag Slottet liggende Del, der er ført ind i Jordmassen af Kongens Bastion.

Den 16. Marts 1808, tre Dage efter den stakkels Kong Chr. VII's Død i Rendsborg, blev Generalmarchen slaaet Kl. 8½ Fm., hvorefter Kastellets Garnison samledes her for at aflægge Ed til den nye Konge, Fr. VI; 31 Aar senere foregik samme Ceremoni paa det samme Sted, da Fr. VI d. 3. December 1839 havde lukket sine gamle Øjne, og Chr. VIII besteg Tronen; det var ved denne Lejlighed Landgreve Wilhelm af Hessen, der paa Kongens Vegne modtog Hyldings- og Troskabseden.

En enkelt Gang, d.

29. Maj 1812, foregik her en Begivenhed, der ellers sædvanligvis fandt Sted paa Rosenborg Eksercerplads, nemlig Tilintetgørelse ved Opbrænding af gamle udrangerede Bankosedler. Det foregik Kl. 5 om Morgenen, og et Kommando af 1 Underofficer og 8 Mand dannede Vagt om det kostbare Baal.

Den 29. August 1817 stillede Kastellets Vagtparade for første Gang paa Kirkepladsen paa samme Sted, hvor Københavns Vagtparade stiller den Dag i Dag; det var dog kun i godt Vejr at dette skete; var det Regnvejr, stillede den i Stuetagen i den

Den Musik, der nu samler et taknemmeligt Publikum Søndag efter Søndag fra Kl. 1—2, paabegyndtes d. 18. Maj 1866 og udførtes i en Aarrække altid af 1. sjællandske Brigades Halvbrigades Musikkorps.

I Anledning af Chr. IX's Bisættelse foregik der i 1906 den Ejendommelighed, som sikkert kun faa har tænkt videre over, at samtlige Danmarks 10 Fodfolksregimenter i Løbet af et Par Dage var repræsenteret ved Kommandoer, der var indkvarteret i Kastellet. Disse Kommandoer samledes Dagen før Bisættelsen

Udsnit af Resens Atlas fra 1674.

15. Rosenkranz Bastion, 16. Øster Port, 18. Kongens Bastion, 19. Dronningens Bastion, 20. Prinsens Bastion, 21. Prinsessens Bastion, 22. Grevens Bastion, 23. Sjællands Ravelin, 24. Falsters Contregarde, 25. Fyens Ravelin, 26. Møens Contregarde, 27. Bornholms Ravelin, 28. Lolands Contregarde, 29. Norges Ravelin, 30. Pinneberg Reduit, 32. Kongeporten (Sjællandsporten), 33. Norgesporten, 34. Det af Fr. III paatænkte Slot, som aldrig blev opført, 35. Provianthus, 36. Bageri og Bryghus, 37. Tøjhus, 38. Kommandantens Hus, 39. Officershus, 40. Grønlands Bastion.

Bygning, der indtil for nogle Aar siden betegnedes som det gamle Eksercerhus, d. v. s. det store 2-Etages Træskur, der findes mellem General- og Svanestokkens nordligste Dele.

Den 25. April 1868 foregik der paa Kirkepladsen en lille stemningsfuld Højtidelighed, idet Brigadechefen, General Max Müller, her overrakte samtlige Befalingsmænd af 21. Bataillon den Fane, der havde tilhørt den tidligere 21. Infanteribataillon; denne sidste, der under Navnet 4. Jægerkorps var bleven oprettet d. 15. Marts 1852, var atter bleven opløst d. 30. Maj 1866; men d. 1. Oktober Aaret efter blev en ny 21. Bataillon oprettet, og det var nu dennes Befalingsmænd, der tog den gamle Fane i Arv.

Vi fortalte før, at Vagtparaden fra 1817 stillede paa Kirkepladsen, men først fra d. 10. November 1855 indførte man den Skik at lade Musikken spille paa Pladsen før Paradens Afmarch og derefter trække op med den, i Stedet for, at Musikken før den Tid kun havde spillet uden for Kastellets Hovedvagt under selve Afløsningen.

med alle Bataillonsfanerne paa Kirkepladsen, hvor Kommandoet blev formeret som en Helhed, med hvilken der frem og tilbage ad de dertil saa fortrinligt egnede Gader blev afholdt Generalprøve paa Processionen.

Endelig fejrede 1. Bataillon d. 7. December 1913 her sit 150 Aars Jubilæum med en særdeles smuk Formiddagsfest, ved hvilken Lejlighed Kong Chr. X var tilstede og paa sin sædvanlige mandige og djærve Maade talte til den paa denne Tid af Aaret desværre saa lille Styrke.

Saaledes som Kirkepladsen præsenterer sig i vore Dage, maa det siges at være en overordentlig smuk og stilfuld Plads, og man kan ikke komme bort fra, at den netop i Forbindelse med Hovedgaden og de andre Gader danner en retliniet og symmetrisk Grundplan, om hvilken hele det øvrige Kastel, lige indtil de 5 Bastioner former sig som et saare skønt og harmonisk Hele. At ville forsøge enten med det ene eller det andet Maal for Øje

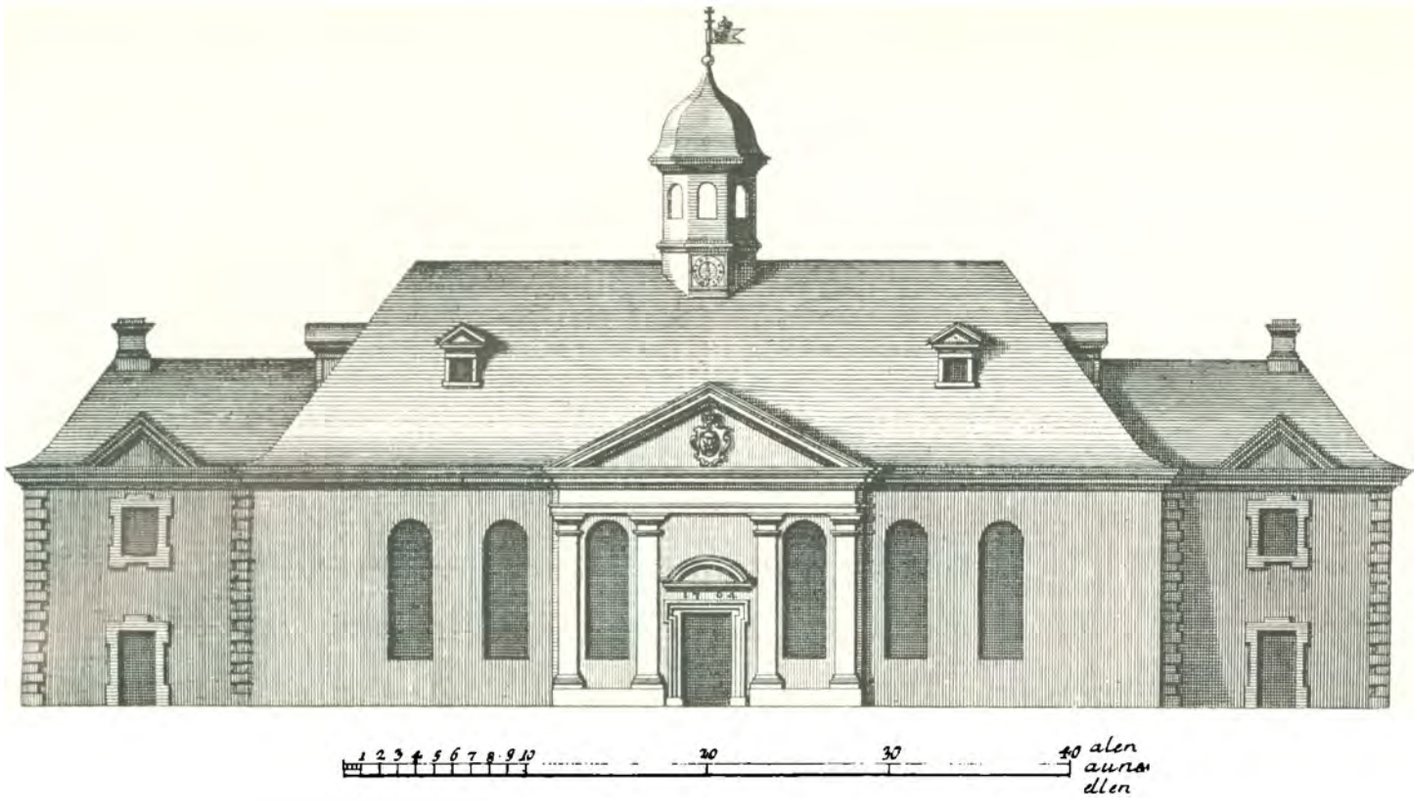

„Frederichshavns Slotskirke" efter Thuras „Hafnia hodierna".

at bryde dette Helhedsbillede, vilde være at ødelægge Værdier, der i Virkeligheden er uerstattelige, fordi de er uden Sidestykke.

Fodfolket har til alle Tider dannet Hovedmassen indenfor Kastellets Garnison, og langt de fleste af Danmarks gamle Linieafdelinger har ligget her ude, nemlig foruden Livgarden fremdeles 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 9., 11., 12., 13., 14., 15., 17., 18., 19., 20., 21. og 22. Bataillon, og af disse igen ikke mindre end 5 fra 5—12 Gange. Snart har de ligget der med deres fulde Styrke for paa Kongens Bud at rykke ud mod Danmarks Fjender, og snart er de vendt tilbage fra Sejr eller fra Nederlag i en saa decimeret Tilstand, at de havde Behov at hvile ud, før de sørgelige Rester oplostes for at benyttes til at supplere andre af de gamle Afdelinger med eller til at danne nye, naar det igen blev Fejdetid.

Kastellets Kirke, opført Aar 1725, set fra Kirkepladsen. Aar 1910.
(Se Teksten senere).

Vi støder her — ligesom i vore Dage — paa Kastellets Materialgaard. Tre Aar før, i 1677, siges det, at den endnu ikke er færdig, men nu synes den at være taget i Brug. Det er en lav En-Etages Bindingsværksbygning med Bræddebeklædning, der er opført paa en Grund, der var 77 Fod i Længden og 76 Fod i Dybden; Pladsen foran Bygningen er omgivet af et Plankeværk, og saaledes præsenterede det hele sig indtil 1842. Allerede i 1838 foreslaas den forhøjet med en Etage, og Aaret efter hedder det, at „Kastellet i høj Grad savner en hensigtsmæssig Material- og Værkstedsbygning, hvori de nu adspredte Depoter og værende Materialier og Redskaber kunde opbevares og de forskellige Værksteder indrettes. Her er vel en gammel brædde beklædt Magasinbygning, men denne er utilstrækkelig og aldeles uhensigtsmæssigt indrettet og nu saa forfalden, at den maa nedbrydes". Der kommende, da vi jo alt forhen har fortalt om Marketenderiet: „Elefanten", der ganske rigtig viser sig med sit Skilt med noget, der har en fjern Lighed med en Elefant. Det var fra dette Marketenderi, at Slaverne fik deres Mad.

Fra 1868 blev hele Stokken taget i Brug af I Artilleribatallon, og siden har den været forbeholdt Artilleriet under dettes vekslende Former; i de seneste Tider dog nærmest kun som Kontorer. I en Periode var nogle enkelte Værelser her forbeholdt Statsfanger i 3. Grad, men herom senere.

Netop som vi skal til at se nærmere paa Søndre Magasinbygning, opdager vi, at der lige udfor Hjørnet af denne Bygning findes en af Kastellets gamle Brønde. Ja, da vi jo skal være ærlige, maa vi indrømme, at vi ikke er aldeles sikre paa at finde denne Brønd i 1680; men af en meget senere Dato kan den i alt Fald ikke

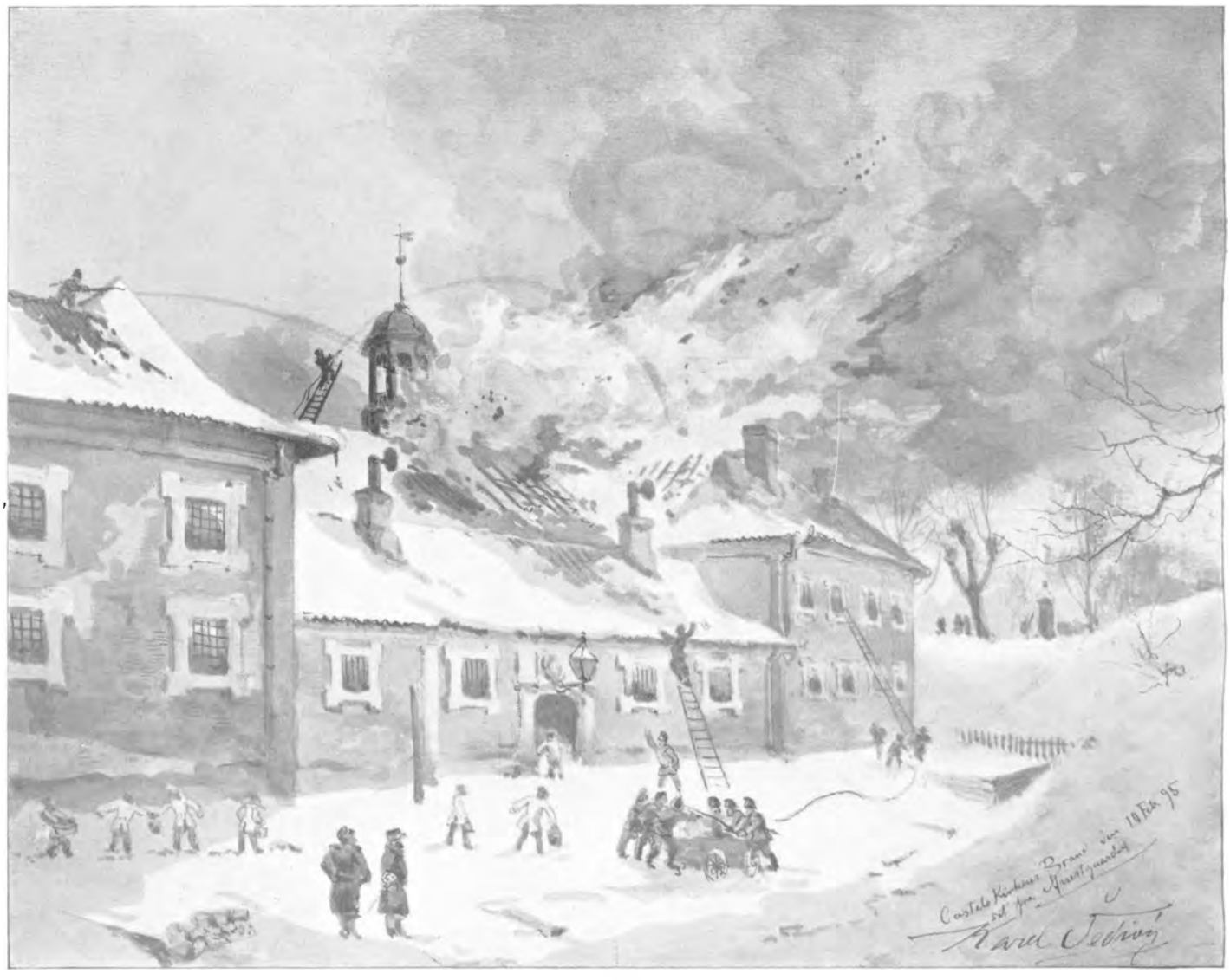

Kastelskirkens Brand d. 10. Februar 1895, set fra Kongens Bastion.

gik endnu 2—3 Aar, før den gamle Bygning blev nedrevet, og først 1842 stod den ny færdig, saaledes som vi ser den i vore Dage. Den er af Grundmur og paa 2 Etager, og ser vi nøje til, vil vi i den nordlige Façades Fodsokkel længst mod Øst finde indhugget „C. VIII" og længst mod Vest„ 1842". Plankeværket blev staaende, men blev udvidet til to store Vinkelskure, der omsluttede Gaarden paa en smal Udkørsel mod Kirkepladsen nær. I 1855 opførtes der et Materialskur bag Huset, og i 1869 blev Skurene og Plankeværket revet ned og Pladsen planeret, hvorefter Bygningen i det væsentlige blev indrettet som Belægningsstuer.

Videre passerer vi forbi 3. Stokbarakkes (Elefantstokken) nordre Gavl og staar nu for Enden af den Sidegade, der dannes af denne Stok paa den østre og Søndre Magasinbygning paa den vestre Side. 3. Stokbarakke er den længste af de tre sydlige Stokke, idet den bestaar af 9 For- og 9 Bagbarakker. Vor Fører, der synes at have et ikke usædvanligt Blik for de smaa Ting, der, uden vi egentlig lægger Mærke til det, fremkalder Skønheden i Helhedsbilledet, gør os opmærksom paa, at der mellem de to Grupper af Stokke syd og nord for Alarmpladsen er et ganske bestemt og ensartet Forhold, idet begge de østligste er paa 12 Barakker hver, de næste to 14 Barakker + for den enes Vedkommende Kirken, for den andens Kommandantboligen (før 1725), medens begge de vestlige har 18 Barakker.

Iøvrigt er der intet af særlig Interesse for denne Stoks Vedvære, og da den eksisterer den Dag i Dag og nu er Kastellets eneste Brønd, finder vi Anledning til at underkaste den en nøjere Undersøgelse.

Brønden, hvis Diameter er 2 Al. 2 T., har en Dybde af ialt 10 Al. 3 T. Fra Bunden, der bestaar af en Blanding af Sand, Sten og Ler, er Brøndens Vægge i en Højde af 2 Al. 16 T. beklædt med sammentømrede Egetræsrammer, medens hele Resten, 7 Al. 11 T., er opmuret med Mursten, fermentlig for at hindre Grundvandet fra at trænge ind. Vandet staar normalt i en Højde af indtil 3 Al. 14 T. under Jordoverfladen; en Gang hver Maaned bliver Brønden pumpet tom, hvilket kan ske i Løbet af 4 Timer. Vandet er, særlig efter en Udpumpning, rent, frisk og drikkeligt.

Endelig naar vi til den ene af de to store Magasinbygninger: Søndre Magasinbygning, der i Forbindelse med den tilsvarende Nordre Magasinbygning paa den anden Side af Alarmpladsen danner et symmetrisk Hele, hver med en lang Fløj mod Øst og en kortere Fløj mod Alarmpladsen.

Begge disse Bygninger har selvfølgelig, som alt andet her ude, sin Historie, men at følge denne i alle dens Detailler vilde føre for vidt og vilde heller næppe være af nogen særlig Interesse for Læserne. Idet vi, for ikke at komme uden for den Plan vi

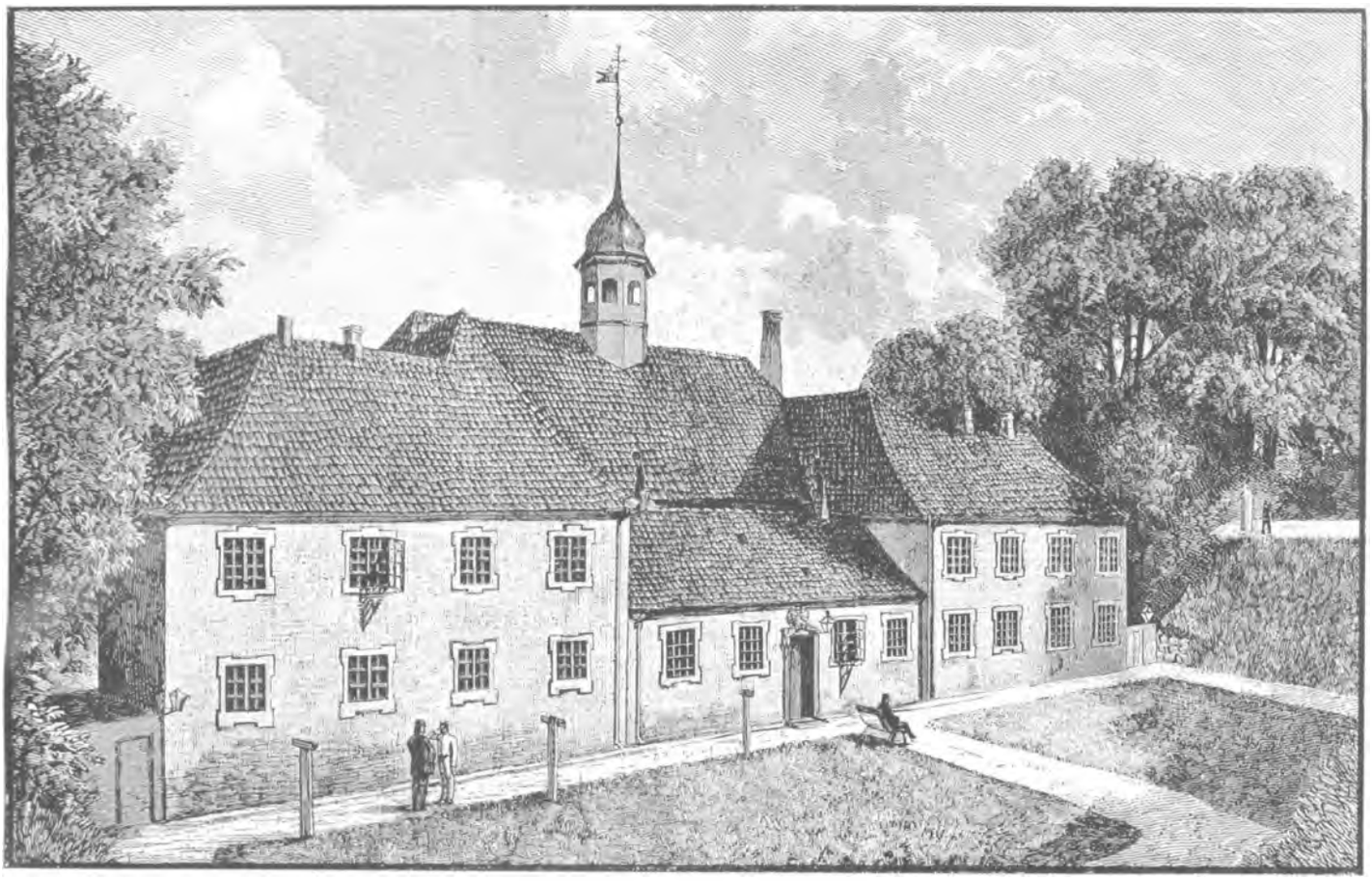

Arresthuset bag Kirken, opført Aar 1725.
Se Teksten Side 251.

nu en Gang har lagt for vor Tur, først tager Søndre Magasinbygning under Behandling, fremdrager vi kun i store Træk dens Historie gennem Tiderne.

Vor Fører betegner Bygningen for os som Kastellets Tøjhus, og da vi kigger ind af en af de aabenstaaende Lemme i Stueetagen, ser vi da ogsaa lange Rækker af Kanoner af et meget gammeldags Ydre og af meget uensartet Sammensætning, lige fra Malmkartover med adelige Vaaben og lange Inskriptioner til ganske glatte og prunkløse Jernkanoner; Bjerge af Kugler i alle Dimensioner ligger opstablede, og i Krogene staar Viskere og Ladere og mange andre for os ukendte Apparater, anvendelige ved Behandlingen af det svære Skyts.

Oppe paa de mægtige Lofter ligger ikke alene Korn i store Dynger, men vi finder ogsaa en heterogen Sammenblanding af Brød, Beskøjter, Soldaterstøvler, Skraatobak, Brændevinsankere med dansk og fransk Brændevin o. s. v.; alene af Korn kan Lofterne rumme ialt 11.000 Tdr.; ikke desto mindre er Beholdningerne til Tider saa store, at der maa lejes Lofter ude i Byen. Tagets Skraaninger er prydet med en hel Mængde smaa spidse Kviste, der ser meget pyntelige ud, men som i Tidernes Løb viser sig at have den Ulempe, at Regn og Sne trænger ind og ødelægger Kornet, hvorfor de midt i det 19. Aarhundrede maatte fjernes.

Alt, hvad denne Bygning og dens Genbo rummer er underlagt Proviant-, Ammunitions- og Materialforvalteren, der er en meget betydelig Mand, og hvis Virksomhed er saa alsidig, at det er vanskeligt at forstaa, at den har kunnet udføres af en enkelt Person, særlig naar man gennemlæser den Instruks, der i 1698 blev udstedt for hans Virksomhed og som rummer hele 27 meget lange Punkter.

I 1686 kaldes Bygningen Proviant- og Arsenalhuset; andre Steder, som f. Eks. paa Resens Billede fra 1674, kaldes den Bage- og Bryggehuset. Hvornaar Bageriet er rykket ind i denne Bygning — Bageriet var fra første Færd installeret i Nordre Magasinbygning — har det ikke været muligt at finde, men det er i ethvert Tilfælde sket længe før 1754, og først 100 Aar senere forsvandt Bageriet helt fra Nordre Magasinbygning.

Trods Bygningens tilsyneladende Soliditet gik der dog megen Slid af den, dels paa Grund af den store Vægt Lofterne maatte bære og dels paa Grund af Fugtighed, saavel fra Tagene som fra Grunden, hvor Vandet ofte stod et Kvarter højt over de nederste Gulve. Gang paa Gang maatte der udføres gennemgribende og kostbare Reparationer, saaledes blev de to solide Stræbepiller, der bærer det nordøstlige Hjørne, opført i 1752, fordi Murene begyndte at skride ud ved den svære Vægt, og i Tiden fra 1824—1840 maatte begge Bygninger nedbrydes for omtrent at genopføres fra Grunden.

Længdegangen i Arresthuset.
Lysstriben i Baggrunden viser Midten af Gangen.

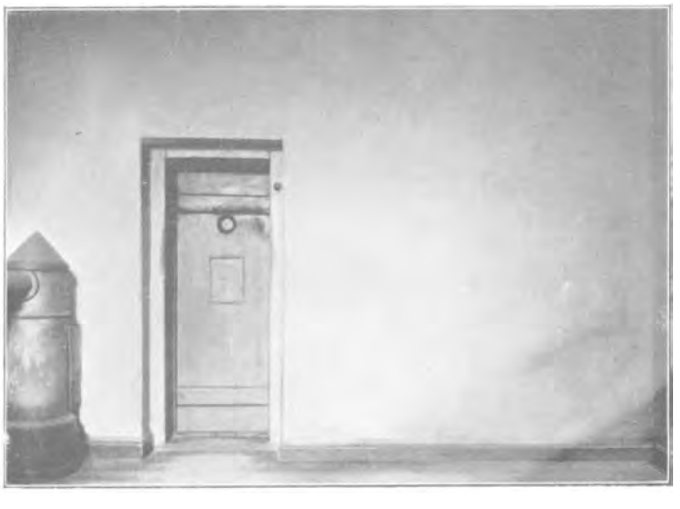

Det indre af en Arrest.
Formentlig Kaptajn Norcross Arrest.

Kornet kom fra Kronens Gaarde hele Landet over; fra Landsdelene uden for Sjælland kom det søværts til Toldboden, hvorfra det afhentedes i Materialvognene; fra hele Sjælland blev det derimod paa bestemte Dage kørt ind til Byen paa de gammeldags stive Bøndervogne, og paa saadanne Dage var der et livligt Røre i Kastellet, hvor Vognene holdt i hundredevis paa Række i de lange, lige Gader for at vente paa, at deres Tur skulde komme til at losse deres kostbare Ladning. For at holde Tilsyn med, at ingen brød ud af Rækkerne, var der kommanderet 2 Underofficerer og nogle Gemene, og saa var der en Banden og Skælden paa tysk, en Hestetrampen og en Vognrummel uden Ende, medens de ulykkelige og enfoldige Bønder taalmodig maatte døje de Stød og Slag, der regnede ned over dem og deres stakkels magre Heste.

Fra den nærmeste Tid før 1811 blev den Træbro opført, som endnu fører fra Bygningen over til Volden, for at Kornet ad denne Vej nemmere kunde føres over til Møllen paa Kongens Bastion og Melet derfra atter tilbage til Bygningen, og Beviset for, at Bageriet i gamle Dage var i Nordre Magasin ligger i, at en lignende Bro langt tidligere paa tilsvarende Maade havde ført fra denne Bygning over til Volden.

Denne Transport af Korn og Mel blev fortsat, indtil Møllen i vore Dage indstillede sin Virksomhed, som derefter blev overtaget af en Dampmaskine, der indstalleredes i et Maskinhus, der sammen med saa meget andet desværre ogsaa bidrager sit til at vansire Kastellet og bryde dets Linier. — Foruden at blive benyttet som Oplag for Korn etc., blev Lofterne ofte under de aarlige Eksercertider anvendt til Indkvartering af Soldater, saaledes f. Eks. i 1799, men i August 1794 fandt en anden Art Indkvartering Sted her, og skønt den kun stod paa i et Par Dage og iøvrigt er almindelig kendt, bør den dog ikke forbigaas her, hvor Talen er om de Begivenheder der knytter sig til Kastellets Historie.

Nogle tyske Tømrersvende havde i August 1794 forlangt at rejse fra deres Mester og begærede i den Anledning, at han skulde udstede den ved en saadan Lejlighed brugelige Rejseseddel. Mesteren var imidlertid i Øjeblikket stærkt optaget, hvorved det trak noget ud; men her over blev Svendene meget opbragte og optraadte med grove Ord over for deres Mester. Sligt gik imidlertid ikke i hine Tider; Mesteren indmeldte dem til Byens Politimester, og denne lod dem sætte paa Vand og Brød i 6 Dage. I den Anledning vilde de øvrige Svende lade afholde et Demonstrationsmøde i deres Kro i Adelgade, men dette blev forhindret ved, at Politimesteren idømte nogle af Foregangsmændene 4 Ugers Forbedringshusarbejde hver.

Nu voksede Lavinen, og det næste Skridt fra Svendenes Side var en Arbejdsnedlæggelse — Københavns første Strike — der dog indeholdt enkelte Træk, der unægtelig virker tiltalende i Modsætning til Forholdene under Nutidens Strikes. Svendene fastsatte saaledes bl. a. en Bøde paa 1 Rdl. for den Svend, der fandtes drukken eller som begik nogensomhelst Uorden, hvortil blev henregnet, at flere end fire færdedes samlede paa Gaden eller, at der blev vist Foragt over for en Øvrighedsperson (!).

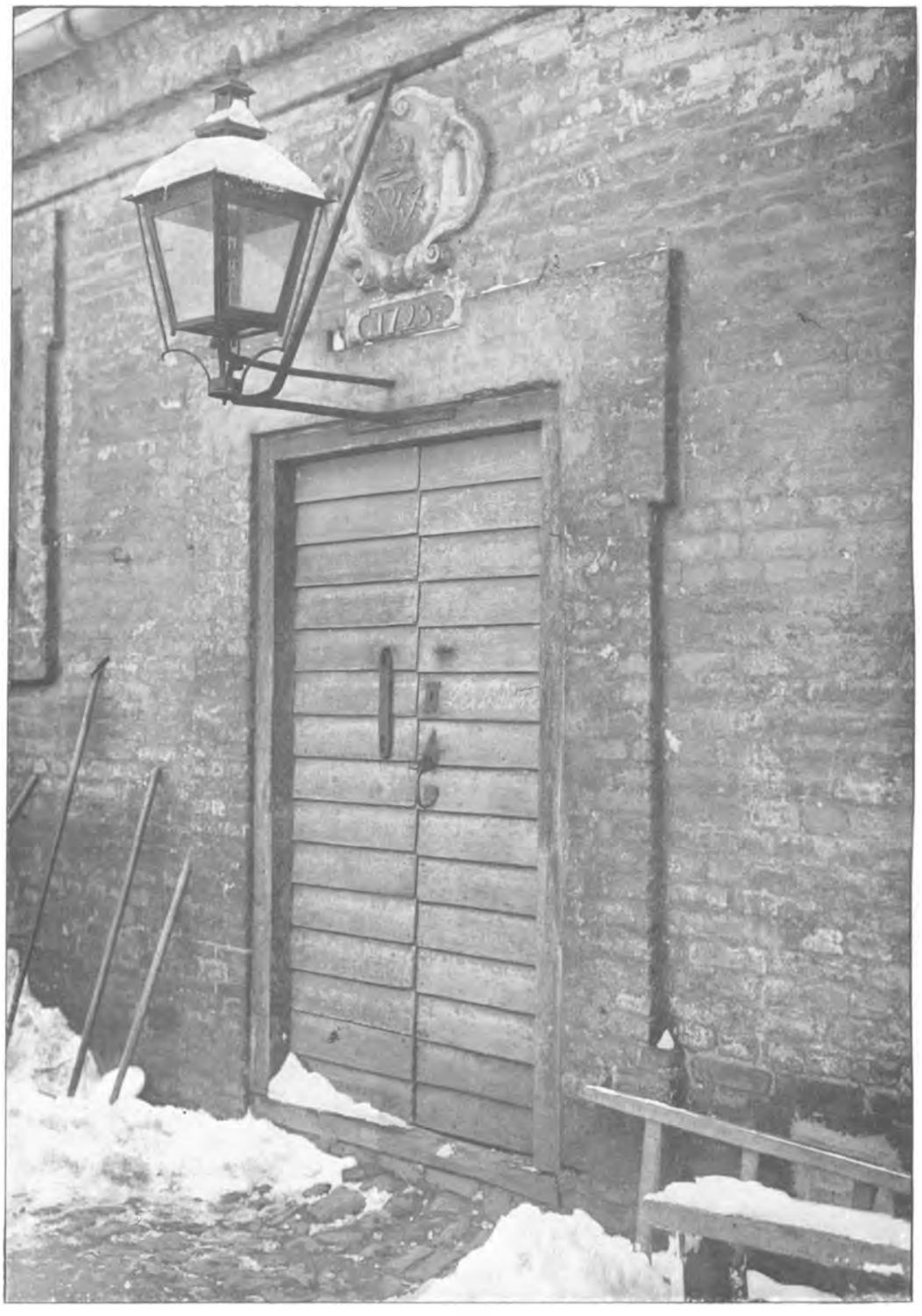

Indgangsdøren til Arrestbygningen. Aar 1915.

Konflikten gled efterhaanden over i et Lønspørgsmaal, der tager sig mærkeligt ud, set paa Baggrund af Nutidsforhold, idet Svendene ønskede deres Dagløn sat op fra 2 Mk. til 2 Mk. 8 Sk. (1 Mk. dansk Kurant var paa den Tid lidt over 1 Kr.), og da et saadant Forlangende var noget hidtil ganske uhørt, søgte først Politimesteren, Etatsraad Flindt, at tale dem til Rette, men da dette ikke hjalp, sendte man Kapellan Rørbye i fuld Ornat hen til dem i Kroen, da man formentlig er gaaet ud fra, at naar Folk egenmægtigt forlangte mere i Løn, maatte der være noget i Vejen med deres aandelige Habitus. Heller ikke dette hjalp, og Enden blev, at et Kommando paa 200 Mand efter Kronprinsens (Fr. VI) Ordre opmarcherede foran Kroen for at føre samtlige Svende i et Antal af 202 som Arrestanter ud i Kastellet, hvor en for en blev udspurgt, om han vilde arbejde for den gamle Betaling eller ej. Ved denne Lejlighed faldt 78 fra, og Resten blev nu indsat som Arrestanter i „Overkrigskommissær Würtzens Magasin", d. v. s. i Søndre Magasinbygning, hvor de blev bevogtede af 1 Officer og 2 Underofficerer. Kommandanten, Generalløjtnant Firchs, fortæller om dem, at de som efter en fælles Aftale indtog en rolig og besindig Holdning. Da Sulten hen ad Aften begyndte at melde sig, tilkaldte de Kommandanten og bad ham om at maatte faa noget at spise, hvortil han gav dem det karakteristiske Svar, at dette afhang ganske af dem selv og ikke af ham; vilde de arbejde, kunde de faa al den Mad og Drikke, som de lystede, i modsat Fald kunde de selvfølgelig intet faa. Næste Morgen blev

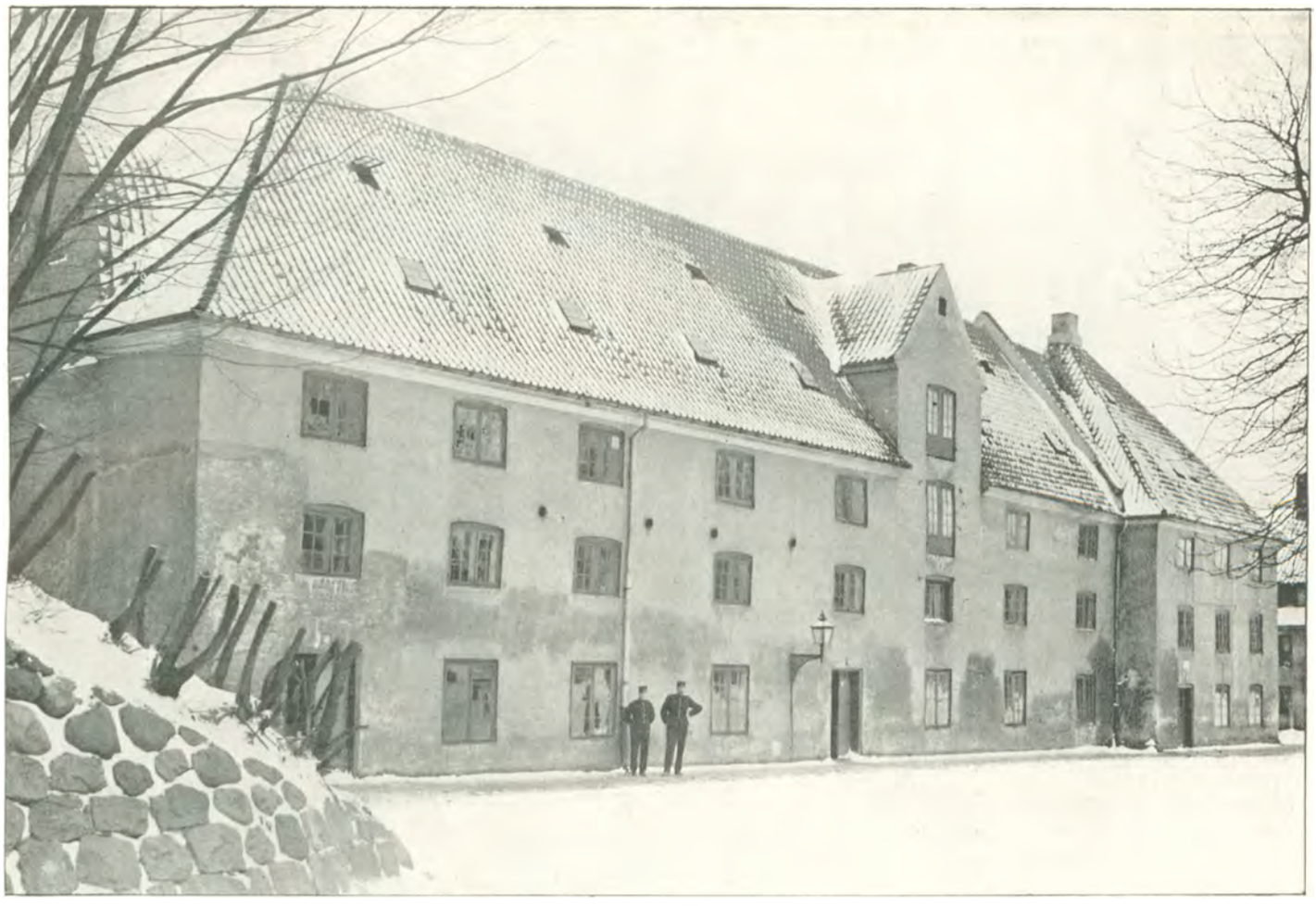

Nordre Magasinbygning set fra Kirkepladsen. Aar 1915.
Se Teksten Side 256.

der dog tilbudt dem Brød, Brændevin, Ost og Kød uden Betaling, men Svendene erklærede, at de vilde betale, hvad Maden kostede — atter et Modsætningsforhold til Nutiden — og i Hold paa 6 Mand førtes de derefter ned paa Kirkepladsen, hvor en Marketender havde taget Opstilling. Da Middagstiden kom, var deres Penge imidlertid sluppet op, hvorfor de da ogsaa fik Middagsmaden udleveret gratis.

I Løbet af Dagen faldt Dommen, der lød paa Frifindelse for en enkelt, 4 Maaneders Arbejde i Jern for 122 og 6 Maaneder for den, der havde været den egentlige Ophavsmand til hele Bevægelsen. Kronprinsen ændrede imidlertid den haarde Dom til, at Straffen skulde eftergives dem alle, mod at de til Gengæld skulde føres ud af Landet for aldrig mere at vende tilbage, og paa 3 Kanonbaade foregik Afrejsen, men — — d. 20. s. M. vendte de efter dertil meddelt Tilladelse atter tilbage til Tømrerkroen i Adelgade.

Vi vover os om ad den smalle Sti, der fører mellem Magasinbygningen, eller rettere sagt den til denne hørende Mur, og Volden, og et Stykke henne ad denne Sti støder vi paa nært Hold paa en af Kastellets tre Udfaldsporte eller Poterner, der kun kendes af meget faa Københavnere. Ligesom Kastellet har sine 5 Bastioner, saaledes har det ogsaa sine 5 Forbindelseslinier (Kurtiner) mellem disse, og midt i hver af dem findes der en Port, men medens de to af disse Porte: Sjællandsporten mellem Grevens- og Dronningens Bastioner og Norgesporten mellem Prinsens- og Prinsessens Bastioner er almenkendte, fordi de danner Hovedadgangene til Kastellet, er det kun de faa Indviede, der kommer i nærmere Berøring med de tre andre, af hvilke dog nu den ene, den mellem Prinsessens- og Grevens Bastioner, altaa i den saakaldte fri Vold, desværre ikke mere hører til det egentlige Kastel.

Stjernestok (t. v.) og Artilleristok (t. h.) set fra Generalstok mod Sjællandsporten.
Se Teksten Side 232.

De er alle tre fra Kastellets ældste Tider og danner Forbindelsesvejene mellem Kastellets Indre og Hovedvoldens Faussebraier og er af meget mindre Dimensioner end de to Hovedporte, idet de kun har en Bredde ved Jorden af 2 m og en Højde paa Midten af 2,27, medens Længden er 19 m.

Medens vi staar ved Porten lægger vi Mærke til, at der finder en jævn Færdsel Sted gennem denne, dels af Soldater, dels ogsaa af Kvinder og Børn, og da vi selv er naaet igennem den, opdager vi Grunden. Ude i Graven er der paa Pæle opført et stort Skur, der tjener som Vandhus (Latrin) for Garnisonen. I Tider, hvor man intet kendte til Kloaker eller til ordnede Renovationsforhold, og hvor det endog gjorde den Mand „uærlig", der blot beskæftigede sig med sligt, var det forbundet med stort Besvær at faa truffet effektive Foranstaltninger i saa Henseende, og man benyttede da Gravene som W. C., hvad der dog ikke hindrede Garnisonen fra samtidig at benytte Vandet som — — Drikkevand!!!.

Saadanne Nødvendigheder fandtes uden for hver af de tre Ud-

faldsporte og tillige bag ved Sjællands Ravelin, og disse primitive Forhold vedblev i det væsentlige at finde Sted, indtil Koleraen i 1853 ryddede op i megen gammel Slendrian. End ikke Langelinies Overgang i 1848 til offentlig Passage kunde ændre Forholdet, thi da efter denne Tid det af de tre Vandhuse, der laa lige over for, hvor nu Yachtklubbens Pavillon er, trængte til Reparation, blev det kun befalet at give det et saadant Udseende, at det kom til at ligne en „Badeanstalt".

I 1831 blev det første murede Latrin opført inden for Voldene, og ganske betegnende blev det opført umiddelbart ved en af Udfaldsportene, nemlig den ved hvilken vi for Øjeblikket befinder os, og her findes det endnu den Dag i Dag; det var imidlertid oprindelig kun beregnet for Officerer og „Fruentimmere", og Nøglen skulde for hver Gang hentes og atter afleveres i Skilderhuset hos den nærmest derved posterede Skildvagt.

Som anført, skulde der en Epidemi som Koleraen i 1853 til, for at faa Bugt med disse fortvivlede gammeldags Forhold.

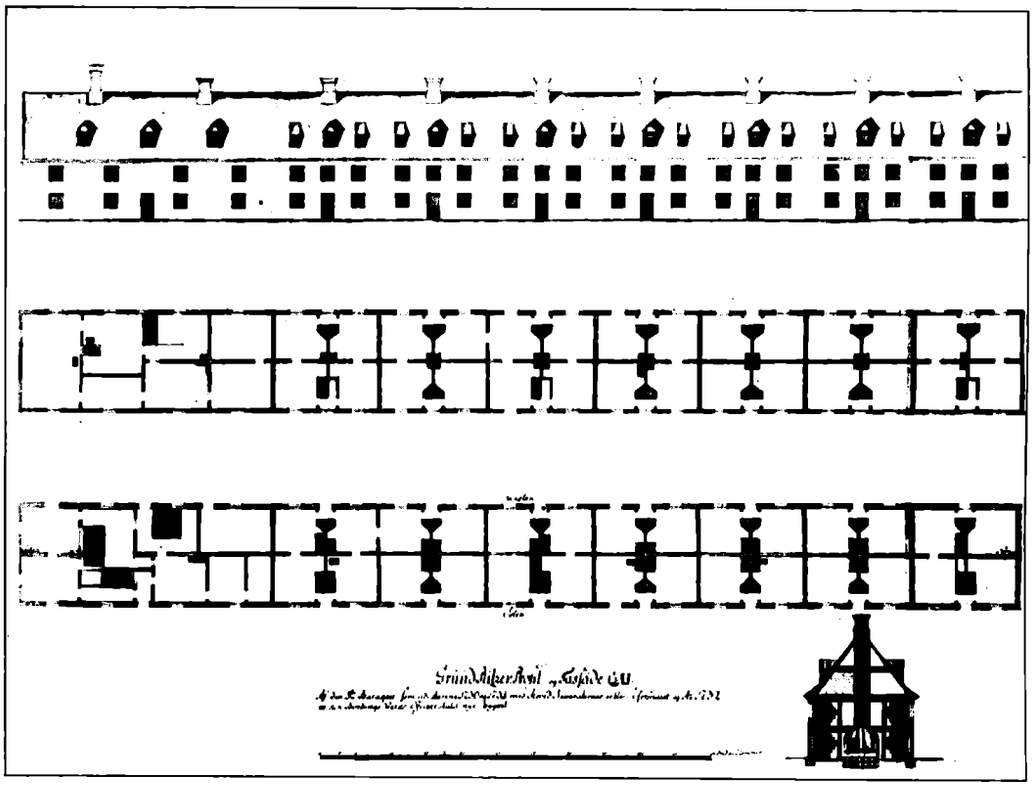

Grundrids og Snit af Generalstok (5. Stokbarakke).
Tegnet Aar 1754 af Oberst S. C. Gedde.

Da vi foran fortalte om, at Fodfolket i Tidernes Løb havde dannet Hovedmassen af Kastellets særlig i gamle Dage stadig skiftende Indkvartering, nævnede vi de paagældende Afdelinger ved deres nuværende Betegnelser. Vi vilde med temmelig Nøjagtighed være i Stand til med Anvendelsen af Afdelingernes skiftende Navne at følge dem saa godt som fra Aar til Aar, og derved vilde Antallet forøges i en betydelig Grad, eftersom ikke saa faa af de Afdelinger, der har ligget i Kastellet, nu ikke mere eksisterer. Dette vilde imidlertid kun føre til en Opremsning af Afdelingsnavne og Aarstal, som vel kun de færreste vilde have Interesse af.

For en enkelt fra de øvrige stærkt divergerende Afdeling finder vi dog Anledning til at gøre en Undtagelse.

I Tiden fra 1740—1764 laa i Kastellet Hovedmassen af et Regiment, der kaldtes „Garnisonsregimentet". Dette Regiment var ikke en egentlig mobil Afdeling, saaledes som alle de andre. Man havde i Tiden før da ikke haft Spor af Forstaaelse af, at Staten havde nogetsomhelst Ansvar eller Forpligtelse overfor dem, der ved at hverves i en ung Alder viede hele deres Liv til Militærstanden, naar de en Gang blev gamle og skrøbelige eller endog gennem Sygdom og Saar var bleven ude af Stand til at forskaffe sig selv og deres Familie det allernødtørftigste til Livets Ophold. Hver Gang, der skulde føres Krig, hvervede man dem som unge raske Mennesker med gyldne Løfter for Fremtiden, og naar saa Krigen var tilende og Statskassen tom, hjemsendtes de uden Spor af Midler; thi Pension eller Understøttelse af nogen Art kendtes der intet til, tværtimod havde de ofte i aarevis deres Sold tilgode og blev spidset af med Løfter, som aldrig blev og aldrig kunde blive indfriede. Tilsidst havde de paagældende kun de eneste Udveje, enten at stjæle eller at tigge; det første førte dem uvægerligt i Galgen, det andet i Slaveriet. I den nærmeste Tid før 1740 havde man imidlertid oprettet 12 saakaldte Garnisonskompagnier à 100 Mand. Det var disse Kompagnier, der i 1740 sloges sammen til et Regiment: Garnisonsregimentet, der i 1744 udvidedes til 15 og i 1750 til 16 Kompagnier. I dette Regiment, der blev som en Art militær Ladegaard, fik alle de Soldater Ansættelse, der var for gamle til at tjene i den aktive Hær, for her at anvendes som Skildvagter eller tilsynshavende ved Statens Bygninger, Haver, Straffeanstalter o. s. v. Instruktionen for dette Regiment, af hvilket der laa 6 Kompagnier i Kastellet, er meget interessant, men for lang til at optages her. Som et Eksempel paa Mildhed — d. v. s. set i Forhold til Datidens Syn paa Sagen —, der blev anvendt overfor disse gamle Soldater, af hvilke flere delvis var Invalider, maa det formentligt være tilstrækkeligt at henvise til et enkelt Punkt af denne Instruktion, hvori det hedder, at al haard Behandling, saasom Slag, Stød, Prygl o. l., naar det da ikke blot drejer sig om 2 à 3 Slag, som i Hastighed kan ske — ikke maa foregaa ved dette Regiment.

Regimentet opløstes i 1764 atter i Kompagnier, af hvilke det sidste forsvandt i 1816; men ingen af disse laa i Kastellet. Det siger sig selv, at der samtidig med Garnisonsregimentet selvfølgelig laa andre mobile Afdelinger derude.

Generalstok (t. v.) og Fortunstok (t. h.) set fra Kirkepladsen mod Norgesporten.
I Baggrunden t. h. brydes Ensemblet af den grimme „Ny Kasernebygning".

Vi gaar atter tilbage til Alarmpladsen og minder om, at denne i de 40 første Aar af Kastellets Tilværelse strakte sig helt op til Voldskraaningen af Kongens Bastion, hvad der dog ikke oprindelig havde været Meningen.

Allerede medens Chr. IV lod arbejde paa St. Annæ Skanse, syslede han med den Tanke at lade et Slot opføre i Forbindelse med denne, og i 1629 lader han endog en Snedker Bertel Møller udføre „den Skabelon efter det Slot, som ved St. Annæ Bro skal bygges". Udførelsen af denne „Skabelon" tog ialt 57 Uger, og

Slottet maa altsaa ikke have været et saa ganske ringe Bygningsværk; men hvorledes det har været tænkt kendes nu ikke.

Næppe var imidlertid Enevælden bleven indført under hans Efterfølger, for Tanken om Opførelsen af et Slot atter opstaar, idet Fr. III synes at have betragtet et saadant som nødvendigt for at have et Sted, til hvilket Kongehuset kunde trække sig tilbage i Tilfælde af Angreb fra saavel ydre som indre Fjender, og i den d. 20. April 1664 med Rüse oprettede Kontrakt fastsættes der et Beløb af 11.000 Rd. til „Kongens Hus". Paa Grund af Gejstlighedens og Borgerskabets stærke Modstand mod Kastellets Opførelse synes Slottet at være opgivet, uden at Tidspunktet herfor med Sikkerhed kan fastslaas, thi mærkeligt nok findes Slottets Grundrids endnu paa den af Rüse i December 1666 udførte Originaltegning over Kastellet, hvor det ses som en firfløjet Bygning, der omslutter en firkantet Gaard. Dets Beliggenhed var umiddelbart op til Kongens Bastion, hvorfra det strakte sig saa langt frem paa Alarmpladsen, at Facaden, der vendte mod Øst, kom til at ligge i Forlængelse af de to Magasinbygningers østlige Facader, medens der mellem Slottets Sidefløje og de tilsvarende Fløje af Magasinbygningerne fremkom to smalle Passager, der delvis optoges af hver sin Rampe op til Hovedvolden.

Udsigt fra Norgesporten gennem Kastellet. Aar 1917.
Til højre ses Generalstok.

Af de hosstaaende 2 Tegninger, der findes i Kobberstiksamlingen, men uden noget Signatur eller Tidsbetegnelse, ses det, at Slottets Udseende og Beliggenhed er som paa Rüses Grundtegning. Fløjenes Sammenstødspunkter danner firkantede Hjørnepavilloner med Frontespicer til begge de udvendige Sider. Slottets Sidefløje og Bagfløj er paa 4 Etager og ganske uden nogen ydre Prydelse, kun Facadens Midterparti højner sig først i en 5. Etage paa 5 Fag og derover atter en pavillonlignende Overbygning paa 3 Fag, hvorover et baadformet Tagparti hvælver sig

med et lille Spir paa Midten, medens der uden om Foden af Overbygningen synes at løbe et aabent Galleri. Slottets Indgang findes midt paa Facaden, og hver Etage har til denne Side 11 Fag, hvoraf de 5 i Midterpartiet og 3 i hver af Hjørnepavillonerne.

Af Grundplanen ses, at Facadens Længde var 90 Alen, af hvilke de 40 Al. falder paa Midterpartiet og 25 Al. paa hver af Hjørnepavillonerne. Riddersalen, der gaar gennem 2 Etager af Hovedfløjens Midterparti, havde en Længde af 40 og en Bredde af 23 Al.

Paa et andet Billede ses Slottets nordre Sidefløj, hvor den østligste Hjørnepavillon er 34 Al. med 4 Fag, Midterpartiet 37 Al., ogsaa med 4 Fag, og den vestligste Hjørnepavillon 26 Al. med 3 Fag; Sidefløjens Længde er altsaa ialt 97 Al.

Den af samtlige Fløje omsluttede Gaard er $51\frac{1}{2} \times 55$ Al.

I den Side af Bagfløjen, der vender ind imod Kongens Bastion, findes ikke Vinduer, og dens Midterparti har kun en Dybde af $7\frac{1}{2}$ Al., men til Gengæld er dette Partis nederste Etage forlænget ind i Bastionen ved en $32 \times 33\frac{1}{2}$ Al. firkantet Bygning, hvis Ydermure er 3 Al. tykke og desuden paa den yderste Side styrket med Kampesten. Fra denne Bygning fører atter en 32 Al. lang, lav og smal Gang videre ind i Bastionens Kærne, hvor den ender i en cirkelrund Hvælving, hvis Diameter er 12 Al., medens Højden er c. 8 Al. Denne Hvælving er omgivet af en 6 Al. tyk Mur, og ogsaa denne er styrket ved Hjælp af en svær Stensætning. Over dette underjordiske bombesikre Rum hæver sig et Trappegalleri i 2 Etager, der fører op til Bastionens Overflade, paa hvilken en Møllebygning rejser sig.

Uagtet Slottet aldrig blev til Virkelighed, figurerer det dog endnu paa Resens Tegninger fra 1674 og 1677.

Paa den første af disse kaldes det „des Königs Hof", og de 4 Hjørnepavilloner er her prydet med lave Spir, medens et femte Spir ses paa et Taarn, der afslutter en fra Slottets vestlige Side udløbende lavere Bygning og synes at føre helt ind i Bastionen; dette maa være den ovenfor omtalte underjordiske Gang, der her er lagt blot, medens Taarnet er traadt i Stedet for Møllen.

Resens Kort har, ikke mindst for Kastellets Vedkommende, flere Mærkeligheder. Østerport, der paa denne Tid skulde søges ud for Rigensgade, er lagt der, hvor den først laa i 1708; Brageriet og Bryggeriet -- Søndre Magasinbygning — er kun enfløjet; Stokkene er sammenbyggede paa en saa forunderlig Maade, at der enten er en Række for lidt eller en Række for meget, ligesom deres Dimensioner er meget for store i Forhold til Magasinbygningerne. Paa det Sted hvor Kommandantboligen blev opført i 1725, ses ogsaa to sammenbyggede Stokke, som end ikke findes hos Rüse. Morsomt nok figurerer Kastellets ældste Brønd som et helt lille Springvand midt paa Kirkepladsen.

Paa Byplanen af 1677 er Slottet atter mere i Rüses Skikkelse; naar Møllen derimod er bleven til et rundt Taarn, der med et lavt Spir rager op gennem Bastionen, falder dette mere i Traad med Resens Kort fra 1674.

Hele denne Gengivelse af Bygninger, som aldrig er blevet opført, er saa typisk for Datiden og vanskeliggør det meget ofte at tidfæste saadanne Billeder. I Virkeligheden henlaa Pladsen neden for Kongens Bastion ubebygget lige indtil Aaret 1703, idet først da et enkelt Led af Fr. III's oprindelige Tanke, om end i en anden Form, blev udført under hans Sønnesøn Fr. IV.

I Forbindelse med Slottet havde Fr. III tænkt sig Opførelsen af en Kirke, der skulde have ligget inde i selve Slotsgaarden og derfor kun kunde have blevet af meget smaa Dimensioner. Det var til denne Kirke, men i en større Maalestok, Frederik IV d. 9. Juli 1703 nedlagde Grundstenen, og Aaret efter, d. 26. November 1704, blev Kirken indviet af Biskop, Dr. H. Bornemann i hele Hoffets Nærværelse. Som et Minde om Frederik III's Grundtanke bærer Kirken endnu Navnet: „Frederikshavns Slotskirke".

Af Kirkens Historie skal her kun nævnes ganske enkelte Episoder.

Da Englænderne efter den 6 Ugers Besættelse af Kastellet i 1807 atter havde forladt dette, viste det sig, at de fra Kirken havde bortfjernet adskillige Sager, deriblandt Fløjelsbesætningen om Alter og Prædikestol, Alterlysene, Kristusfiguren fra et Krusifiks, nogle Timeglas, en Bogstol, nogle Piber af Orglet, nogle Arme af Lysekronerne og alle de løse Stole, ligesom de havde

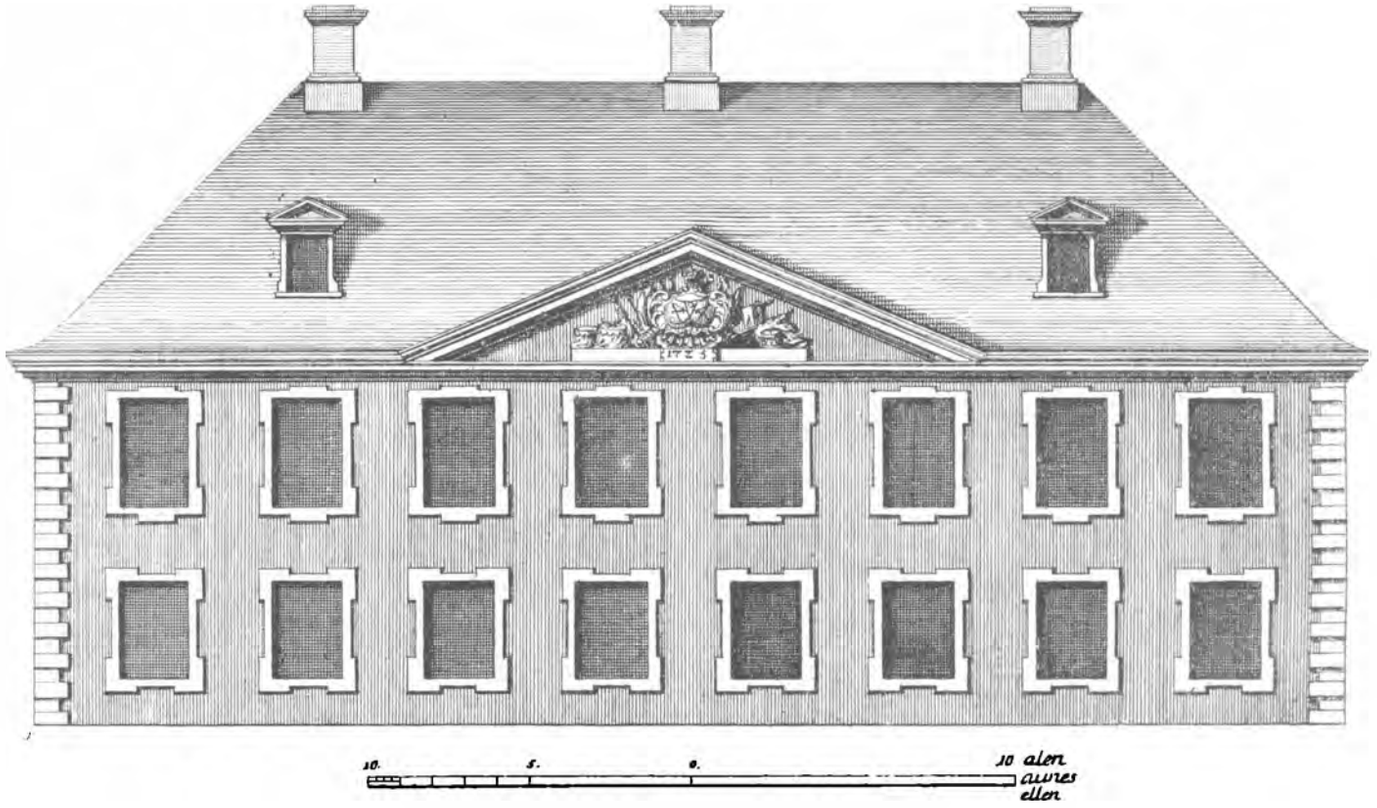

Facadetegning af Kommandantboligen i Kastellet, opført Aar 1725.
Efter Thuras „Hafnia hodierna".

ødelagt de faste Stolestader og havde brudt store Dele af Kirkegulvet op, uagtet dette var af Sten.

Først i 1819 ophørte Afholdelsen af tysk Prædiken i denne Kirke; oprindelig var der altid bleven prædiket tysk, saa gik man over til hveranden, senere til hverfjerde Søndag for nu endelig ganske at ophøre. Takket være Pastor Ibsen, der var knyttet til Kirken fra 1854—1871, ophørte endelig d. 13. Februar 1860 den tvungne Kirkegang; denne var efterhaanden udartet i en saadan Grad, at de mere velstillede Soldater ligefrem købte deres fattige Kammerater til at gaa i Kirke for sig, hvilket Forhold selvsagt førte til megen Forstyrrelse under Gudstjenesten. Samme Aar blev der indlagt Varmeanlæg, der første Gang blev taget i Brug d. 4. November.

Den 18. Februar 1895 ødelagdes Kirken delvis ved en ret farlig Tagbrand; men herved blev det muligt at gennemføre en længe tiltrængt Hovedreparation, saaledes at Kirken kunde fremtræde i en smuk Skikkelse, da den i 1904 fejrede sin 200-Aars-Dag, ved hvilken Lejlighed den blev smykket med 8 gamle Soldaterfaner.

Som Orgel anvendtes fra 1705 et Positiv til 100 Rdl.; i 1746 fik Kirken et Orgel, der fornyedes i 1754—56, i 1859 og endelig atter i vore Dage.

Altertavlen bestaar af 3 Billeder over hverandre — Nadveren, Hyrdernes Tilbedelse og Kristus paa Korset — indrammede af Billedskærerarbejde.

Kirken havde ingen Døbefont før 1839. Dette Aar havde Vor Frue Kirke modtaget Thorvaldsens skønne Døbefont og skænkede nu Kastelskirken sin gamle Døbefont af Træ; den blev forsynet med et nyt Døbefad og Kande.

Kirken har ialt haft 31 Præster, hvis Navne det vil blive for omstændeligt her at nævne, derimod bør det fortælles, at Grundtvig i 1819 søgte Præsteembedet uden dog at faa det, samt at

Danmarks store Tænker, Magister Søren Kierkegaard har talt nogle Gange fra Kirkens Prædikestol, første Gang d. 18. Maj 1851. Kirkens nuværende Præst er fra 1. November 1902 Pastor Andreas Vangberg Storm.

Af den lange Række af Kantorer (Skoleholdere, Klokkere etc.) skal her kun peges paa en ganske enkelt, Menneske- og særlig

Større man finder paa Jorden en Vold,
end der, hvor Kastelgraven krummes,
og stærkere højner vel mangent et Skjold,
bag hvilke der flere kan rummes;
ét har som faa dog vort lille Frederikshavn:
Kærligheds Fylde og Venskabs aabne Favn.

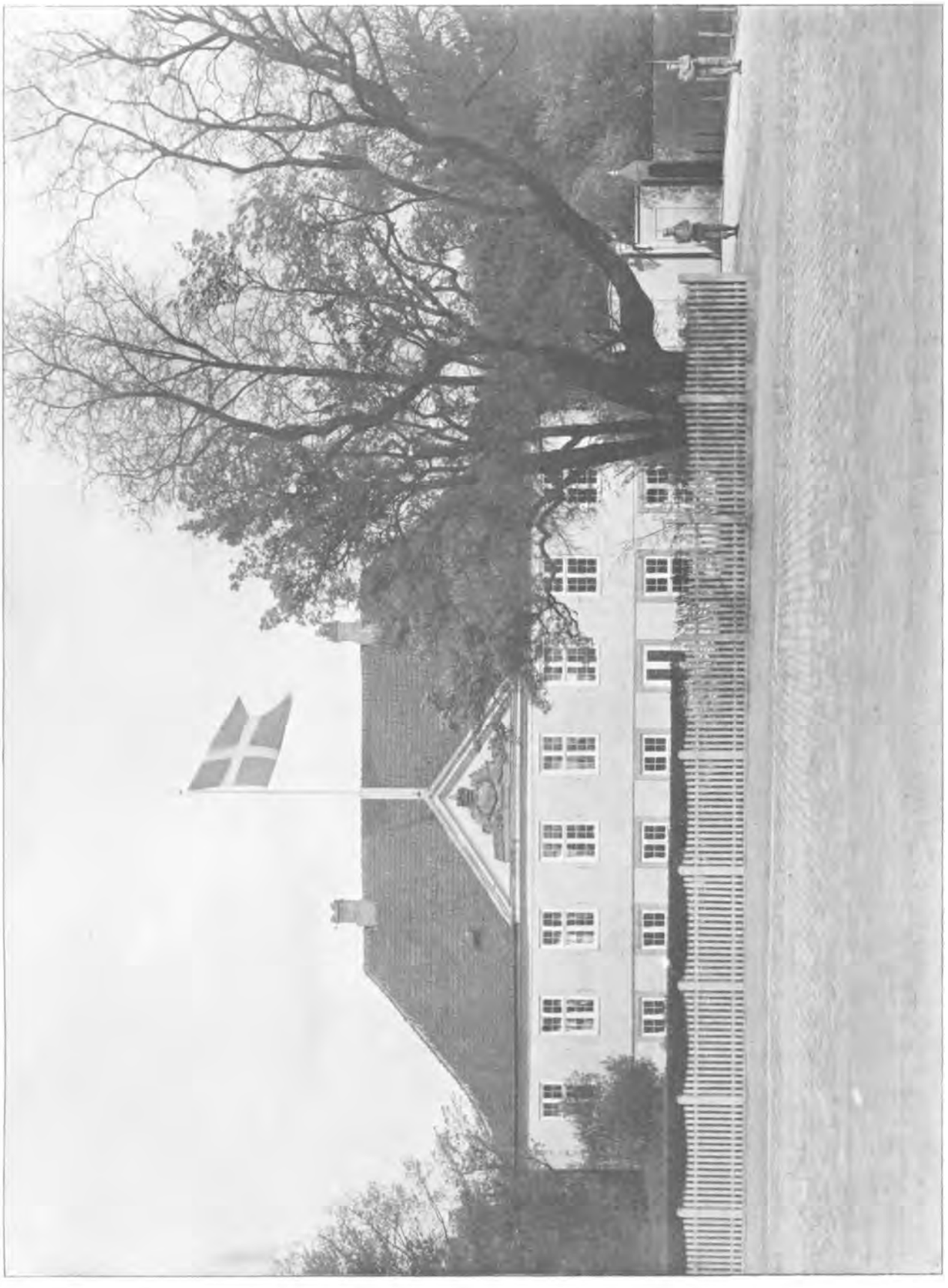

Kommandantbolligen i Kastellet, opført Aar 1725.
Bygningen har gennem Aarene været beboet dels af Kastellets Kommandanter, dels — fra 1867 — af de kommanderende Generaler i 1. Generalkommandodistrikt og har dels periodevis været anvendt til andre Formaal.

Børnevennen og Forfatteren Nicolaj Ulrik Krossing, der beklædte Embedet fra 1819 til sin Død i 1872. Det er ham, der har skænket os „Ride, ride Ranke" og „Søskende jeg kender fem", det er ham, om hvem Wilhelm Bergsøe taler saa smukke Ord i sine „De forbistrede Drenge", og det er endelig ham, der smukkere end nogen anden har givet os Kastellets Poesi i følgende Vers:

Dejligt med sit Grønt
det klæder Kransen skønt;
Naboskab saa trygt
har her sin Rede bygt.
Saalænge Kastellet har Vold og har Grav,
den Samklang os give sin Gammen!

Generalløjtnant G. V. H. E. Sponneck.
Kommandant i Kastellet 1723—24.

Generalmajor G. C. Støcken.
Kommandant i Kastellet 1724—28.

Generalmajor H. H. Scheel.
Kommandant i Kastellet 1728—38.

Generalmajor F. H. Walther.
Kommandant i Kastellet 1738—49.

Oberst C. W. Sames.
Kommandant i Kastellet 1764—68.

Generalmajor L. L. Hohen.
Kommandant i Kastellet 1768—81.

Oberstløjtnant C. L. Holten.
Kommandant i Kastellet 1781—84.

Generalmajor H. E. Peyman.
Kommandant i Kastellet 1794—1805 og 1807.

Generalmajor H. C. Gedde.
Kommandant i Kastellet 1805—07.

Major C. G. Würtzen.
Kommandant i Kastellet 1808–17.

Generalmajor D. C. Lorentz.
Kommandant i Kastellet 1817–31.

Oberst C. G. Kleist.
Kommandant i Kastellet 1841.

Oberstløjtnant T. G. Høegh.
Kommandant i Kastellet 1841–46.

Oberstløjtnant H. C. G. F. Hedemann.
Kommandant i Kastellet 1846—54.

Oberst N. C. Lunding.
Kommandant i Kastellet 1855—56.

Generalmajor C. A. Schepelern.
Kommandant i Kastellet 1856–58.

Generalmajor P. M. Bülow.
Kommandant i Kastellet 1858–65.

Generalmajor J. A. P. F. Wørrishøffer.
Kommandant i Kastellet 1865—67.

Generalløjtnant P. U. Scharffenberg.
Kmd. General og Kommandant i Kastellet 1867–79.

Generalløjtnant G. W. J. Nielsen.
Kmd. General og Kommandant i Kastellet 1879–81.

Generalløjtnant W. F. L. Kauffmann.
Kmd. General og Kommandant i Kastellet 1881–86.

Oberst B. F. J. Thorkelin.
Kommandant i København og Kastellet 1886–92.

Oberst F. G. H. O. Gandil.
Kommandant i København og Kastellet 1892–95.

Oberst C. H. F. R. Baumann.
Kommandant i København og Kastellet 1895–97.

Oberst F. C. Jürgensen.
Kommandant i København og Kastellet 1897–1900.

Oberst Chr. Lütken.
Kommandant i København og Kastellet 1900–03.

Oberst L. Severin.
Kommandant i København og Kastellet 1903–07.

Oberst N. C. A. Sønderøxe.
Kommandant i København og Kastellet 1907–11.

Generalløjtnant C. Tvermoes.
Kommanderende General 1892–94.

Generalløjtnant J. J. Bahnson.
Kommanderende General 1895–97.

Generalløjtnant J. Z. Schrøll.
Kommanderende General 1898–1901.

Generalløjtnant M. Hedemann.
Kommanderende General 1902–03.

Generalløjtnant G. Zachariae.
Kommanderende General 1904–05.

Generalløjtnant A. A. B. Kühnel.
Kommanderende General 1905–08.

Generalløjtnant C. Lütken.
Kommanderende General 1908–1909.

Generalløjtnant J. V. C. Gørtz.
Kommanderende General 1909–17.

Norgesporten set fra Kastellet. Aar 1900.

I de 2 Portbygninger fandtes i omtrent 200 Aar Kastellets Hovedvagt. Gennem Porten ser man Norgesbroen og bag denne Trappen, som nu fører op til Langelinie.

Kastelsgraven og Norgesbroen set fra den ny Dæmning mellem Kastelsvolden og Langelinie. Aar 1916.
Til venstre Prinsens Bastion, til højre Smedelinien.

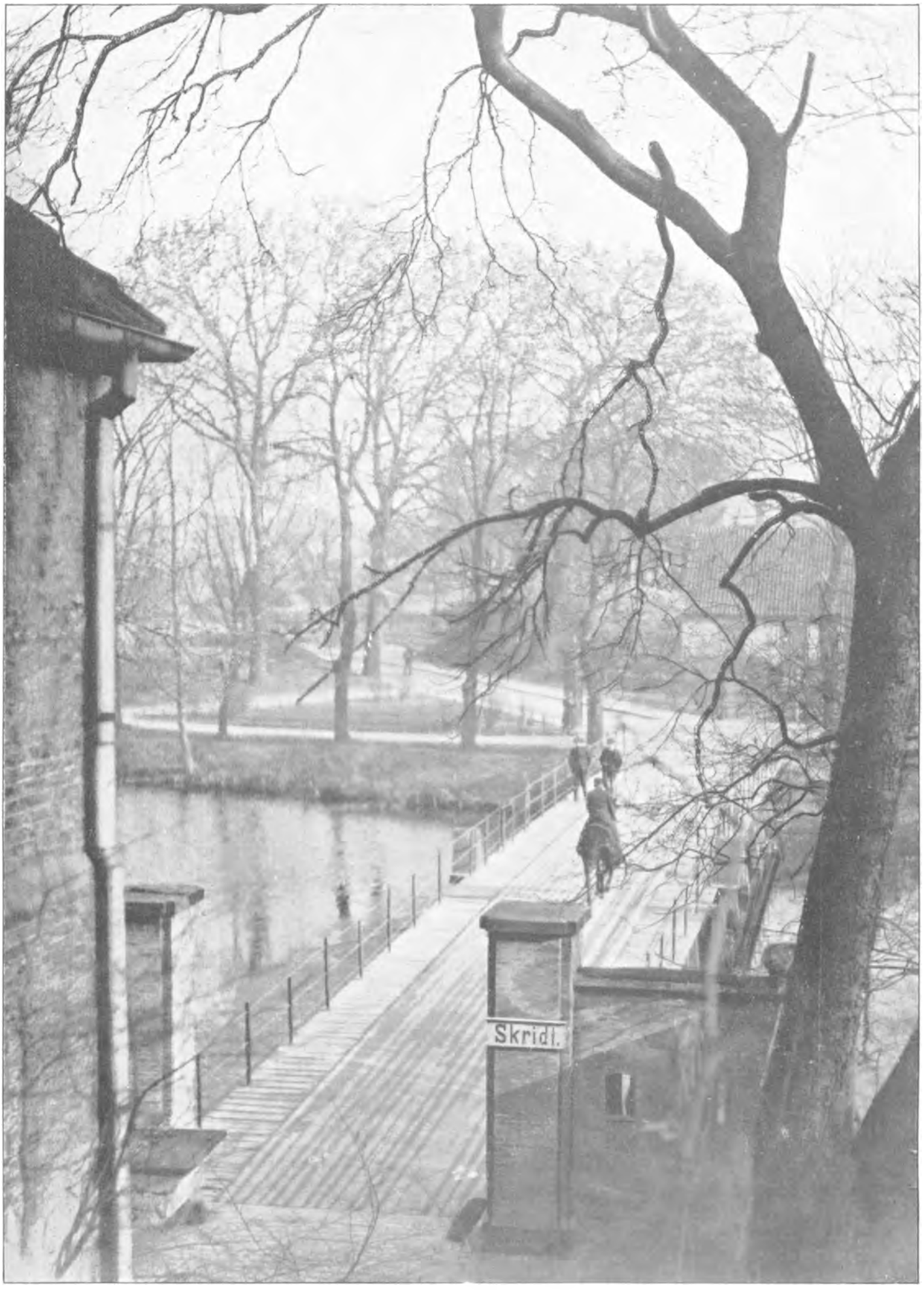

Norgesbroen set fra Volden. Aar 1893.

I Baggrunden ses endnu Huset i Norges Ravelin, som forsvandt ved Omlægningen af Langelinie i 1894.

Akvarel af Professor Chr. V. Nielsen. Originalen tilhører F. Zacharia

Norgesporten set udefra.

Af Organisternes lange Række er vel Carl August Thielo den mest bekendte som den, der efter Christian VI's Død skulde reorganisere den danske Skueplads i Holbergs Aand, og som Faderen til den berømte og desværre saa tidlig afdøde Leonora-Fremstiller: Karoline Amalie Thielo.

For Ringernes Vedkommende kan det som en Kuriositet anføres, at en af de første var en løsladt Slave, Andreas Forstrøm, der fra 1811—1818 udførte denne Bestilling for en aarlig Løn af — 6 Rdl.

I 1725 opførtes Arresthuset bag Kirken og sammenbygget med denne, men først fra 1808 findes der nøjagtige Fortegnelser over de Tusinder af Arrestanter, der har været anbragt her i Tidernes Løb. Takket være Arkiverne er vi dog i Stand til at kunne følge de fleste af dem ogsaa før den Tid, men da allerede Opremsningen af deres Navne vilde optage en langt større Plads end her kan disponeres over, vil vi, idet vi paa Forhaand straks udskyder alle dem, der hører til den store Fælleskategori: Slaver (mellem hvem dog ogsaa ofte fandtes Statsembedsmænd) og kun holder os til de rene Statsfanger, fremdrage saa mange af disse, som Pladsen tillader.

Prinsens Bastion set fra Kastellet.

Allerede den første, Eventyreren og Adelsmanden John Norcross maa vi gaa let hen over, thi for det første regnedes han under hele sit ca. 32aarige Fangenskab som hørende til Slaverne, og dels er hans interessante Historie delvis fortalt i nærværende Tidsskrifts 2. Aargang S. 49.

Fra 1736—1739 finder vi Kommandørkaptajn og Overfabrikmester Knud Nielsen Benstrup, der af Flaadens almægtige Chef, Grev F. C. Danneskjold-Samsøe blev beskyldt for at have truffet fejle Dispositioner med Hensyn til Bygningen af Flaadens Skibe.

Fra 1737—1745 sidder her de fire Brødre Støttrup, hvis religiøse Vildfarelser man under den sørgelige pietistiske Periode under Chr. VI ikke mente at kunne faa Bugt med uden gennem en haardhændet Behandlingsmaade.

I 1748 træffer vi Kaptajn og Kammerjunker Bendix Ahlefeldt, hvis Kærlighedsforhold til Fr. V's Søster, Louise fik en saa brat Ende, idet han blev fængslet og anbragt først i Kastellet, senere paa Munkholmen, medens Prinsessen blev gift med Hertug Ernst Frederik Carl af Sachsen-Hildburghausen.

I den nærmeste Tid efter 1751 anvendtes flere af Arresterne til Anbringelse af sindssyge Officerer bl. a. Kaptajn C. Hohendorff og Løjtnant Dinclage m. fl.

I 1752 fængles Jøden Meyer Unna for 6 Aar, fordi han som Bestyrer af Assistenshuset havde begaaet Besvigelser mod Staten; det lykkedes ham dog at bryde ud efter ½ Aars Fængselsophold.

Kaptajn G. S. Kalckreuth blev fængslet 1757. Han var gift, men blev under en Indkvartering i Sønderjylland forelsket i en Datter af General Lüttichau og hun i ham. Da hans Kone opdagede dette, foreslog hun meget liberalt, at hun vilde rejse bort, og saa skulde Manden indberette, at hun var død, hvorefter han kunde gifte sig med Generalens Datter. Det skete, som hun havde foreslaaet, men Sagen blev opdaget, og nu opstod der en indviklet Familiestrid, hvor Generalen blev bombarderet ikke alene af Kalckreuth, men ogsaa af dennes Kone og sin egen Datter; Resultatet blev, at Kalckreuth kom til at sidde som Fange i 3 Aar.

Aaret efter fængsledes Kancelliraad Fr. Hammond og en Svensker, Anders Sundblad, der oppe i Norge havde fabrikeret falske Bancosedler i stor Stil. De blev begge fængslet i Kastellet, og saa haardt gik man den Gang frem mod denne Forseelse, at skønt de begge havde mange formaaende Venner, der gik i Forbøn for dem, blev de dog d. 7. December 1760 henrettede paa Nytorv. Dette var den sidste Henrettelse, der fandt Sted her.

Endnu omkring 1760 fik en Oberstløjtnant Sehested sin Søn Knud Thomsen Sehested anbragt i Kastellet i fire Aar, „for at han der i Ro kunde studere og glemme sin Ungdoms Daarskaber".

Maj 1765 indsættes Kommandørkaptajn J. N. Holst i „en sømmelig Beboelse i en vakant Officersbarakke" for sin ubeherskede Optræden overfor Kongen og Regeringen; han sad dog kun til September s. A.

Den i Admiral Chr. C. Greve Danneskjold-Laurvigens Bortførelse af Skuespillerinden Mette Marie Rose implicerede Kaptajn W. Falkenskjold maatte for dette Forhold tilbringe 4 Maaneder i Arrest paa ¼ Gage. Denne Tillægsstraf var meget almindelig for alle Klasser af militære, særlig naar det drejede sig om Gældsspørgsmaal, idet man paa denne praktiske Maade søgte at faa Gælden afviklet.

Selv en Sekondløjtnant — de Feignet — maatte s. A. sidde i Arrest i 4 Maaneder paa Grund af slet Konduite, indtil hans Fader, der var General, gik i Forbøn for ham.

Det gamle Eksercerhus, almindelig kaldet „Loppeteatret",
som indtil for faa Aar siden benyttedes som Belægningsstuer for ca. 120 Mand.
Se Teksten Side 259.

En anden Sekondløjtnant C. D. Roepstorff blev indsat i 1769 paa Grund af hans „uordentlige Wirtsschaft og Levemaade", og han skulde sidde saa længe, indtil der gennem hans indeholdte Gage kunde indkomme saa meget, at de af ham pantsatte Senge og andre Sager atter kunde blive indløst.

I Januar 1772 forekommer den store Fængsling efter Slotsrevolutionen; først og fremmest Greverne Struensee og Brandt, men sammen med dem en Mængde andre, blandt hvilke skal nævnes Professor Berger, Justitsraad Struensee, Løjtnant Struensee, Oberst Falkenskjold, Generalløjtnant Gähler og Frue, Generalmajor Gude, Oberstløjtnant Hesselberg o. m. fl. Om Hovedpersonerne i hele dette store Drama er der alt fortalt i nærværende Tidsskrifts 2. Aargang, og for de fleste af de andre vilde det, naar Henrettelsen undtages, væsentligt blive Gentagelser.

Eventyreren, Gehejmeraad W. F. Friherre Krohne fængsledes i 1777. Som Enkemand med en stor Børneflok havde han forlovet sig med en Frk. Grambow, Datter af General Grambow, men da hendes Familie var imod Forbindelsen, fik den uden videre udvirket en kgl. Kabinetsordre, hvorved Forlovelsen blev ophævet. Da saavel Krohne som hans Forlovede nægtede at lystre, blev han

holdt i Fængsel i 2 Aar, og for at blive løsladt maatte han underskrive en Erklæring, ved hvilken han forpligtede sig til ikke at forlade det Sted — Ribe , hvortil han blev forvist; trods flere Forsøg fra de elskendes Side, lykkedes det dem aldrig at komme sammen.

Ved Fængslingen i 1781 af Sportelkasserer, Krigsraad Gropper, der af de kgl. Kasser havde tilvendt sig en Sum af 4472 Rdl. 48 Sk., hedder det, at han skal hensættes til Fængsel og Arbejde i Kastellet „og der saalænge at forblive, indtil han enten hans Gæld har afbetalt, eller ved Døden afgaar". Det er første Gang i Kastellets Historie, at man for Statsfangernes Vedkommende paa Forhaand ved Arresttidens Begyndelse hører den ovenfor citerede Bestemmelse om, at Arrestanten skal sidde, indtil hans Gæld er betalt, eller han afgaar ved Døden. Denne Bestemmelse førtes ofte ud i sine yderste Konsekvenser. Særlig under og efter Statsbankerotten, hvor Statens Embedsmænd, oftest af den rene Nød, forgreb sig paa de dem betroede Kasser eller paa anden Maade besvæg Staten, lyder denne Bestemmelse Gang paa Gang ved enhver saadan Arrestation, og lige saa uvægerligt blev det det sidste Alternativ, der kom til at fastsætte Arresttidens Afslutning. Til deres Dages Ende levede de i deres Arrest, ofte som Krøblinge, blinde eller aandssvage, hjælpeløse Stakler, levende Lig, for hvem Livet var gledet bort under de mange Aars Arresttid. Gældens Tilbagebetaling blev jo netop umuliggjort for dem ved en ørkesløs Ledighed, og naar der ganske undtagelsesvis blev tilbudt dem Friheden, efter at de var naaet højt op i Oldingealderen, bad de som Regel ynkværdigt om at maatte forblive, hvor de var; thi for Verden og Menneskene der ude stod de som fremmede, forglemte eller forlængst afdøde Personer, hvis Slægtninge og Venner var gaaet bort. Deres Alder og Svaghed umuliggjorde det for dem at tage sig noget for, hvorved de kunde forskaffe sig selv det allernødtørftigste til Livets Ophold; Fængslet var jo gennem lange Aarrækker blevet deres egentlige Hjem, til hvilket de efterhaanden havde vænnet sig; her led de dog som Regel hverken Kulde eller Sult.

Mellem Kastellets Arrestanter spiller Kammerherre Magnus Beringskjold en meget fremtrædende, men tillige højst usympatetisk Rolle. Det gælder om ham som om mange af de følgende, at Enkelthederne ved deres Fængselshistorie er saa talrige og tillige saa interessante, at man enten maa have alt med eller intet: alene denne Fanges Historie vilde fylde adskillige Sider. Her skal derfor kun berettes, at han sad i Kastellet fra Juni 1781 til April 1785, hvorefter han førtes til Bergenshus Fæstning, hvor han sad i 11 Aar til 1796; han afgik ved Døden 1804.

Vi forbigaar atter en længere Række og nævner kun enkelte Personer som Kancelliraad H. Holm, der for politiske Skriverier sad fra 1786—1800, da han blev landsforvist, og Te- og Porcellænshandler M. Brabrand, der for samme Forseelse sad fra 1794—1797.

En af de mest betydningsfulde Arrestanter var den svenske Sofficer Lars Benzelstjerna. Under Krigen mellem Rusland og Sverrig havde en mindre russisk Flaade i 1788 lagt sig ind paa Københavns Red som neutral Havn; Vinteren var meget kold, saa at Skibene frøs inde. Benzelstjerna fik nu i Kommission af sin Regering at stikke Ild paa denne Flaade, men Forsøget blev røbet i Utide, og der blev intet andet for ham at gøre, end selv at melde sig til Myndighederne. Han blev dømt til Døden, men benaadedes med livsvarigt Fængsel. Den russiske Kejserinde gik dog omsider i Forbøn for ham, saaledes at han blev løsladt i 1796 efter at have siddet i 8 Aar.

Følger vi stadig den kronologiske Rækkefølge af de betydelig-

Møllen paa Kongens Bastion, opført 1847.
Billedet fotograferet 1916.

ste af Kastellets Fanger, vil vi i 1808 træffe de tre bekendte Generaler Peymann, Bielefeldt og Gedde, der maatte bøde for deres Konges Trang til at ville spille Overfeltherre til Trods for, at han ikke var i Besiddelse af de for en saadan Stilling nødvendige Egenskaber. De sad dog ikke bag Kirken; Peymann blev holdt i Arrest i sit eget Hjem i Kommandantboligen, medens Bielefeldt og Gedde blev anbragt i hver sit ledige Officerskvarter.

Krigsforholdene i Aarene 1807—1814 medførte en lang Række Fængslinger, og kaster man et Blik frem til den store europæiske Krig i vore Dage, vil man komme til at sande Ordet om, at Verden stadig gentager sig selv. Foruden de egentlige Krigsfanger, findes der Officerer af alle Grader og af civile Personer Folk af alle mulige Livsstillinger: Skippere, Styrmænd, Matroser, Købmænd, Jøder, store og smaa Mænd, alle dem, der den Gang som i vore Dage forstod at fiske i rørt Vande, og Forseelserne strækker sig da ogsaa over Tjenesteforsømmelser, Snyderi med Furage o. l., Tyverier fra kaprede Skibe, Toldsvig, ulovlig Handel med Fjenden, Desertering, Utroskab mod de kgl. Kasser, Bedragerier, Falsk osv. osv. Listen er lang og Navnene talrige.

Efter et nyt Spring frem i Tiden træffer vi i 1811 den bekendte svenske Kornet Baltzar Vilhelm Schmeerfeldt arresteret i Kastellet, og da vi er blevne nødt til at fatte os lidt vel kort om alle de øvrige Statsfanger, vil vi for en Gangs Skyld tage denne ulykkelige Fange nærmere i Øjesyn, idet vi benytter os af de sidst fremdragne historiske Arkivstudier til Belysning af hans Person, hans Forseelse og hans Straf.

Salutkanoner paa Grevens Bastion. Aar 1893.

Schmeerfeldt, der var født d. 14. Septbr, 1785, havde i 1810 opholdt sig i København for at konsulere en Læge. Under dette Besøg følte han sig i den Grad tiltrukket ved Synet af Arveprins Frederiks Datter Juliane, at han sendte hende Kærlighedserklæringer og gjorde Forsøg paa at trænge sig ind i det Palæ, i hvilket hun boede. Følgen deraf blev, at han fik Ordre til at forlade Landet, men da de svenske Myndigheder ikke var interesserede i at holde ham fast, vendte han Gang paa Gang tilbage til København, hvorfra han da for hver Gang omgaaende blev afsendt til Kronborg for derfra at sendes over Sundet til Sverrig.

I Juli 1811 var han paany taget til København, og en Aften, da man ventede Kongen ind til Palæet fra Frederiksberg, passede Schmeerfeldt ham op, trængte sig bevæbnet med 3 Pistoler ind efter ham i Palæets Port og truede med at ville skyde ham. Han blev dog hurtig overmandet og ført til Kastellet. En Kommission, bestaaende af „trende af Vore anselige civile lovkyndige Embedsmænd", blev efter Kongens Befaling nedsat d. 16. Aande har paa Jorden for siden blandt Ruinerne med Despotismens Jernspir uindskrænket eller rettere sagt iblinde at herske over de faa øvrige, som har undgaaet den almindelige Odelæggelses knugende Hd. Jeg kan ej nok forundre mig over den lige saa oplyste som modige franske Nation, som har ladet sig saa længe trykke af denne forhadte Blodhund." Efter denne hans Opfattelse af Napoleon fortæller han videre om, at han nu har siddet 3 Aar i Fængsel med Jern paa Hænder og Fødder og med ca. 4 Sk. om Dagen. At han skal have baaret Jern, faar vi kun at vide ad denne Vej.

Saafremt han imidlertid virkelig har været lidt utilregnelig, skulde dette jo ikke blive forbedret under hans mangeaarige Fængsel, og 11 Aar senere erfarer vi, at han d. 13. Septbr. 1825 har truet Arrestforvareren, Sergent Franck, med knyttet Haand, skældt ham ud for en Tyveknægt, taget ham fat i Brystet og sagt, at han havde myrdet mange Mennesker i Holsten; to Vidner erklærer, at Franck ingen Anledning har givet til dette Overfald,

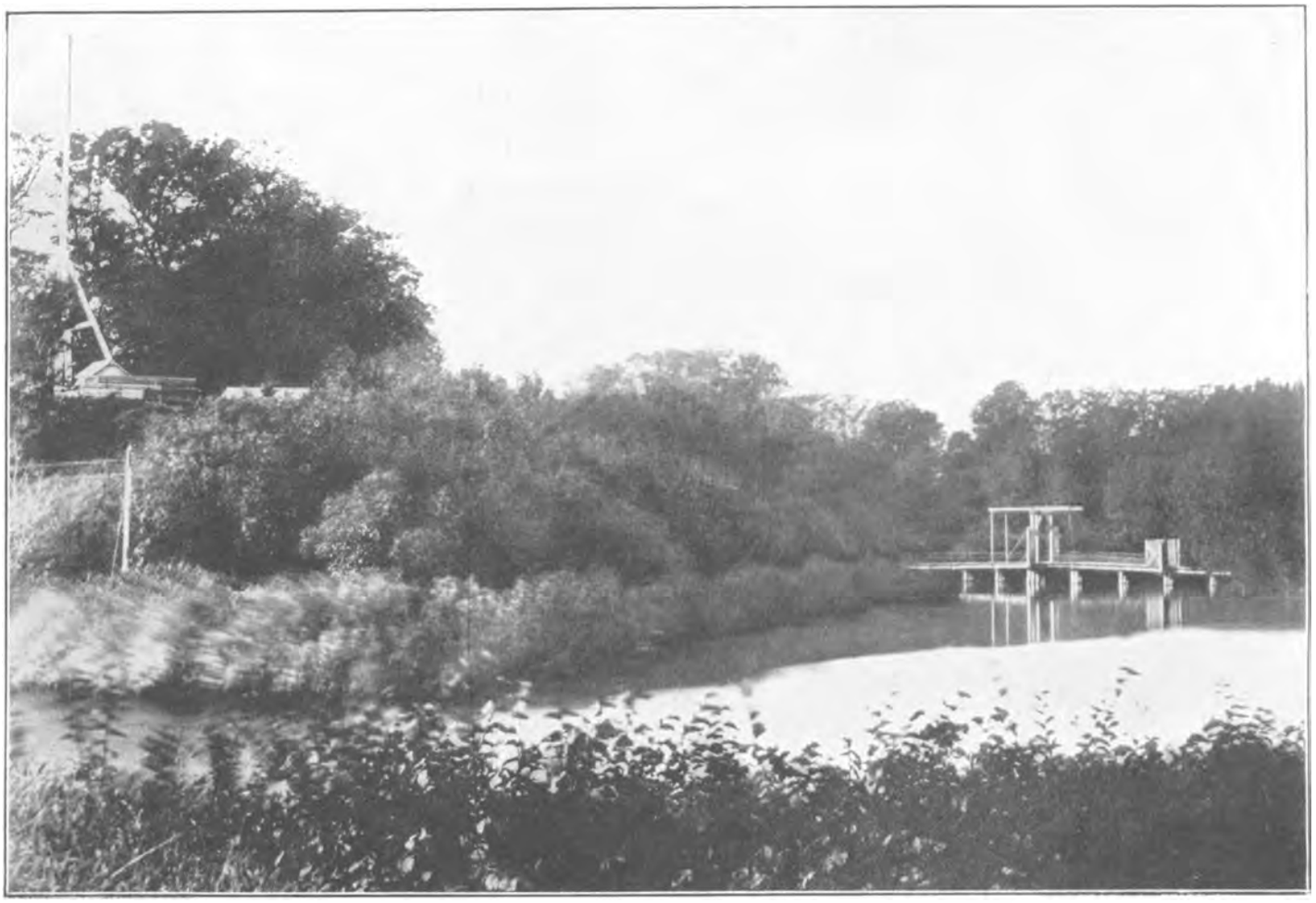

Kastelsgraven og Kastelsvolden set fra Islands Batteri paa Langelinie. Aar 1870.
Til venstre Prinsessens Bastion med Flagbatteriet (se Teksten Side 260) og til højre Nordsbroen.

August og dømte ham d. 16. Oktober til livsvarigt Fængsel. Denne Dom appellerede Schmeerfeldt til Højesteret, der imidlertid kom til det Resultat, at han havde forbrudt sit Liv, hvilken Dom Kongen dog formildede ved at stadfæste Kommissionens Dom. Schmeerfeldt skulde have været hensat paa Munkholm, men kom dog til at udstaa sin Straf i Kastellet, hvor han i Begyndelsen fik 1, senere 3—4 Mk. om Dagen til sit Underhold og desuden fri Vask og Medicin, hvilke sidste Poster i Forbindelse med Klæder og Fodtøj ofte løb op til 12 Rdl. pr. Maaned.

Allerede som ganske ung var Schmeerfeldt bleven betegnet som svagt begavet, eller maaske snarere som lidt „smaatosset", og en Kendsgerning er det, at han i Løbet af sit mangeaarige Fængselsophold blev fuldstændig aandssvag; men under Datoen 13. Maj 1814, altsaa ca. 3 Aar efter hans Fængsling, findes der dog i Bilag til Justitsprotokollen et 6 Kvartsider langt Brev fra ham til en Ven i Sverrig, hvilket Brev sandelig ikke tyder paa en svag Begavelse. Det er ikke alene tydeligt og smukt skrevet, men tillige affattet i et særdeles smukt Sprog. Et enkelt karakteristisk Brudstykke af det skal anføres her. Han fortæller, at det havde været hans Agt at kæmpe sammen med de tapre Franskmænd; „men", spørger han sig selv, „hvorledes vilde da min Skæbne være bleven? Sikkert forskudte Arme og Ben eller en smertefuld Død, og for hvem? For den nedrigste Tyran, det største Udyr, Verden endnu har formaaet at frembringe, som fra at være dens Afgud, med et blev dens Plageris og Ødelægger, som paa den mest samvittighedsløse Maade, ene og alene for sin grænseløse nedrige Ærgerrighed var i Stand til at ofre alt, hvad Liv og og Schmeerfeldt blev straffet med at blive indsat i en særlig Arrest i 5 Dage uden at faa Middagsmad. I December 1826 er han saa syg, at en Mand maa vaage hos ham om Natten i henved 3 Uger, hvorfor der ogsaa maatte være Lys hos ham; men da dette i Længden blev for dyrt, blev der anskaffet en „Managelampe" til Olie.

Da der d. 18. Septbr. 1832 er Tale om, at Schmeerfeldt skal føres til Christianso, foreligger der en Erklæring fra Regimentskirurg Hjorth, der gaar ud paa, at en Sørejse vil være livsfarlig for ham; de sidste 13 Aar har han gennemgaaet mange Sygdomme, og i de sidste 5 Aar har han været sengeliggende og har ikke været i frisk Luft. Han lider af Ben-Edder i højre Knæled, og den underste Del af Benet har trukket sig op imod Laaret i fuldstændig Stivhed. Der opstaar stadig Bylder om Knæet, der er meget smertefuldt.

Under 28. Februar 1834 foreligger der fra Vagtmesterløjtnanten en Indberetning, af hvilken det bl. a. fremgaar, at Schmeerfeldt siden d. 1. Juli 1830 daglig har modtaget 49½ Sk. Tegn, for hvis Modtagelse han kvitterer hver Søndag. For disse Penge faar han: „Om Morgenen Tevand, Franskbrød med Smør paa og som oftest et Glas Punch. Om Middagen spiser han fra Marketenderierne 3 eller flere Gange om Ugen, naar de har Suppe, og drikker saa Kaffe, hvortil han spiser Tvebakker eller Franskbrød med Smør paa; de øvrige Dage spiser han efter Spiseseddel fra Toldbodbørsen. Om Aftenen spiser han Franskbrød med Smør, Ost eller Kød paa, hvortil han drikker 1 à 2 Glas Punch og ½ Pægl Rom."

Efter Kommandantens Opfordring foreligger der atter d. 1. Marts 1834 en meget lang Lægeerklæring om ham. Det hedder i denne, at han i 20 Aar har haft en Række betydelige Sygdomsformer, der tilsammen i den lange Tid har kompliceret hans, som sindssyg betragtet, sørgelige Tilværelse. Sindssygen viser sig i en idelig Frygt for Forgiftning, saa at han kun med Ængstelse og Mistro nyder sine Næringsmidler. Han tror sig i Omgang med en Aandeverden, hvor de mest skrækkende Syner af Henrettelser, Pinsler og Forvarsler bestandigt kommer ham i Møde. I Løbet af 16 Maaneder havde han 37 Bylder paa Hals, Bryst og Ryg. Under denne Tilstand berøvedes han Brugen af sit Taleorgan; dette varede i 10 Maaneder og forbitrede ham hans Liv. Samtidig fik han Nervefeber, der varede i 10 Uger. Derefter fik han 3 Bylder i Luftrøret, og da disse var skaaret, fik han sin Talestemme igen. I de sidste 6 Aar har han bestandig været sengeliggende.

Det sygelige Tilfælde i hans Knæskyldes gentagne Kontusioner, som han har bibragt sig selv ved at klatre op i Vinduet i sin Arrest, idet hans Nysgerrighed efter at se de forbigaaende har drevet ham til ofte at tage Sæde her. „Da nu Vinduet er meget højt fra Gulvet", skriver Hjorth, „kunde han ikke naa og omfatte Jernstængerne deri uden ved at gøre et Spring, og ved dette stødtes bestandig Knæet. Jeg har selv en Gang været Øjenvidne til den forunderlige Hurtighed, med hvilken han var i Stand til at komme fra Gulvet op i Vinduet." Videre omtaler Lægen, at Schmeerfeldt, takket være Kommandantens Velvillie, paa enkelte milde Sommerdage er bleven baaren ud i den friske Luft, hvad der har virket fordelagtigt paa hans svækkede Legeme. Efter at have talt om, at der med de forhaandenværende Midler sørges saa godt for ham som mulig, og at alle Medikamenter og Bandager blev leveret uden Udgift for ham, fortsætter han: „Men at jeg desuagtet ofte har ønsket og endnu ønsker, at det var muligt at behandle en saadan syg paa et for hans Tilstand mere passende Sted, end et Statsfængsel kan være, dette kan jeg ikke fordølge." Schmeerfeldt har i de første Aar ikke haft saa meget, at han dermed selv har kunnet forskaffe sig Mad og Drikke(!); „men dog alligevel manglede han ikke disse, da flere, men især en enkelt Families Gavmildhed forsynede ham med Middagsspise; men da denne Gavmildhed under forandrede Omstændigheder maatte ophøre, blev den syges Forfatning for en kort Tid mindre heldig." (Det var den nedenfor omtalte Konferensraad C. Birch's Hustru, ved hvis opofrende Godhed Schmeerfeldt i en Aarrække fik sin daglige gode Middagsmad). Lægen slutter med at bede om, at Schmeerfeldt maa faa en mindre fugtig Arrest f. Eks. i 2. Stokværk, samt at han maa blive forsynet med en Del Klædningsstykker og Linned, hvad han haardt trænger til.

Hele den meget lange Lægeerklæring, hvis Indhold her er gengivet stærkt forkortet, giver et trist Billede af Fængselsforholdene, som de endnu var op imod Midten af det 19. Aarhundrede. Man maa give Lægen Ret i, at der maatte kunne findes et mere passende Sted at anbringe en saadan syg Stakkel end i en fugtig Arrest, og man falder i Forbavselse over, at man end ikke sørgede for, at han fik saa meget, at han dermed kunde stille sin Sult, men at han i denne Tilstand skulde være afhængig af en tilfældig Families eller — som det nedenfor anføres — af Marketendernes Gavmildhed.

Fot. „For og Nu" ved Elfelt. **Mindesmærket i Prinsessens Bastion for Slaget paa Rheden 2. April 1801. Afsløret 2. April 1902.** **Se Teksten Side 260.**

Kommandanten, Oberst Glode du Plat, fremsendte d. 3. Marts Erklæringen til Kongen efter forinden at have forsynet den med 8 Notater, af hvilke kun Notaterne 4—6 skal anføres her.

„ad 4. Hvorledes Statsfanger kunne soigneres paa et andet passende Sted end i Statsfængslet, hvori de er indsatte, indser jeg ikke(!) . . . . . .

ad 5. Da Statsfangen Schmeerfeldt indtil Aaret 1830 ikkun havde 16 Rbsk. daglig, saa har min Formand efter Sigende foranstaltet, at han fik forsvarlig Forplejning af Marketenderne, og hvorfor disse ikke skulle have modtaget Betaling(!). — Efter Sigende skal Schmeerfeldt ogsaa have erholdt Mad hos Fru Birch i den Tid, hendes Mand sad som Statsfange i Kastellet.

ad 6. Som jeg allerede mundtlig har yttret for Deres Majestæt har jeg intenderet til Foraaret at hensætte Schmeerfeldt i et af de Værelser i øverste Etage, som indtil nu har været beboet af Arrestanten Bruun, men derved finder den Ubekvemmelighed Sted, at Schmeerfeldt kommer længere fra Arrestforvareren, Sergent Franck, end hvor han nu bor Væg om Væg, og som kan høre alt, hvad Schmeerfeldt foretager sig, og selv om Natten, hvor han mest plages af sine sindssvage Drømmerier, komme ham til Hjælp. Bemeldte Lokale har desuden den Ubehagelighed, at Arrestantens Skrigen og Raaben kan høres fra Volden, da disse Værelser er i lige Højde med samme, desuden er Værelserne ikkun for Øjeblikket vacante."

Pekuniært set blev Schmeerfeldts Forhold forbedrede lidt, efterhaanden som Tiden skred frem, men dette kunde ikke bøde paa hans haarde Lidelser. Dette ulykkelige vanvittige Menneske, der forlængst burde have været anbragt paa en Sindssygeanstalt under lægekyndig Behandling, laa her bogstavelig talt og raadnede op af Kræftbylder i et fugtigt Fangehul, i hvilket Luften end ikke lod sig forny, og d. 4. August 1834 Kl. 12¾ Morgen kom Døden til ham i hans 49. Aar som en Befrielse efter 23 haarde og kvalfulde Fængselsaar. (Uddrag af Forfatterens nu afsluttede Værk: „Kastellets Fængselshistorie gennem 250 Aar").

Selv store Mænd kunde komme i Fængsel for Ord og Handlinger, der under andre Forhold vilde have gjort dem stor Ære. Da Landgreve Carl af Hessen-Kassel i 1816 fejrede sit Guldbryllup med Chr. VII's yngste Søster Louise, lod Københavns Kommandant afsende Garnisonens Lykønskning til Guldbrudeparret; men denne Lykønskning var rigtignok affattet paa tysk, og overfor dette reagerede ganske naturligt Kommandøren for danske Livregiment, Oberst C. U. Sundt paa Parolen, hvad der kostede ham 2 Maaneders Arrest.

Statsgældsdirektør, Konferensraad C. Birch bliver i 1820 fængslet for Bedrageri mod Staten for det paa hin Tid betydelige Beløb af 1.219.800 Rdl. Han havde faaet den ulyksalige Ide, at han ved at anvende en bestemt Fremgangsmaade kunde sprænge Tallotteriet; denne hans Spillelidenskab førte ham videre og videre; tilsidst forgreb han sig paa Statens Midler, og Resultatet blev det samme: i Arrest til han betalte eller døde; det sidste skete i 1829.

Dr. phil. J. J. Dampe er alt kendt fra nærværende Tidsskrift 2. Aargang.

I 1824 bliver Etatsraad J. Splittorff for Besvigelser mod Staten afleveret til Kastellet, hvor han efter 9 Aars Forløb afgik ved Døden.

Aaret efter møder vi Generalkrigskommissær, Kammerherre og Oberst J. d'Aubert, der for Overtrædelse af Trykkefrihedsloven sad fængslet i 2 Aar. For samme Forseelse maatte den berømte Historiker, Dr. Juris G. L. Baden udholde 1½ Aar.

Derefter følger i 1826 Regimentskvartermester E. H. Rosenstand — 2 Aar — og i 1827 Gehejmefinansraad og Generalkommissær J. H. C. Hoppe — 3 Aar.

Særlig trist er vel nok Historien om Oberstløjtnant, Toldkasserer J. J. Bruun, der, skønt fuldstændig uskyldig, maatte sidde i 13 Aar, indtil han i en Alder af 72 Aar afgik ved Døden. Det er om ham, Fr. VI skal have sagt, at han havde den største Medlidenhed med ham, fordi han vidste, at han led for en andens Brøde, men, tilføjede han: „Jeg kan ikke hjælpe ham, i den Sag maa han deroppe dømme," og han pegede mod Himlen.

Saa følger, stadig med betydelige Spring, schweizisk Oberst L. H. Müller Baron d'Aarwangen fra 1831 til sin Død Aaret efter; Hofkasserer, Justitsraad H. D. Duncan fra 1840 til sin Død i 1853 — han var 66 Aar gammel ved sin Fængsling; Amtsforvalter J. C. Liebenberg fra 1840 til sin Død i 1854 — 73 Aar gammel; By- og Herredsfoged i Holstebro, Kancelliraad J. F. W. Jessen fra 1841 til sin Død i 1856 — 79 Aar gammel og Kammerassessor C. C. H. F. Güntelberg fra 1841 til sin Død Aaret efter — 51 Aar gammel.

Saa i 1842 kommer der et enkelt Stænk af Humor midt ind i Fængselshistorien, — naa, Humoret ligger egentlig ikke saa meget i selve Sagen som i de morsomme Indlæg i Vittighedsbladet „Corsaren", som den fremkaldte. Det er den bekendte Historie om de tre Studenter, der i Kaadhed havde stødt saa længe med deres Geværer efter Frederik VI's Buste nede i Gothersgades Eksercerhus, at Busten — eller „Bøsten", som det hedder i en Vise — gik paa Gulvet og splintredes. To af Studenterne, R. Kopp og E. Flemmer, maatte i den Anledning tilbringe flere Uger i Kastellet.

Byfoged i Maribo, Justitsraad J. C. B. Sommer fra 1843 til 1854 for Kassemangel; Kasserer ved Stadens Hovedkassererkontor, Sekretær O. H. Lybecker af samme Grund fra 1844 til sin Død Aaret efter.

I 1846 finder vi „Negerkongen og hans Minister" fra vore afrikanske Besiddelser; de sad her i 4 Aar.

Fra 1848 begynder Krigsfangernes uendelig lange Række; af disse skal kun fremdrages Sognepræst Chr. Petersen fra Hellevad; det var ham, der blev taget til Fange af den bekendte Dragonunderofficer J. H. Kloppenborg, der i sine Livserindringer fortæller, hvorledes han paa gammel Landsknægtsmaner red ind i Kirken og op til Alteret for at tage Præsten til Fange.

Særlig skal ogsaa fremhæves fhv. Justitsraad, Proprietær A. F. Leesen til Cathrinenhoff paa Femern; det var denne tysksindede Person, der den 15. April 1848 foranledigede Kaptajnløjtnant Dirckinck-Holmfeldt overfaldet og mishandlet, medens en Matros blev skudt, da de var gaaet i Land paa Femern med Brevskaber til Øvrigheden. Leesen blev i 1853 idømt livsvarigt Fængsel, men meldte sig først selv i 1855 til Afsoning af Straffen, der dog kun kom til at vare 1 Aar.

I 1864 indsættes Etatsraad, Kontorchef i Krigsministeriet C. F. Seegers i 2 Maaneder og endelig d. 7. Maj 1866 den sidste Statsfange, Toldforvalter i Frederikshavn, Kaptajn F. G. Holstein, der blev løsladt d. 7. Maj 1869, og med ham ophører Statsfangernes uendelig lange Række.

Fra Arresthuset vender vi os til Nordre Magasinbygning, hvis Historie i flere Retninger falder sammen med dets Genbo syd for Kirkepladsen. Her har fra de ældste Tider været Boliger og Kontorer for de ved Bageriet ansatte Embedsmænd, og fra 1818 til 1884 fandtes her i de øverste Loftsrum Afdelingernes Vaaben- og Munderingskamre, der var i høj Grad indskrænkede. Da Kastellets to sidste Marketenderier i Stokkene blev nedlagt i 1854, blev der i Stuen ud imod Kirkepladsen, hvor der for den Tid havde været Bageri, indrettet et stort fælles Marketenderi for hele Kastellet. I de andre Etager blev der indrettet store Belægningsstuer, og her var saavel i 1848–50 som i 1864 de almindelige Krigsfanger indkvarterede. Stemningen for disse var dog vidt forskellig for de to Kriges Vedkommende, thi i 3-Aars-Krigen var det jo desværre hovedsagelig vore egne saa sørgeligt forvildede Landsmænd, danske Befalingsmænd og Soldater, der havde svigtet Ed og Fane, og de blev da ogsaa fra Befolkningens Side mødt med den Bitterhed og Vrede, som deres Færd havde gjort dem fortjent til. I 1864 var Forholdet delvis noget anderledes; vel var det vore Fjender, og vel kunde de gode Preussere lægge deres Overmod og Foragt for alt dansk for Dagen, men til Gengæld fornægtede Østrigerne ikke deres livlige Karakter, og naar Aftenen kom, lod deres Sange til Guitar, Fløjte eller andre Instrumenter fra de aabne Vinduer ud over Alarmpladsen, hvor der samlede sig en taknemlig Tilhørerskare.

I den til nordre Magasinbygning hørende Gaard finder vi langs med den mod Volden løbende Mur en lille ganselig Bygning, der rummer Kastellets ældste Mølle, en Hestemølle, thi saadanne blev anvendt i Kastellet indtil langt ned i Tiden, endog efter, at Kastellet i 1718 havde faaet sin første Vindmølle paa Kongens Bastion; vi vil senere høre om dens Virksomhed ogsaa paa andre Steder i Kastellet.

Om Svanestokken er ikke synderligt at fortælle, ud over at

Fot. „Før og Nu" ved Elfelt. **Mindesmærke i Møens Kontregarde for Frivillige og Faldne i Krigene 1848-1850 og 1864. Afsløret 6. 9. 1920.**

Se Teksten Side 260.

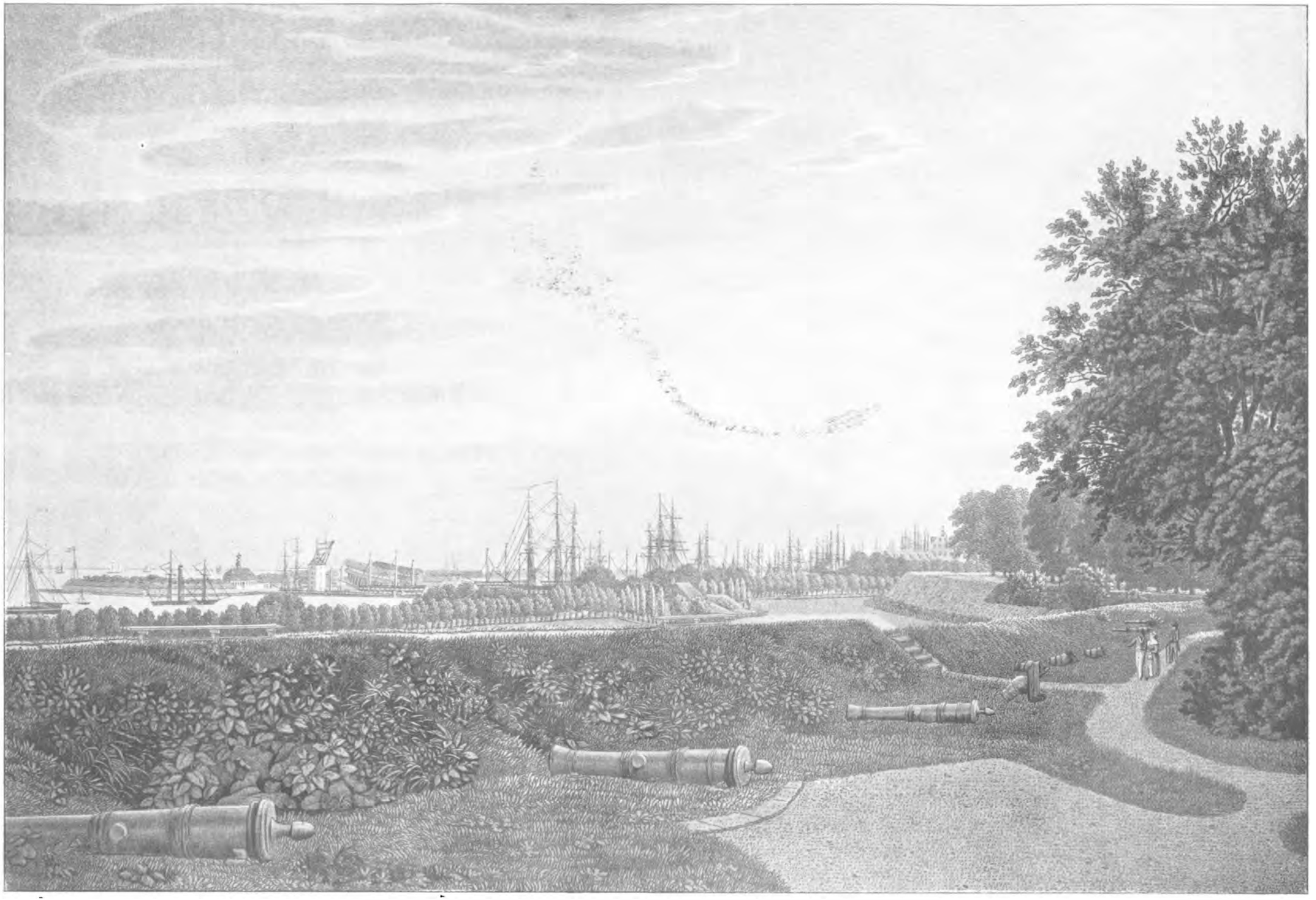

Udsigt fra Prinsessens Bastion mod Sydost over Langelinie og Nyholm i Slutningen af 1820erne.

Stik af S. H. Petersen.

ogsaa den har haft sit Marketenderi: „Svanen". Umiddelbart bag Svanestokken finder vi noget senere i Tiden en gammel Stald, i hvilken Materialhestene og senere Officershestene havde Plads; Stalden strakte sig 90 Al. ned langs med Svanestokkens Bagside; senere igen bliver det hele til Gaarde, Tørrepladser og Haver, af hvilke Kasernekommandantens sidst forsvandt, da hele Pladsen i 1881 blev raseret til Fordel for det nye Gymnastikhus, der desværre i sin Bygningsform ganske falder udenfor de øvrige gamle Bygningers.

Vi naar omsider til Generalstok, i hvis sydligste Del de fleste af Kastellets Kommandanter har boet fra de ældste Tider og indtil 1725; her maa man ogsaa søge de Steder, hvor Mænd som Griffenfeld, Stenbock m. fl. har opholdt sig i den første Tid efter deres Fængsling, indtil de for dem indrettede Lokaler blev bragt i Orden.

Men for at blive ved Kommandanterne skal her i sammentrængt Form nævnes deres Rækkefølge i det nævnte Tidsrum:

Oberstløjtnant J. P. Voigt 1664—65,
Major J. Hafften 1665—66,
Oberstløjtnant H. Harloff 1666—75,
Oberst S. A. Bille 1675—76,
— B. Bülow 1676—85,
— G. Hoffmann 1685—87,
General H. C. Schack 1687—1700,
Generalløjtnant C. D. Cormaillon 1700—12,
— H. C. Schønfeldt 1712—14,
Generalmajor J. P. Bonar 1714—16,
Oberst O. A. Bestenbøstel 1716—18,
— J. C. Klenau 1718—23,
— A. Franck 1723,
Generalløjtnant G. V. H. E. Sponneck 1723—24 og
Generalmajor G. C. Støcken fra 1724.

Naar ikke alle disse har boet her, skyldes det, at Kastellet snart var et Led for sig selv med sin egen Kommandant, snart var underlagt Københavns Kommandantskab, i hvilket Tilfælde det havde en Vicekommandant, saaledes f. Eks.

Oberstløjtnant Pheiffer 1685—93,
— J. J. Hirschnach 1694—1700,
Oberst A. Franck 1701—09 og 1723 og
Oberstløjtnant J. C. Klenau 1709—12.

Fra 1854 blev Lejligheden her taget i Brug af Indehaveren af den da oprettede Kasernekommandantstilling.

Hvor der ved vort Besøg var Udsigt fra Alarmpladsen helt over imod den mod Søen vendende Vold, blev i 1725 den overordentlig smukke og stilfulde Kommandantbolig opført, og hermed afsluttedes den Ramme, der siden da har indfattet den smukke rektangulære Eksercerplads. Tager man i Betragtning, at det er en Fæstning, vi befinder os i, og at Pladsens Bestemmelse er at være Øvelsesplads for Garnisonen, findes der næppe en smukkere Plads i hele København; thi St. Anna Plads, som den vel nærmest minder om, savner netop den regelmæssige og karakteristiske Indramning, som Kirkepladsen i Kastellet ejer. Hvis vi Københavnere saa denne Plads i en fremmed By langt borte fra Danmark, vilde vi staa stille i Beundring for dens Skønhed, vi vilde lade Kodak'en spille, og naar vi atter kom hjem, vilde vi vise vore Venner dette Billede og fortælle dem, at dette er en Eksercerplads, flankeret af 2 Rækker herlige Kastanietræer, og det symmetriske Midtpunkt i en Fæstning, hvis træbevoksede Volde slynger sig om det hele og danner et regelret og harmonisk Hele; og Vennerne ville undre sig saare og misunde den lykkelige, der saaledes kan rejse udenlands og bringe skønne Billeder hjem med sig. Men vi, der gaar herhjemme og ejer denne Perle, vi glider den tankeløst forbi uden at eje Evnen til at fatte den henrivende Skønhed, der ligger lige paa vor Vej, ja, der er endog dem, der raaber, at det hele skal rives ned og laves om til noget helt andet.

Det i Anledning af Søndre Frihavnsvejs Anlæg nedrevne Hus i Lollands Kontregarde paa Smedelinien, set fra Prinsens Bastion.

Den første Kommandant, der tog den nye Bolig i Besiddelse, var Generalmajor G. C. Støcken til 1728; altid har Bygningen dog ikke været beboet af Kastellets Kommandanter; der har været Tider, hvor den har været stykket ud til Kontorer, Officerslejligheder osv., men vi vil desuagtet fortsætte med Kommandanternes Rækkefølge, indtil Kastellet i 1886 blev underlagt Københavns Kommandantskab paa Sølvgades Kaserne, medens de kommanderende Generaler i 1. Generalkommandodistrikt, ligesom før den Tid, forblev boende i Kastellets Kommandantbolig.

Rækkefølgen af Kommandanter er foruden Støcken følgende:

Generalmajor H. H. Scheel 1728—38,
— F. H. Walther 1738—49,
— W. E. Pauernfeind 1749—64,
Oberst C. W. Sames 1764—68,
Generalmajor L. L. Hoben 1768—81,
Oberstløjtnant C. L. Holten 1781—84,
— M. E. Fircks 1784—94,
Generalmajor H. E. Peymann 1794—1805 og 1807
— H. C. Gedde 1805—07.
Interimskommandanterne:
Oberst C. H. Suckow 1807—08,
Oberstløjtnant, Greve H. J. L. af Platen og Hallermund 1808 og
Major C. G. Würtzen 1808—10, derefter virkelig Kommandant til 1817.

Videre følger:
Generalmajor D. C. Lorentz 1817—31,
Oberst C. F. Glode du Plat 1831—41,
— C. G. Kleist 1841,
Oberstløjtnant T. G. Høegh 1841—46,
— H. C. G. F. Hedemann 1846—48 og 1848—54,
— N. G. H. Kaufmann 1848,
Oberst N. C. Lunding 1855—56,
Generalmajor C. A. Schepelern 1856—58,
Generalmajor P. M. Bülow 1858—65,
Generalmajor J. A. P. F. Wørrishøffer 1865—67,
Generalløjtnant P. U. Scharffenberg 1867—79,
Generalløjtnant G. W. J. Nielsen 1879—81 og
Generalløjtnant W. F. L. Kaufmann 1881—86.

Om denne Kommandantbolig er meget at fortælle, men vi vil indskrænke os til at meddele, at i den saakaldte Parolstue, det sydligste Værelse i nederste Etage ud imod Kirkepladsen, blev der, saalænge Statsfængslet stod ved Magt, afholdt Forhør og afsagt Dom over Kastellets Statsfanger, og i dette Værelse er det derfor, at Struensee foretog den uridderlige Handling at tilstaa sit Forhold til Dronningen, hvorved han ikke alene selv afsagde sin Dødsdom, men ogsaa drog Dronningen med sig i Faldet.

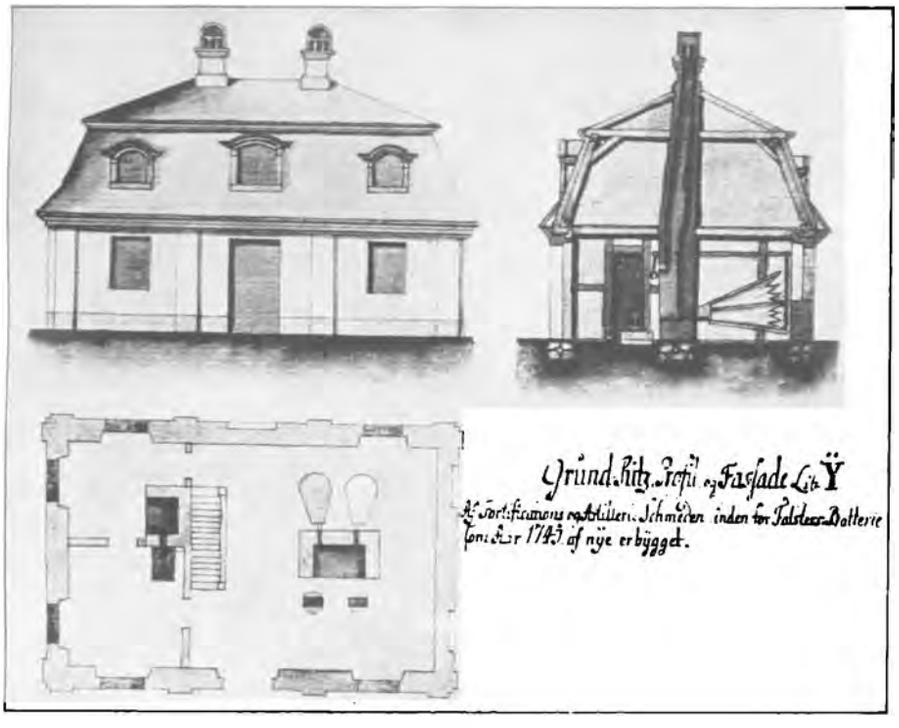

Den i Falsters Kontregarde beliggende Smedie, efter hvilken Smedelinien oprindelig har faaet Navn.
Se Teksten Side 260.

Vi passerer nu den sidste af Stokkene, Fortunstokken, i hvilken Marketenderiet „Fortunen" først blev nedlagt i 1854. Det i Fodsoklen ud imod Hovedgaden mellem Nr. 8 og 10 indhuggede „1848 F. VII" stammer fra, at Stokken ved en Hovedreparation d. A. netop blev forsynet med Stensokkel. Denne Stok har i det sidste Aarhundrede fortrinsvis været benyttet som Kontorer, Beboelse og Depoter m. m. Ud for dens nordlige Gavl laa indtil 1884 Sprøjtehuset.

Bag Fortunstokken ser vi ved vort Besøg atter det store Vandhul, men alt som Opfyldningen tog til, blev her en frodig Plads, der de første Aar benyttedes som en Art Plantage, hvorfra Voldmesteren hentede unge Træer og Buske til Fornyelse af Udenværkernes Trævækst; senere toges den i Brug som Have, snart for Kommandanten, snart udstykket i mindre Parter til Kastellets Officerer; men under en af Ingeniørkorpset gennemført Krig imod Kastellets Haver, forsvandt det hele for at blive til en herlig græsbevokset Plads, der fik Navnet „Grønneplads". Begrænset mod Syd af Kommandantboligen og mod Vest af Fortunstokken, var den mod Nord og Øst begrænset af Voldene. Fra Norgesporten førte en bred Vej langs Volden helt ind i Prinsessens Bastion, og mod Øst løb langs Voldens Fod den idylliske „Lottes Gang", der førte bag om Kommandantens Bolig og Have lige fra Grevens til Prinsessens Bastion.

Med 1884 fik hele denne Herlighed sit første Banesaar ved Opførelsen af de ualmindelig grimme Bygninger: Depotbygningen mod Syd og Ny Kasernebygning mod Nord; senere kom et Vaskehus til, og da man saa ved Frihavnsbanens Anlæg brutalt skar Voldene igennem blot for at føre en Bane og en Kørevej gennem Kastellet, da var der fra Myndighedernes Side gjort det mest mulige for at ødelægge Fr. III's gamle Kastel. Nu rasler Godstogene, hvor „Lottes Gang" laa, og deres prustende og stønnende Lokomotiver piber, fløjter og hvæser ad alt, hvad der kommer ind under Begreber som Idyl, Pietetsfølelse og Respekt for de historiske Minder, alt det vi har arvet fra vore Forfædre. Voldenes Tusinder af Sangfugle, og mellem disse først og fremmest Nattergalen, er forlængst forsvundne fra disse Steder, hvor de tidligere følte sig saa trygge, at man kunde sidde faa Skridt fra dem og nyde deres Elskovssange.

Vi gør et lille Svip ind i Prinsessens og lidt efter i Prinsens store hule Bastioner, hvor det saakaldte „Toldbrænde" er ophobet i store Mængder; senere, efter at Bestemmelsen om Toldbrændet ophævedes under Struensee, blev Bastionerne benyttet, naar en eller anden var dømt til at arquebuseres (skydes); Synderen blev da opstillet i Bastionens Bund med Volden som Baggrund, hvorefter et Kommando paa nært Hold sendte ham den dødbringende Salve. Der kendes fire saadanne Tilfælde.

En borgerlig Artillerist, J. C. Høne, havde i Fuldskab skaaret en Flænge i Ansigtet paa sin Vagtkommandør; han blev d. 15. Februar 1809 skudt i Kastellet. Samme Aar blev en Tambur, F. Krojet, skudt d. 12. September for at have overfaldet sin Kompagnichef.

En Premierløjtnant af Husarregimentet havde bibragt en Kammerat saadanne Saar, at denne døde faa Dage efter; han blev skudt d. 31. Maj 1811.

Endelig blev en Musketer, J. G. Orbe, skudt d. 8. Januar 1821, fordi ogsaa han havde overfaldet sin Vagtkommandør.

Paa Vejen tilbage fra Prinsens Bastion, men adskillige Aar frem i Tiden, passerer vi det store Træskur, der kendes af enhver 1. Regimentssoldat under Navnet „Loppeteatret". Det skal oprindelig have haft sin Plads paa det gamle Vesterbro, hvor det virkelig figurerede som Teater. Derfra flyttedes det til Kastellet, hvor det, Traditionen tro, har spillet mange forskellige Roller, først som Hestemølle, derefter som Benstøderi, Eddikebryggeri, Gymnastikhus og Opstillingssted for Vagtparaden i daarligt Vejr; senere i en lang Aarrække som Belægningsstuer: en Stue foroven til 60 Mand og 2 forneden hver til 30, og nu i vore Dage som Munderingskamre.

Den overfor viste smukke Smedie ombyggedes senere til Lazaret og anvendtes som saadant under Kolera-Epidemierne, hvorfor det almindeligt kaldtes Kolerahuset.

Det maa betragtes som et rent Vidunder, at der aldrig er sket en alvorlig Brandulykke i dette store Træhus; særlig medens det blev benyttet til Belægning, vilde en natlig Brand

her have haft aldeles uberegnelige Følger baade for Indkvarteringen og for de omliggende gamle Bygninger.

Mellem denne Bygning og Generalstok finder vi Kastellets nuværende ældste Stald, opført 1838.

Volden er helt rundt spækket med Kanoner, der er meget uensartet sammenstillet, og hvis Underlag for Størstedelen er i en forraadnet Tilstand. Kun den nederste Spadseresti eksisterer, thi den øverste er først bleven anlagt efter 1848. Træer og Buske er endnu kun smaa, men kønt er her unægteligt, og hvor vi ser ud over Brystværnet, møder vort Øje ikke grimme Murkolosser, men Marker og Enge med Vandløb og Søer.

Om Prinsens Bastion naar vi til Kongens Bastion, men vi skal helt frem til Aaret 1718, før vi finder den første Vindmølle, en tarvelig og lav Stubmølle, der dette Aar havde afløst Kastellets Mølle paa Toldbodvejen. Den nuværende Mølle er først opført i 1847, og endnu har man da heldigvis holdt sin Haand over den som den Skønhedsnabenbaring, den er. Dens nærmeste Omgivelser har man derimod desværre faaet ødelagt ved Anlægget af nogle uskønne Tennisbaner, der slet ikke hører til her, og ved nogle lige saa uvedkommende Haver.

Videre gaar Vejen om Dronningens Bastion, over Sjællandsporten og Grevens Bastion til Prinsessens Bastion, og overalt ruller det ene Panorama skønnere end det andet frem for vore Øjne. Herude paa „Flagbastionen"s Pynt, det ubetinget skønneste Udsigtspunkt Byen ejer, ser vi ud over det dejlige Øresund og kan følge Sjællands skovbevoksede Kyst, saa langt Øjet naar. Paa denne Bastion blev i 1784 rejst en Flagstang, fordi det var herfra, at fremmede Landes Krigsskibe blev hilst Velkommen med en dundrende Salut, og lige indtil 1900 har Dannebrog vajet her oppe fra i Storm som i Magsvejr, har vajet stolt og frit som den første Hilsen til den, der nærmede sig søværts, for at bringe ham Bud om, at her var dansk Jord og dansk Tunge, at her var Danmarks skønne Hovedstad.

Da man i sin Tid til Fordel for „Kastellets Fattigkasse" lod udstede Kort, der gav Adgang til Kastelsvolden og Smedelinien, lod man det til Kastellets Garnison hørende Musikkorps et Par Gange om Ugen spille en Timestid paa denne Bastion for derved at gøre Adgangen til Volden mere attraaværdig. Paa en Tid, hvor offentlig Musik ikke hørte til Dagens Orden, blev det betragtet som en udsøgt Nydelse heroppe at høre det fortrinligt sammenspillede Militærorkesters Præstationer, og et musikelskende og distingveret Publikum samlede sig trofast ved disse Koncerter. Under Krigene, naar Livjægerne havde overtaget Kastellets Vagter, var det et Plus til Nydelsen, at dette den Gang saa smukt uniformerede Korps udførte Musikken.

I 1900 blev Flaget desværre strøget, og to Aar efter blev den høje Stander ombyttet med det omstridte Mindesmærke for Kampen paa Københavns Red d. 2. April 1801.

Bastionen er jo iøvrigt bekendt som det Sted, fra hvilket General Peymann i 1807 iagttog den engelske Flaade og udtalte, at han absolut ikke troede, at den vilde angribe København, og det var ogsaa her, hvor han efter Udfaldet d. 31. August trak sig tilbage efter at være bleven saaret i Foden.

Vi naar omsider tilbage til vort Udgangspunkt og forlader Volden. Under mange Ceremonier lukkes vi ud af Norgesporten, der paa den Tid betegnedes som Dyckporten, der paa hollandsk betyder Digeporten, d. v. s. Porten, der vendte ud imod Digerne. Naar undtages at Porten er lidt lavere end Sjællandsporten, minder den i alt væsentligt om Forholdene ved denne; ogsaa her finder vi Fr. V's Navnetræk paa den indvendige Side af Porten, medens Fr. III udenpaa Porten kun er repræsenteret ved det bekendte stive F. 3.

Vi passerer Norgesbroen, den der nu desværre er den eneste tilbageværende af Kastellets fire Broer, og staar i Norges Ravelin, der atter har sin Vagt, der laa der, hvor nu den store Stentrappe fører op til Langelinie. Vi følger vor Fører langs Smedelinien og passerer efterhaanden Lollands Kontregarde, der nu helt er opslugt af Søndre Frihavnsgade og Østbaneterrænet, Bornholms Ravelin, der endnu er bevaret uberørt, og naar til Møens Kontregarde, der nu ved en Bro er forenet med Østerbrogade. Her afslørede man d. 6. Juli 1920 et af Billedhugger A. Bundgaard udført Monument til Ære for skandinaviske Frivillige i vore to sidste Krige. Tanken er smuk og Monumentet er smukt, men det er unægtelig i en mærkelig Skammekrog, man har fundet det passende at anbringe Mindet om dem, der i Farens Stund stillede sig ved vor Side og gjorde vor Sag til deres; ikke en Brøkdel af Københavns Befolkning aner dette Monuments Tilværelse, og dem, der endelig finder det og ønsker at vide, hvem det er, man har villet hædre, opgiver det snart ved at stilles overfor en Inskription, der ikke alene er meget lang, men som tillige er udhugget saaledes i Stenen, at den stærkt minder om en Rebus og i hvert Fald ikke lader sig læse uden ved Hjælp af en Pegepind og — god Tid. Det er en mærkelig Maade at hædre Mennesker paa.

Fyns Ravelin er atter fuldt bevaret. De smaa Huse, der findes i denne som i enkelte andre af Smedeliniens Bastioner, har oprindelig været anvendt som Ammunitionshuse og momentvis som Isoleringsopholdssted for Soldater med smitsomme Sygdomme.

Falsters Kontregarde, hvis Grav strakte sig helt over til, hvor Hjørnebygningen af Grønningen og Toldbodvejen ligger, er nu landfast med Grønningen. Dette lille Fort er det interessanteste af alle Smedeliniens smaa Bastioner, thi gennem den Anvendelse, der blev gjort af den her opførte Bygning, fik Smedelinien sit Navn. Bygningen var i sin Oprindelse en 1-Etages Bygning med en smuk Manzardetage, men medens Smedeværkstedet bredte sig i hele den underste Etage, maatte de to ulykkelige Smede med deres i Reglen meget talrige Børneflok se at finde sig til Rette i et Par smaa Værelser foroven. Senere blev Bygningen ombygget, hvorved den ikke blev forskønnet, og den ældre Generation kender den bedst under Navnet „Koleraluset", hvilket Navn den erholdt, fordi man i Aaret 1853 fra Karantænehuset lod dem, der kom fra smittede Havne, føre over Langelinie og ned i en Baad, der gennem Graven førte dem til dette Hus, hvor de blev internerede.

Vi passerer nu igen Sjællands Ravelinsbro, denne Gang for udgaaende, og idet vi følger den ydre Kastelsgrav paa vor venstre Haand, naar vi hen til den aflaasede Indgangsport til Langelinie. Forholdene her er jo nu saa vidt forskellige fra den Gang, at Sammenligning nærmest er umulig; det maa være tilstrækkeligt at minde om, at hele den øverste Del af det overordentlig skønne og imponerende Gefionsspringvand samt Monumentet for Prinsesse Marie staar midt ude i den gamle Kastelsgrav.

Lidt før Indgangen til Langelinie finder vi en Bindingsværksbygning; det er det saakaldte Brændehus, der indeholder store Dele af Toldbrændet samt et lille Rum til Brændehusvagten. Vi følger derefter Langelinie, der, naar undtages Pinnebergs Reduit, hvor nu Yachtklubbens Pavillon ligger, og Islands Batteri, umiddelbart ved Lystbaadehavnens sydvestlige Hjørne, kun har en Bredde af højst 20 m. Den bestaar kun af en Kørevej med en Banket, hvorpaa Skytset er anbragt, thi Adgangen til Langelinie var aldeles forbudt, og den Spadserevej, hvorpaa vi i vore Dage promenerer, eksisterede kun som et græsbevokset Brystværn. Ud imod Søen fandtes der ikke som nu tilhuggede Granitsten formede til et Hele ved Hjælp af Cement, men derimod mægtige Kampesten kastet løst og malerisk ovenpaa hverandre. Senere blev her anlagt Gangsti ovenpaa Brystværnet, og under Fr. VI blev Langelinie allernaadigst gjort tilgængeligt for Publikum paa de Dage, hvor Majestæten enten skulde afrejse eller ankomme søværts. En Time før Tiden blev Linien aabnet, og Folk styrtede ind for herfra at tage Afsked med deres Konge eller byde ham Velkommen tilbage med rungende Hurraraab. Først fra 1848 blev Adgangen offentlig. Oprindelig strakte Langelinie sig kun til Norges Reduit nord for Norges Ravelin; først langt senere forlængedes den i Huths Batteri, der gik umiddelbart over i den skønne Strandpromenade.

Helt mod Nord strakte sig det store Glacis med Færøs og Hetlands Reduit samt Spitsbergens Lynette, hvis yderste Spids omtrent naaede over til Garnisons Kirkegaard, af hvilken den Byen nærmest værende Del i sin Tid har hørt med til Kastellets yderste Glacis mod Nord. Hele dette Terræn var endnu i Slutningen af forrige Aarhundrede et terra inkognita og blev først omdannet, da Østbanegaardsterrænet i vor Tid blev anlagt.

Her slutter vor Spadseretur.

Vi har i det foregaaende i sammentrængt Form søgt at give et Billede af Kastellet, dels i sin Oprindelse og dels saaledes som Tidens Fordringer efterhaanden desværre fik Bugt med mange af dets Skønheder og Ejendommeligheder — særlig er det selvsagt gaaet ud over dets Udenværker. Vi har tillige forsøgt at fremdrage nogle af de Minder, der knytter sig til denne skønne og karakteristiske Del af vor gamle By.

Det skal indrømmes, at Minderne ikke alle hører til de lyse — en af Kastellets Kommandanter har endog i et letsindigt Øjeblik betegnet Kastellet som Danmarks Bastille, hvad der iøvrigt kostede ham hans Stilling — men hvad enten Minderne er lyse eller mørke, bliver den lange Kæde, som disse danner, dog tilsidst til Historie, Danmarks Historie, thi at skrive Kastellets Historie er i Virkeligheden det samme som at skrive et Stykke af Danmarks Historie. Intet dansk Menneske, der virkelig elsker sit Land og dets Historie, og som midt i Tidens Rastløshed giver sig Stunder til at tænke med Alvor tilbage paa de Tider, som svandt, vil kunne færdes i Kastellet uden med en stærk Følelse af at sætte sine Fødder paa historisk Grund.

Vel er der handlet ilde med Kastellet, og særlig gælder dette for det sidste halve Aarhundredes Vedkommende, men trods alt ligger det endnu som et stort, stolt, skønt og enestaaende Monument for den Tid i Danmarks Historie, som vi betegner som Enevælden, en Tid, der vel, som enhver anden Tid, havde sine mørke Pletter, men dog en Tid, der i Modsætning til vor maa betegnes som en Stortid. Dette Kastel er hele det danske Folks Eje, og her behøver intet Museum at rejses, thi Kastellet i sig selv er et saa skønt Museum, som vel tænkes kan, og — som en Museumsdirektør saa sandt og smukt har skrevet — „at frede den skønne Helhed, som Kastellet endnu danner, er Statens uafviselige Pligt".

Man hører den Udtalelse, at Anbringelsen af et Museum i Kastellet er det eneste Middel til at redde dette sidste fra Tilintetgørelse, idet den Tid ellers vilde komme, hvor man væltede Voldene ned i Gravene og lod opføre Beboelsesejendomme paa Grunden. Ja — Byens Volde fik man jo Bugt med, og om det saa var dens smukke historiske Porte, blev ogsaa disse pietetsløst slaaet i Kvas, saa man skal jo intet forsværge, men handler man saaledes med Kastellet, er vi dog lidt langt ude, og det skal vel ikke være nødvendigt at minde om, at Kastellet er en af de nationale Værdier, der ikke uden Skam for Land og Folk lader sig bortsjakre for Penges Værdi til den højstbydende.

Rettelse: Under Billedet af Kastellets Kirke Side 235 er fejlagtig anført „opført Aar 1725", skal være Aar 1704.

